T. C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Yayın No. 1992 - 01

MAKRO EKONOMİ'YE GİRİŞ

Yard. Doç. Dr. F. Nuray ALTUĞ

İSTANBUL, 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEK OKULU - YAYIN NO: 1992-01

makroekonomiye giriş

Yard. Doç.Dr. F.Nuray ALTUĞ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İstanbul, 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

SUNUŞ

"Makroekonomiye Giriş" adı altında toplanan bu çalışma, bilimsel olarak ekonomi disiplini ile ilk defa karşılaşan öğrencilere makroekonomi ile ilgili temel bilgileri vermek üzere altı bölümde derlenmiştir.

Birinci bölümde, makroekonomik konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak için; makroekonomik problemler nedir ve temel kavramlar neleri ifade eder?; **İkinci bölümde**; ulusal gelir nedir? nasıl oluşur? nelerden etkilenir?; **üçüncü bölümde**, ulusal gelirin bir diğer yönünü oluşturan para, ulusal geliri etkileyen finansal kuruluşlar; **dördüncü bölümde** ekonomide devletin yeri, ekonomiyi nasıl etkileyebildiği; **beşinci bölümde**, uluslararası ticaretin ulusal ekonomi üzerindeki etkileri; **altıncı bölümde** ise piyasa ekonomisine dayalı iktisadi düşüncenin gelişimi;

konuları üzerinde genel çizgileriyle durulmuştur.

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda Masa Üstü Yayıncılık Tekniği ile basımını kısa sürede gerçekleştiridiğimiz bu yapıt kuşkusuz kusursuz değildir.

Kitabın dizgi ve basımı işlerini üstlenen yüksekokul öğretim elemanlarına, bizlere bu imkanı sağlayan başta Marmara Üniversitesi Rektörü Sayın Prof.Dr.Orhan OĞUZ olmak üzere, herzamanki teşvik, destek ve mesleki katkılarından dolayı M.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanımız Sayın Prof.Dr.Ömer Faruk BATIREL'e, İktisat Bölümü Başkanımız Sayın Prof.Dr.Tamer İŞGÜDEN'e ve İktisat Politikası Anabilim Dalı Başkanımız Sayın Prof.Dr.Orhan SEZGİN'e teşekkür ederim.

Kitabın öğrencilerimize ve her düzeydeki okuyucuya yararlı olması dileğiyle. 06.06.1992

Yard.Doç.Dr. **F.Nuray ALTUĞ**
Marmara Üniversitesi
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
İktisat Politikası Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
GİRİŞ	
BÖLÜM I - MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER, AMAÇ VE PROBLEMLER ..	1
1. İSTİHDAM DEĞİŞKENLERİ	4
10. İşsizlik Niçin İlgi Konusudur?	5
11. Toplum İçin Ekonomik Kayıp	5
12. İşsizlik	6
13. İşsizlik Türleri	7
2. FİYAT DÜZEYİ DEĞİŞKENLERİ	9
20. İndeks Sayısı Nedir?	10
21. Fiyat İndeksleri	10
22. Miktar İndeksleri	12
3. FİYAT DÜZEYİNDE DEĞİŞMELER, ENFLASYON	13
30. Enflasyonun Etkileri	14
300. Enflasyon ve Gelir	14
301. Enflasyon ve Faiz Oranı	15
302. Enflasyon ve Servet	15
31. Enflasyonist Baskının Nedenleri ve Enflasyon Beklentisi	16
310. Talep Enflasyonu	16
311. Maliyet Enflasyonu	17
32. Enflasyonun Ölçülmesi	18
33. Deflasyon Kavramı	19
34. Enflasyon, İşsizlik ve Değişim Oranları (tradeoff)	19 19
340. Phillips Eğrisi	20
4. ÜRETİM DEĞİŞKENLERİ	21
40. Üretim Değişiklikleri Niçinİlgi Konusudur?	21
41. Üretim	22
42. Tam Üretim ve Ekonomik Büyüme	22

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

5. ÜRETİM ÖLÇÜLERİ..... 23
50. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 23
51. Parasal GSMH .....
52. Reel GSMH 24
53. GSMH Tüm Gerçeği Yansıtır mı? 24
54. Verimlilik 25
6. GELİR KAVRAMINDA FARKLILIKLAR 26
60. Ulusal Hesaplarda Yaklaşımlar 26
600. Gelir Yaklaşımı 27
601. Üretim Yaklaşımı 27
602. Harcama Yaklaşımı 28

BÖLÜM 2 - ULUSAL GELİR 30
1. HANEHALKI SEKTÖRÜ 31
10. Hanehalkı Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı 32
2. İŞ SEKTÖRÜ 35
20. İş Sektörü ve Ekonomik Aktivite Akımının Dolaşımı 36
21. Tasarruflar, Yatırımlar ve Ekonomik Aktivite Düzeyi 38
22. İki Sektörlü Ekonomik Model ve Gelirin Belirlenmesi 39
23. İki Sektörlü Ekonomik Modelde Gelirde Değişmeler 43
3. DEVLET SEKTÖRÜ 47
30. Devlet Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı 48
31. Devlet Harcamaları, Vergiler ve Ekonomik Aktivite Düzeyi 49
32. Üç Sektörlü Modelde Ulusal Gelirin Belirlenmesi 50
4. YABANCI SEKTÖR 52
40. Yabancı Sektör ve Ekonomik Aktivite Akım Dolaşımı 53
41. Çoğaltan Etkisi 55
42. Dört Sektörlü Ekonomik Model, Açık Ekonomi 58

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 3 - PARA, FİNANSAL KURULUŞLAR VE MERKEZ BANKASI 61

1. PARA 61
10. Paranın Tanımı ve Fonksiyonları 62
11. Para Türleri 64
12. Kaydi Paranın Yaratılması 67
13. Paranın Özellikleri 70
14. Para Arzı ve Baz Para Kavramı 70
15. Para Talebi 72

2. FİNANSAL KURULUŞLAR 74
20. Bankacılık Sistemi 74
21. Banka Türleri 76

3. MERKEZ BANKASI 77
30. Merkez Bankalarının İşlevleri 77
31. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kurulması 78
32. T.C. Merkez Bankası'nın İşlevleri 81

BÖLÜM 4 - EKONOMİ VE DEVLET 85

1. KAMU SEKTÖRÜ GEREĞİ 86
2. DEVLETİN BAŞLICA FONKSİYONLARI 88
20. Kaynak Tahsisi Fonksiyonu 89
21. Gelirin Yeniden Dağılımı 91
22. Ekonomik İstikrar ve Ekonomik Büyüme Gereği 93
220. İstikrar Politikası Aletleri 94
221. Bütçe Açıkları ve Para Politikası . 95
222. Para Politikasının Avantajları ve Dezavantajları 96
223. Mali Politikalar 97
224. İradi ve Otomatik Mali Politika .. 98

3. DEVLET BÜTCESİ 100
30. Bütçe Türleri 100
31. Bütçe ve Mali Politika 100
32. Devlet Harcamaları ve Gelirleri 102

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 5 - ULUSLARARASI EKONOMİ 104

1. ULUSLARARASI TİCARET 104
10. Yabancı Ülkelerle Neden Ticaret Yapılır? .. 104
11. Karşılaştırmalı Üstünlükler 105
12. Alternatif Maliyetler 106
13. Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu 107
14. Uluslararası Ticarette Uzmanlaşmanın Bir Örneği 107

2. TİCARET HADLERİ 112
20. Uluslararası Ticarette Mal Talebini Etkileyen Faktörler 112
21. Uluslararası Ticarette Mal Arzını Etkileyen Faktörler 113
22. Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Ölçülmesi 114

3. DÜNYA TİCARET HACMİ 115
30. Uluslararası Ticarette Uygulanan Sınırlamalar 117
31. Serbest Ticaret Yanlısı Tezler 119
32. Korumacılık Yanlısı Tezler 120

4. ULUSLARARASI ÖDEMELER DENGESİ 122
40. Ticaret Dengesi 122
41. Ödemeler Dengesi 123
410. İthalat Ödemeleri 124
411. Sermaye Kalemleri 125
412. Parasal Hareketler 127
42. Ödemeler Dengesinde Bir Dengesizlik 128
420. İhracatın Arttırılması Yoluyla Ödemeler Dengesi 128
43. Döviz Kuru 129
430. Esnek Döviz Kuru 130
431. Altın Standardı 131
432. Sabit Döviz Kuru 132
433. Bretton Woods Sistemine Giriş 133
434. Yönetilen Esnek Kur Sitemi 134
435. Uluslararası Para Fonu 134
436. Britanya Hariç EEC Ülkelerinin Esnek Kur Sistemine Dönmeleri 136

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 6 - EKONOMİK TEORİNİN GELİŞİMİ, ALTERNATİF MİKROEKONOMİK BAKIŞ AÇILARI VE POLİTİKALAR 137

1. MERKANTİLİZM ve FİZYOKRATLAR 138
2. KLASİK EKONOMİ ve MARJİNALİSTLER 140
3. KEYNESYEN EKONOMİ 148
   30. Keynes ve Faiz Oranı 150
   31. Ulusal Gelir Dengesi 151
   32. Ekonomide Parasal Akım 152
   33. Yönetilen Refah - Problemin Yapısı 152
4. MONETARİSM 153
   40. 1970'lerde Politik Gelişmeler 154
   41. Enflasyon 156
   42. Enflasyonun Tedavisinde Monetarism ve Monetarist Politikalar 157
   43. Para Politikası Tedbirleri 159
   44. Para Politikası Araçları 160
5. YENİ KLASİK OKUL 160
   50. Rasyonel Beklentiler 160
   51. Arz Yanlı İktisat 163
      510. Vergi Oranı ve Üretim Düzeyi 164
      511. Laffer Eğrisi .....
      512. Devlet Harcamaları ve Düzenlemeler .. 168
      513. İstikrarlı Para Arzı Gereksinimi 169

YARARLANILAN KAYNAKLAR 170

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GİRİŞ

BÖLÜM I - MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER, AMAÇ VE PROBLEMLER

Ekonomi, çok genel olarak mikro ve makroekonomi olarak iki ana bölüme ayrılır. Makroekonomi, ekonominin toplam mal ve hizmet üretimi, üretimin arttırılması, enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi, döviz, para, devlet istikrar politikaları gibi konular üzerinde çalışır. Bu konularla ilgili olarak ta işsizlik, istihdam, üretim, fiyatlar genel seviyesi gibi bazı temel kavramlar makroekonominin ilgi alanlarının anlaşılmasında anahtar kavramlar olarak görülür. Makroekonomi, ekonominin karışık detaylarını yönetilebilir temellere indirger. Özetle, günün problemleriyle ve başlıca ekonomik konularıyla ilgilidir.

Hanehalkı bireylerinin mal ve hizmetlere gereksinimi ve isteklerini, varlıkları, gelirleri, zaman ve enerji gibi kaynaklarıyla tatmin etmek istemeleri, sonsuz sayıda istek arzu ve ihtiyaçlarına karşılık kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle insanların tercih yapmak zorunda kalmaları, paralarını piyasalarda harcayarak gereksinimlerini tatmin etmeye çalışmaları mikroekonominin çalışma alanına girer. Hanehalkı, duyarlı olduğu piyasa fiyatlarından aldığı sinyallere göre seçimlerini gerçekleştirir. Hanehalkı seçimlerini gerçekleştirdiğinde de fiyatlar etkilenecektir. Fiyatlar, hangi mallardan ne kadar üretimle ne kâr edilecegini gösterir. Veri teknoloji düzeyinde, faktör maliyetleri ışığı altında firmalar; hangi ürünlerin üretileceğine, hangi yolla üretileceğine, ne miktarlarda ve kalitede üretim yapabileceklerine karar verirler. Firmaların verdikleri kararlar tekrar fiyatları etkiler. Firmaların üretim faktörleri talebi, taleplerin miktarları üretim kararlarına dayandığından, sonuçta tüketici talebi belirleyici rol oynar. Faktör talebi toprak, emek, sermaye fiyatlarını etkiler. Faktör sahipleri, faktör fiyatlarına göre hizmetlerinin ne kadarını nerede vereceklerine karar verirler. Bu seçim faktör arzını belirler. Firmaların faktör

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sahiplerine yaptıkları ödemeler faktör gelirlerini oluşturur. Bu gelirleri alanlar mal ve hizmetlere ihtiyaç duyan hanehalkı bireyleridir. Ve bu şekilde dolaşım devam eder.

Para, hanehalkından firmaların ürettiği mal ve hizmetlerin getirisi olarak firmalara geçer ve para firmalardan hizmet sektörünün getirisi olarak hanehalkına geçer. Mikroekonomide, gelirakımının mikroaçıdan görünüşü ve bireysel kısmı üzerinde durulur.

Aynı gelir akımına makroekonomik açıdan baktığımızda, detayları gözardı ederek, toplam akımı ne belirler ve zaman içinde bu toplam akım neden farklılaşır sorularına cevap ararız. Makroekonomi, bu akım dolaşımının belirleyicileri ve karakteristikleri üzerinde çalışmadır denilebilir. Veya mikroekonomi toplam olmayan verilerle uğraşırken makroekonominin toplam datalarla, büyük miktarlarla olan ifadelerle ilgileniyor olmasıdır. Mikroekonomi tüketici mal ve hizmetleri için binlerce piyasada fiyatlar ve miktarlarla ilgileniyorken, makroekonomi de bu piyasaların toplamı ve çalışmaları, bütün tüketici mallarının üretim ve satışı tek bir akım olarak alınır ve bütün tüketici mallarının satışında tek bir ortalama fiyat sözkonusudur(1).

"Macro" Yunanca bir kelime olan ve büyük anlamına gelen makros'tan türetilmiştir. Bazen de evren hakkında konuşurken "macrocosm" terimini kullanırız. Konuşmalarımızda "macroscopic" terimini çıplak gözle görebildiğimiz şeyleri ifade etmekte, zıttı olarak ta "microscopic" kelimesini, çıplak gözle görülemeyen şeyleri ifade etmekte kullanırız(2). Makroekonomide ekonomiye tüm bir toplumun ekonomisi olarak ve tüm ekonomiye ulusal bir bakış açısından yaklaşıyoruz. Makroekonomi üzerinde çalışırken dikkatimizi büyük güçlerin çalışmasına ve ekonomi içindeki etkileşimine çeviriyoruz. Hangi güçler ekonomi içinde çalışmaktadır, etkinlikleri nedir? Hangi aktivite düzeyi istenen aktivite düzeyidir? Hangi düzey olduğuna karar verdiğimizde bunu nasıl başarabiliriz? Bütün

---

(1) Lipsey Richard G., An Introduction to Positive Economics, sixth edition Weidenfeld & Nicolson Printed in Great Britain by Butler& Tanner Ltd., 1986, p.498.

(2) Whitehead Groffrey, Economics-Made Simple Books, Heinemann Professional Publishing, thirteenth edition, reprinted 1988, p.327.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bunlar çözümlenebilecek problemlerdir ve bireylerin başarılı olabilmelerine göre ekonominin başarılı bir işlerliğe kavuşması veya çöküntüye uğraması konuyu ilgi çekici hale getirmektedir. Eğer, ben başarılı değilken tüm ekonomi başarıyla çalışıyorsa, benim için ne olacaktır? Ben fakirken başkalarının zengin olduğunu bilmek ne ifade eder? Ekonomi genel istihdam düzeyi yüksekken eğer ben işsizsem ve genel güvenlik sistemi yaygın şekilde işlemekteyken ben sigortasızsam, benim için bunun anlamı nedir? Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ekonominin temel problemi bireysel ve toplumsal refahın maksimizasyonu haline gelmiştir.

Makroekonominin problemleri, herhangi bir ülke hükümetinin karşılaştığı ve çözümlemek zorunda kaldığı bir dizi problemdir. Eski dönemlerde ve bugün halâ bazı ülkelerde, ekonominin büyüme oranı ve ulusal gelir düzeyinin belirlenmesi kararı, serbest piyasa güçlerinin müdahale edilmeksizin çalışmasına bırakılmıştır. Bu "laissez-faire" politikasının sonucu olarak ekonomi, spiral iş aktiviteleri hareketleriyle büyümeye yönelmiştir. "Boom" olarak adlandırılan şiddetli genişleme yıllarını "slumps" olarak adlandırılan yavaş genişleme yılları izlemiştir. Ekonomiler daima büyümüş fakat yukarı doğru spiral şeklinde gelişen iş aktivitelerinden (cyle) müteessir olmuştur. Fazla genişleyen toplumların üyeleri, fakirler ve göçmenler büyük ıstıraplardan muzdarip olmuşlardır. Kontrol edilemeyen ekonomik aktivitelerin kontrol edilme yolunu Keynesyen ekonomi göstermiştir. Keynesyen ekonomiden çeyrek yüzyıl sonra talep yönetimi, politikacılar tarafından üretimi ve refahı arttırma çabalarıyla supply-side ekonomiye çevrilmiştir.

Makroekonomik politikalar olarak karşılaşılan bir gurup problem; ulusal gelir nasıl arttırılabilir ve nasıl daha adil dağıtılabilir, enflasyon, deflasyon gibi ekonomik aktivite düzeyi dalgalanmalarının denge düzeyi çalışmaları, Keynesyen analiz talep yönetimi yoluyla büyük oranda işsizliği yokedebileceğinden ekonomide daima yeterli talebin sağlanmaya çalışılması, monaterist politika ve Keynesyen talep yönetimiyle enflasyonun nedenlerinin kontrol edilmeye çalışılması, Supply-side ekonomi, Keynesyen ekonominin etkinlik, verimlilik, koşul değişmelerine uyumluluk gibi sayısız farklı yollarla ekonomiyi iyileştirme gayretlerinin yarattığı zıt etkileri azaltma yolları, kamu finansmanının sağlanması çabaları ekonomilerin çözümlemeleri gereken problemler, ulaşmaları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gereken hedefler ortaya çıkar. Makroekonomi bu güç hedefleri başarmak için değişik hükümet politikalarının araştırma alanıdır.

Makroekonominin çalışma alanına girmeden önce karşılaşılacak bazı kavramlar üzerinde duralım. Bu değişkenleri de istihdam değişkenleri, üretim ve fiyat düzeyi değişkenleri olarak bir kaç başlık altında görelim.

1. İSTİHDAM DEĞİŞKENLERİ:

Ekonominin makroekonomik düzeyde başlıca konusu mevcut üretim faktörlerinin istihdamıdır. Diğer bir deyişle istihdam edilememe durumunun minimize edilmesidir. İstihdam edilememe mevcut üretim faktörlerinin kullanılmamasıdır. Noksan istihdam, bütün üretim faktörleri için sözkonusudur. Fakat, çoğunlukla ilgi insan üstüne toplanır ve çalışmak isteyip te çalışamıyan nüfusu tanımlar. Dar anlamda noksan istihdam işsizlik anlamındadır.

Amerika Birleşik Devletleri, şimdiye kadar görmediği çok şiddetli bir işsizliği 1930 larda büyük depresyon sırasında yaşamıştır. 1932 den 1935'e kadar işsizlik oranı %20'lerde veya daha fazla olmuş, 1933'de sivil emek gücünün işsizliği %25'e ulaşmış, kabaca her dört kişiden biri istediği halde çalışamamıştır(1).

Geniş anlamda tam istihdam üretim faktörlerinin tümünün üretime katılmasıyken dar anlamda tüm emek gücünün üretime katılması anlamındadır. Dar anlamda istihdam insanların ücret ve maaş için çalışmasıyken, kendi kendini istihdam etme insanların kendi işlerini yapmalarıdır. Toplam istihdam ise çalışan nüfus veya emek gücü, istihdam edilmiş, kendi kendini istihdam etmiş ve işsizlerin tümünü kapsar.

İşsizlik, genellikle emek gücünün yüzdesi olarak ifade edilir. İşsizliği "U" sembolünü kullanarak gösterdiğimizde;

$$U = \frac{\text{işsiz sayısı}}{\text{çalışan nüfus}} \cdot 100\ \%$$

'dir.

(1) Economics Theory & Practice, Patrick J.Welch-Gerry F.Welch, Third Edition, The Rdyden Press Holt, Rinehart and Winston Sounders College Publishing, Copyright 1989, p.110.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

10. İşsizlik Niçin İlgi Konusudur?

Keynes istekli ve istekdışı işsizliği birbirinden ayırmıştır. İsteğe bağlı işsizlik, cari ücretle kişinin istediği takdirde iş bulabilecekken kendi isteği ile işsiz kalmasıdır. İstemdışı işsizlikteyse kişinin cari ücretlerle çalışmak istemesine rağmen iş bulamamasıdır. İşsizlik kavramını kullanırken ifade ettiğimiz mevcut ücretle çalışmayı kabul etmesine rağmen iş bulamayan kimselerdir. İşsizlik oranıyla ifade edilen bu durumun politik ve sosyal önemi çok büyüktür. İşsizlik yüksek oranlara ulaştığında, durumdan hükümet sorumlu tutulmakta, düşük oranlardaysa hükümetin kredibilitesi artmaktadır. İşsizlik oranının seçimlerde önemi büyüktür. Çok az ekonomik politika, işsizlik düşünülmeden oluşturulur.

11. Toplum İçin Ekonomik Kayıp:

Ekonomi ilmi, insanların kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaç ve isteklerini nasıl tatmin ettikleriyle uğraşır. Eğer daha fazla kaynak mevcut ise ve kullanıma konuyorsa daha çok sayıda istek ve ihtiyaç tatmin edilebilecektir. Eğer bazı kaynaklar istihdam edilmemişse bazı istek ve ihtiyaçlar tatmin edilebilecekken tatminsiz kalmıştır.

Ekonomik kayıp, üretim potansiyeli ile fiili üretim arasındaki farktır. Eğer ekonominin tüm üretim faktörleri üretime katılsaydı sağlanabilecek üretim potansiyel üretimi oluşturmaktadır. Fiili üretim ise sözkonusu dönemde gerçekleştirilen üretim olmaktadır. Aradaki üretim kaybı ekonomik kayıbı oluşturmaktadır. Bir ekonomi nedretle karakterize edildiğinden, insan ihtiyaçlarını karşılayan yeterli üretimin olmaması durumunda potansiyel üretim savurganlığı ciddi bir konudur. İşsizlikten kaynaklanan mal ve hizmet kaybı ne kadar ciddi olabilir? İşsizlik, iki temel nedenle endişe konusu olmaktadır. Ekonomik savurganlık oluşturması ve insan ıstırabına yol açması. Eğer ekonominin toplam emek gücü 20 milyon kişi ise ve sadece 18 milyon kişi istihdam edilmişse emeğin %20'i işsizdir. 2 milyon kişilik potansiyel üretim kayıptır. Eğer ekonomide insan ihtiyaçlarının karşılanması yetersiz ise ekonomik kayıp insani maliyet te taşımaktadır. İşsizlik periyodunun uzaması şiddetli sıkıntı ve ıstıraplara neden olabilir. Derin durgunluk dönemlerini yavaş iyileşme dönemlerinin izlemesi, uzun dönemli işsizliğin yüksek boyutlara erişmesine neden olabilir. Artan işsizlik ahlak ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

toplumun sosyal görünüşü üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Kısa dönemli işsizliğin yaptığından çok daha fazla tahribe neden olabilir.

12. İşsizlik:

İşsizlik diğer bir deyişle emeğin noksan istihdamı, çalışma irade ve iktidarında olup geçerli ücret düzeyinde ve geçerli iş saatleri sınırlamaları içinde iş arandığı halde bulunamaması durumudur.

Keynes, işsizliğe; isteğe bağlı ve istemdışı ayırımını getirmiştir. Ekonomik kavram olarak işsizlik istemdışı işsizliği yani geçerli ücret düzeyinde ve uygulanan iş saatleri sınırlaması içinde iş aranıp ta bulunamaması halini ifade etmektedir. İsteğe bağlı ve istem dışı işsizlik kavramları bizi açık ve gizli işsizliğin de tanımlamasına götürmektedir. Açık işsizlik daha sonra da çeşitleri üzerinde duracağımız isteme bağlı -arızi işsizlik, istemdışı- konjonktürel ve yapısal işsizlik gibi türlere ayrılmaktadır. Gizli işsizlik ise görünürde işsizliğin olmamasına rağmen işgücünün düşük bir verimlilikle ve düşük bir ücret seviyesinde çalışması demektir. Açık ve gizli işsizlikte de sonuçta gelir seviyesinin düşüklüğü, refahın düşüklüğü sözkonusudur. Ekonomi için istihdam refahın arttırılması için araç görevini üstlenir. Dolayısıyla açık ve gizli işsizlik ekonomi ilminin çözüme kavuşturmaya çalıştığı problemlerdir. Genellikle azgelişmiş ülkelerde nüfus fazlası-işsizlik ilişkisi görülürken gelişmiş ekonomilerde de teknolojik gelişmenin yarattığı arz fazlalığına karşın talebin yetersizliğinin ekonomiyi durgunluğa itmesi, işçilerin çalıştıkları işyerlerinin az, buna karşılık işçi sayısının fazla olması, verimlerinin düşüklüğüne yol açmaktadır. İşgücünün yine daha düşük iş alanlarına kayması veya şehirlerde seyyar satıcıların çoğalması ekonomilerin gizli işsizliği yaşadıklarının göstergeleridir.

Gizli işsizlik; nüfus artışı, sermaye ve kapasite artışından daha fazla olan ülkelerin katlanmak zorunda kaldıkları bir durumdur. Tarıma dayalı azgelişmiş ekonomilerde, kırsal alanda çalışan nüfusun yılın belirli dönemlerinde çalışıp diğer dönemlerinde oturması bir gizli işsizlik örneği olarak görülür. Bu anlamda, potansiyel üretim ile fiili üretim arasındaki farklılık ekonomik kaybı oluşturur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İşsizlik kayıbı, genel olarak, gelişmiş ve azgelişmiş ekonomiler açısından farklı nedenlerden kaynaklanır. Azgelişmiş ekonomilerde nüfus artış hızının sermaye ve kapasite artış hızından fazla olmasından kaynaklanırken gelişmiş ekonomilerde teknolojik gelişmelerin neden olduğu arz fazlalığına yeten talebin bulunamamasının yolaçtığı bir problemdir.

13. İşsizlik Türleri:

İşsizliğin yol açtığı toplumsal ve bireysel kayıplar üzerinde dururken önce hangi nedenlerin işsizliğe yol açtığına bakalım. Çok tabii olarak işsizliğin tek bir nedeni yoktur. İşsizlik değişik nedenlerden kaynaklanıyor olabilir. Bu problemin kaynaklandığı ana nedenleri genel olarak üç başlık altında toplayabiliriz. Birincisi emek piyasasında arizi işsizlikten, ikincisi mal ve hizmet talebindeki değişmelerden, üçüncüsü ekonominin yapısındaki değişmelerden kaynaklanan işsizliktir.

. Arızi İşsizlik: Emek gücündeki bazı kimselerin gönüllü olarak yeni bir iş bakmak amacıyla işsiz kalmalarıdır. Nispeten zararsız işsizlik türünü oluşturur. Bir iş veya meslekten diğerine geçerken emek piyasasında emek gücünün bir bölümünün bir süre için işsiz kalmasıdır. Ekonomilerde işgücünün bir kısmının bu nedenle işsiz kalması, işsizliğin daha fazla eritilemiyen kalıntısını meydana getirir. Bu nedenle ekonomi tam istihdamda derken arızi işsizler (frincionally unemployed) hariç herkesin çalıştığı varsayılır.

. Konjonktürel İşsizlik: Ekonominin durgunluk dönemlerinde, emek gücünün gönülsüz olarak işsiz kalmasıdır. Ekonomi, ekonomik üretimde periyodik dalgalanmalar yaşadığında, yani üretimin düştüğü dönemlerde yaşanır. Bu işsizlik türü birkaç aylık kısa dönemlerde ve az sayıda ailenin işsiz kalması şeklinde yaşanabileceği gibi daha uzun dönemler ve çok daha fazla sayıda ailenin işsiz kalması şeklinde de yaşanabilir. Üretim seviyelerinde ve yatırımlardaki genişlemenin mevcut talebin yetersizliği nedeniyle tekrar daralma göstermesi işsizliğe neden olur. Dayanıklı tüketim mallarının satılamamasına, satışlarda düşmelere neden olur. Stok birikmeleri başlar. Ekonomilerin konjonktürel işsizliğe karşı hassasiyetleri farklılık gösterir. Devri işsizliğin yaşandığı ekonomi tiplerinden biri de tarıma dayalı ekonomilerdir. Konjonktürel işsizliğin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yaygın yaşanabilmesi için bu ekonomilerin tarıma dayalı olması, ayrıca mahsul dalgalanmalarını hafifletecek ekim usullerine geçilmemiş olması gereklidir. Ve tarıma dayalı ekonomilerde daha çok mevsimlik işsizlik yaşanır.

. Yapısal İşsizlik: Konjünktürel işsizlik gibi yapısal işsizlik te istek dışıdır. Ekonominin yapısında böyle bir meslek kalmadığında bu iş kolunda çalışan işçi de işsiz kalır. Bu işçilerin ürettiği mal ve hizmetlere artık talep kalmamıştır. Yeni ekonomik düzende bazı meslekler-işler artık terkedilmiştir. Bu işsizlerin ileriki dönemlerde tekrar bu işlerde istihdam edilmeleri sözkonusu değildir.

Yapısal işsizlik genellikle, teknolojik gelişmelerden kaynaklanır. Otomasyon, insanların talebettiği mal ve hizmetlerin değişiklik göstermesi ve son yıllarda firmaların birleştirilmesinden ya da yeniden organize edilmesinden dolayı bazı birleştirilmiş-kolaylaştırılmış yönetim tutumları gibi nedenlerden kaynaklanan işsizlik görülmektedir. Bugün ofis çalışmaları daha mekanize hale getirilmiş, kompüter sistemlerine yer verilmiş ve daha az işçi çalıştırılma yoluna gidilmiştir. Sonuç olarak ta, artık daha az daktilo, muhasebeci personeline ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer iş kollarına baktığımızda, örneğin kömür madenlerine, daha geliştirilmiş makinalar, daha az işçi kullanımına gidildiği görülür Ayrıca, orta düzey yöneticilere de bu pozisyonlar artık kullanılmadığından gerek kalmamıştır. Bunun gibi müzik endüstrisinde elektronik makinalara yer verilmesinin yarattığı yapısal işsizlik gibi.

Yapısal işsizlik, insanları ya yeni mesleklerin bulunması olgusuyla, ya da işsizlik seçimiyle yüzyüze getirmiştir. Yeni bir meslek eğitiminin elde edilmesinin güçlüğü ve finansal yükü işçi ve işçi ailesini ciddi kişisel güçlüklerle karşıkarşıya bırakır.

Üretimde üretim faktörleri bileşimini sermaye ağırlıklı hale getiren teknolojik gelişmenin her zaman yapısal işsizliği getirdiği söylenemez. Eğer teknolojik gelişmenin yarattığı üretim artışının olduğu ülkelerde bu ekonomik büyüme ile birlikte kişi başına gelir de artmışsa, talep te artacağından, talep artışının cesaretiyle açılan yeni iş sahaları, örneğin eğlenme-dinlenme sektörü, yapısal işsizliğin sebep olduğu işsiz

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ordusunu bu iş alanlarında eritebilecektir. Ancak teknolojik gelişmenin yarattığı verimlilik, effektif talebin yetersiz kalması ve istihdamda yeterli elâstikiyetin olmaması yapısal işsizliğe neden olacaktır. İleri ve gelişmiş ekonomilerde çeşitli nedenlerle yaşanan gerileme ve zamanla durgunluk büyük kütleleri işsiz ve gelirsiz bırakabilir. Karşılaştırmalı üstünlükler nedeniyle diğer ülkelerin üstünlük sağlaması, ticaret alanlarındaki yöndeğişimleri ileri ekonomileri de durgunluk ve işsizliğe itebilir. İşsiz kalan kütlelerin gelir sağlama amacıyla büyük şehirlere yığılmaları da sosyal huzursuzluklara ve bozulmalara da yol açar.

Ekonomilerin yapısındaki değişmelerden kaynaklanan işsizlik başlığı altında değinmemiz gereken bir diğer işsizlik türü nüfus artışının, teknik gelişmenin ve kapasite gelişmesinin önünde yürümesinden kaynaklanan işsizliktir. Ayrıca bu işsizliğe gelişmeler sırasında oluşan tıkanmaların sebep olacağı işsizlikte katılabilir.

Üretim gücü nüfuslarına göre sınırlı olan ekonomilerde görülen bünyevi işsizlik, fakir ve geri ekonomilerde görülür.

2. FİYAT DÜZEYİ DEĞİŞKENLERİ:

Makro ekonomi fiyat düzeyi kavramını kullanır. Bu, ilgili fiyatların indekslenmesiyle elde edilir. Çok tanınmış bir indeks türü olarak "Perakende fiyat indeksi"'ni görürüz. Tipik bir tüketicinin satın aldığı bir gurup mal bedellerini baz alınan bir yılın fiyatlarına göre değerlendirir. Baz alınan yılın özelliği, fiyat şişkinliklerini içermeyen bir yıl olmasıdır.

Çok kapsamlı bir indeks olan fiyat düzeyi indeksi, cari ve sabit fiyatlarla yapılan ulusal üretim hesaplamalarından türetilmiştir. Milli gelir deflatörü olarak isimlendirilir ve;

$$\frac{\text{GSYİH cari fiyatlarla}}{\text{GSYİH sabit fiyatlarla}} \cdot 100$$

şeklinde hesaplanır.

Bu hesaplamanın arkasındaki mantık, ulusal cari üretimin cari ve baz yılı fiyatlarıyla değerlendirilmesindeki farklılığın bu iki yıldaki fiyat farklılıklarının sonucu olduğudur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

20. İndeks Sayısı Nedir?

Ekonomistler sık sık "Bu yıl fiyatlar ne kadar yükseldi?" veya "Endüstriyel üretim miktarı bu yıl ne kadar arttırılabildi?" gibi sorulara cevap ararlar. Bütün fiyatlar birlikte hareket etmediğinden ve miktar artışları farklılık gösterdiğinden bu sorulara tatmin edici bir cevabı indeks sayıları kullanarak vermeye çalışırlar.

İndeks sayıları karmaşık sorulara özlü ve kısa cevaplar verebilmek için kullanılması önerilen istatistiksel sayılardır. İndeks sayıları baz alınan yıldan sonra oluşan ortalama yüzde değişmeleri ölçer. Miktar ve fiyat indeksleri olmak üzere iki çeşit önemli indeks sayısı vardır.

21. Fiyat İndeksleri:

Bu fiyat indeksi, belli bir dönemde bir gurup fiyatta oluşan ortalama yüzde değişmeleri gösterir. Baz yıl veya periyod denilen bir zamana göre verilen bir periyottaki (dönemdeki) fiyat değişmelerinin ne olduğu hesaplanır.

- Perakende fiyat indeksi: genellikle hanehalkı tarafından alınan malları kapsar. Perakende fiyat indeksleri, tipik hanehalkı yaşam standartlarındaki değişmeleri ölçer.

- Toptan fiyat indeksi: genellikle toptancılar tarafından alınıp satılan malların fiyatlarındaki değişmeleri ölçer.

- GSYİH deflatörü: ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetleri kapsar. Sadece tüketicilerin aldığı mal ve hizmetlerin fiyatlarını değil, sermaye malları fiyatlarını, bitkilerin fiyatlarını ve firmalar tarafından alınan makinaların fiyatlarını da içerir.

Eğer bütün fiyatlarda belli oranda bir yükselme olsaydı, bu o kadar önemli bir problem oluşturmazdı. Fakat farklı fiyatlarda oluşan farklı değişmelere nasıl bakmalıyız? Havyarın fiyatındaki %50'lik bir yükselme az ve orta düzeyde gelir sahibi bir tüketici için ekmeğin fiyatındaki %40'lık bir değişme kadar önemli değildir. Ev kiralarındaki %30'luk bir yükselme daha da önem taşır. Bu sıralama tüketicinin geliri içinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bu tüketim mallarının aldığı önemden kaynaklanmaktadır.

Bu fiyat indeksinin hesaplanmasında, istatistikçiler her fiyatın önemine göre ağırlığını araştırırlar. Bunun nasıl yapıldığını küçük bir örnekle anlayalım. Devlet istatistikleri periyodik olarak, gelirlerini nasıl harcadıklarını anlamak için bir gurup hanehalkını araştırırlar. Ortalama bir mal gurubu, hanehalkı için miktar ve ağırlıkları gözönüne alınarak saptanır. Bu mal gurubunda tüketici ağırlıklı mala daha fazla, daha az ağırlıklı mala daha az harcayarak bütçesini kullanır.

Tablo 1. Üç Malı Kapsayan Fiyat İndeks Hesaplaması

Mal	Mal gurubu Miktarı	Baz yıl 1983 1983 fiyatları	1983 değeri	Hesaplanan yıl 1984 1984 fiyatları	1984 değeri
A	500 birim	£ 1.00	£ 500	£ 2.00	£ 1.000
B	200 birim	5.00	1.000	7.00	1.400
C	50 birim	2.00	100	9.60	480
			1.600		2.880

$$\text{İndeks değeri 1983} = \frac{1600}{1600} \times 100 = 100$$

$$\text{İndeks değeri 1984} = \frac{2880}{1600} \times 100 = 180$$

Kaynak: Lipsey Richard G., a.g.e. p.49.

Sonuçta, tablodan da görüldüğü gibi, baz yıl ve istenen bir yılın fiyatlarıyla değerlendirilen hanehalkının satın aldığı tipik bir mal gurubu maliyetlerinin karşılaştırılması yoluyla ortalama değişme hesaplanmıştır Ve istenen belli bir yılın maliyetleri baz alınan dönem maliyetlerinin yüzdesi olarak ifade edilmiştir. Bu yeni dönemin indeks sayısıdır. Fiyat indeksi baz dönemde daima 100'dür. İstenen yılın indeks sayısı olarak bulunan 180, fiyatların baz yıl ile sözkonusu yıl arasında %80' lik bir yükselme gösterdiğini ifade eder.

Fiyat trendindeki gelişme, detayları ifade etmeksizin kabaca fiyat indeks sayısıyla gösterilir. Bu hesaplama genel olarak bir aileden ziyade bir ulusun alışkanlıklarını gösteren mal gurubu örnek alınarak yapılır. Zengin, fakir, genç, yaşlı, bekâr, evli, şehirli herkesin

kullanımları birbirinden farklıdır. Örneğin uçak biletleri fiyatlarındaki bir yükselme, evinde oturan alt gelir düzeyi bir aileden çok, seyahat eden orta gelir düzeyindeki bir hanehalkının yaşam maliyetlerini yükseltecektir.

Üstünde durulması gereken bir diğer nokta, tüketicilerin tükettikleri malları fiyat değişmelerine göre değiştirdikleridir. Senelere göre tüketim çeşitleri farklılık gösterecektir. Ayrıca tüketilen mal ve hizmetlerin miktarlarında da farklılıklar olacaktır. Bir hanehalkı, fiyatı yükselen malın tüketimini azaltarak yaşam maliyetinin fiyatların yükselmesi oranında yükselmesine izin vermez.

22. Miktar İndeksleri (Fiziksel birimlerin indeks sayıları):

Fiyatlardaki değişmeler gibi fiziki birimlerin binlercesinde de ortalama değişmeler vardır. Aydan aya, yıldan yıla tonlarca çelik üretimindeki değişmeleri veya lâstik yahut televizyon üretimindeki değişmelerin kesin şekilde ölçülmesine imkân yoktur. Bunlar yaklaşık olarak miktar indekslemeleri yoluyla yapılabilir. Bu hesaplama iki endüstriyi içeren bir örnekle anlatılabilir. Her endüstrideki değişmeler "nispi miktar" sütununda Q_1/Q_0 gösterilir. A endüstrisi baz yılda B endüstrisinden daha önemlidir. 1983 üretim değeri V_0 ile gösterilir. A endüstrisi miktar indeksinin besaplanmasında daha büyük ağırlığa sahiptir. 1983 üretiminin toplam değeri 12 trilyon £'dır. Son sütun miktar değişmelerinin sebep olduğu miktar artışlarını gösterir. Fiyatların ve malların nispi önemlerinin değişmediklerini varsayalım. Bu 1984'te 15.5 trilyon o olarak hesaplandı. 1984 indeksi 15.5/12.0 x 100 = 129.2'dir. Bu indeks sayısı 1983 ve 1984 arasındaki %29.2'lik bir artışı ifade eder. A endüstrisinde ortalama ağırlıklı %25 artışı ve %50 B endüstrisindeki artışı ifade etmektedir. Ortalamanın yansıttığı bir gerçek, her iki endüstriden A'nın B'den beşkere önemli olduğudur.

Tablo 2. Miktar İndeksinin Hesaplanması

	Üretim 1983 (Q_0)	1984 (Q_1)	MSPİ Miktar Q_1/Q_0	V_o 1983üretim değeri trilyon o	$\frac{Q_1}{Q_2} \times V_o$
A Endüstrisi	40.000 ton	50.00 ton	1.25	o 10	o 12.5
B Endüstrisi	200.000 yrds	300.000 yrds	1.50	$\frac{2}{12}$	$\frac{3.0}{15.5}$
	İndeks değeri (1983 = 100)		Toplam		

Kaynak: Lipsey Richard G., a.g.e., p.50.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

3. FİYAT DÜZEYİNDE DEĞİŞMELER, ENFLASYON

Piyasa ekonomilerinde diğer bir makroekonomik amaç fiyat istikrarının sağlanması veya enflasyonun kontol edilebilmesidir. Enflasyon fiyatlar genel seviyesinde bir yükselme ve deflasyon fiyatlar genel seviyesinde bir düşme olarak tanımlanabilir. Bir enflasyon, tüm mal fiyatlarını ve üretim faktör fiyatlarını içeren bütün fiyatlardaki bir yükselmeyi yansıtır. Malların parasal fiyatları yaklaşık parasal gelirler kadar hızla yükseldiğinde bu bir enflasyondur. Örneğin bir A ülkesinde son iki yılda tüketici mal bileşimi fiyatlarının 100 birim ulusal para olduğunu varsayalım. Ve B ülkesinde aynı tüketici mal bileşimi fiyatlarının son iki yıl içinde 10 birim ulusal paradan 30 birim ulusal paraya yükseldiğini varsayalım. Bu örnekte B ülkesi enflasyonla yüzyüzedir. Enflasyon bir fiyatlar genel seviyesi hareketidir. Fiyat seviyesi değildir. Fiyat artışlarının genel bir oranda artışı sözkonusudur. Fiyatlar genel seviyesinde yüzde 2 ilâ 3 gibi önemsiz bir artış ilgi konusu değildir. Ekonomi politika problemiyle karşıkarşıya değildir. Fiyatlar genel seviyesindeki her yıl %7 ilâ 8'lik bir yükselme ciddi bir enflasyon problemiyle karşıkarşıya kalındığının göstergesidir.

Enflasyon ne kadar ciddi hale gelebilir? 1922'de yaklaşık 290.000 Rus rublesi, 1913'teki bir Rus rublesinin alım gücüne sahip olmuştur. Bunun gibi 1922 Ocak'ında 48 Alman kağıt markı bir Alman altın markının değerine eşit hale gelmiştir. Temmuz ayıyla birlikte bu oran bir altın mark 160 kağıt marka eşit hale gelmiş, ve 1923 Kasım'ında bir trilyon kağıt mark bir altın marka eşit olmuştur. Daha yakın dönemlerde, bazı Latin Amerika ülkeleri alışılmamış bir yüksek enflasyon yaşamışlardır. Örneğin 1987'nin başlarında Brezilya'da yüzde 400, 1984'lerin sonunda Arjantin'de yüzde 1000'e, 1985'te Bolivya'da yıllık enflasyon oranı yüzde 20.000'den fazlaya ulaşmıştır[1].

Yıllık enflasyon oranı gerektiğinde bunu, bu yılki fiyat indeksi ile geçmiş yıl indeksini ilişkilendirmek suretiyle hesaplamak mümkündür.

$$\frac{\text{Şimdiki fiyat indeksi} - \text{Önceki fiyat indeksi}}{\text{Önceki fiyat indeksi}} \cdot 100\ \%$$

---

(1) Patrick J.Welch, Gerry F.Welch, a.g.e., p.124.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

formülünün kullanımıyla hesaplama gerçekleştirilebilir[1]. Genellikle bu ay indeksi geçen yılın aynı ay indeksiyle ilişkilendirilir. Ve yıl sonu için Aralık ayı bir evvelki Aralık ayı rakamlarıyla ve yıllık ortalama olarak ortalama oniki ay göstergeleri geçmiş yıl ortalama oniki ay göstergeleriyle ilişkilendirilir.

30. Enflasyonun Etkileri

Bir ekonomide fiyatlar genel düzeyi, özellikle umulmayan bir oranda yükseldiğinde bazı problemler ortaya çıkar. Enflasyon, gelirler fiyatlar kadar çabuk yükselmediğinde nedret problemini daha da yoğun hale sokar, düşük faiz alan tasarruf sahipleri gibi bazı gurupları cezalandırır; varlıkların değerini değiştirir ve enflasyon politik ve sosyal olarak istikrarsızlık yaratır.

300. Enflasyon ve gelir

Daha önce belirtildiği gibi, işsizlik bazı insanların gelirlerini azaltarak veya gelirlerinin bitmesine neden olarak nedreti yoğunlaştırır. Enflasyon da, işsizlikle aynı şekilde olmasa da paranın alım gücünü azalttığından gelirleri azaltır. Enflasyon oluştuğunda, fiyatlar yükselir ve aynı miktar para ya da nominal gelir daha az mal ve hizmet alır. Farklı şekilde ifade edilirse, reel gelir ya da belli bir para miktarının satın aldığı mal ve hizmet miktarı azalır. Sonuçta, parasal gelirler fiyatlar kadar hızlı yükselmediğinde bireyler ve hanehalkı için nedret artar. Reel gelir üzerinde enflasyonun etkisi, eğer fiyatların hızla arttığı bir kesim lüks mala dayanıyorsa bu alımların azaltılması veya değiştirilmesi yoluyla azaltılabilir. Örneğin yeni otomobil fiyatları artıyorsa tüketici kullanılmış araba alabilir veya arabasını tamir ederek kullanmayı sürdürür ya da kamu taşımacılığından yararlanır. Eğer fiyat artışları bazı yaşamsal mal ve hizmetler ve bunların ikâmeleri üzerindeyse enflasyonun etkisi daha belirgin olabilir. Örneğin eğer yiyecekler ve ısınma maddeleri üzerinde çok fazla fiyat artışları varsa; tasarruf düzeylerini azaltarak veya diğer mal ve hizmet tüketimlerini sınırlayarak gelirinin büyük kısmını ısınma maddeleri ve yiyecek maddeleri alımına ayıracaktır.

---

(1) Lipsey Richard, G., a.g.e., p.504.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Toplumda bazı grupların parasal gelirleri enflasyonda alım gücünü yitirir. Yaşamları sabit gelirlere bağlı olan kimseler, örneğin emeklilerin maaş çekleri aynı kaldığından ve fiyatlar yükseldiğinden çekin alım gücü gittikçe küçülür. Bu nedenle emeklilerin yaşam standartları gittikçe düşer.

Ayrıca kontrata bağlı çalışanlar, enflasyon oranı ücret artış oranlarının üstündeyse, enflasyondan incinir. Bir sendika üç yıl boyunca %7'lik yıllık ücret artışını görüşse ve enflasyon oranı %9'dan %13'e doğru anlaşma süresince devam etse, işçilerin yaşam standartlarında azalma olacağı baştan belirtilebilir. Bu durumdan sakınmak amacıyla bir çok anlaşma, fiyatlar yükseldiğinde otomatik olarak ücret artışlarını içeren yaşam maliyeti düzenlemelerini ihtiva eder.

301. Enflasyon ve faiz oranı

Faiz oranı paranın fiyatıdır. Faiz, parayı tasarruf edenlere paranın getirisidir ve ödünç alan bireylerle kuruluşlar için fonların kullanım maliyetidir.

Eğer tasarruf faizleri enflasyon oranının altındaysa, tasarruflar cezalandırılmış olur. Faizler vergiden sonra enflasyon oranında muhafaza edilemiyorsa, tasarruf sahipleri enflasyondan zarar görüyor demektir. Faiz oranlarının enflasyonun altında seyrettiği ve fonların enflasyondan zarar gördüğü koşullarda sabitleştirilmiş vadeler ve düşük faiz oranları finansal kuruluşlar için yüksek maliyetler oluşturur.

302. Enflasyon ve servet

Gelir ve servet ekonominin gelişimini görmek için iki faydalı ölçüttür. Gelirler fon akımlarını temsil eder, servet ise bir stok veya değer ölçüsüdür veya sahibolunan varlıkların ölçüsüdür. Stoklar, menkul kıymetler (Hisse senedi, Tahvil, vb.) reel varlıklar, nakit, kıymetli metal ve taşlar ve sanat eserlerini içerirler. Bir şahıs önemli bir gelir ve küçük bir servet sahibi olabilir veya büyük bir servet sahibi ve küçük bir gelir sahibi olabilir. Enflasyon süresinde bir çok varlığın değeri fiyat olarak yükselir ve zenginler daha zengin olur. Reel varlıkları gözönüne aldığımızda; 1970'de 30.000.-₺'ye alınan bir ev, 1980'de

300.000.000.-TL değere ulaşabilir. Bu enflasyonun sonucudur. Enflasyonla, servetleri ellerinde tutanlar kârlı olurken, varlıkları gelecekte elde etmeyi isteyenler cezalandırılmış olur. Fiyatlar hızla yükseldiğinden satın alma isteğinde bulunan bir vatandaş gittikçe güçlükle karşılaşır. Bu nedenle genç insanlar diğerlerinden daha fazla enflasyon cezası ödemiş olur ve onlar için varlık birikimi sağlamak daha güç hale gelir.

31. Enflasyonist Baskının Nedenleri ve Enflasyon Beklentisi

Enflasyonun anlamı fiyatların genel seviyesinin yukarı doğru hareketi olduğundan ve fiyatlar alıcı ve satıcıların arz ve taleplerinden etkilendiğinden, enflasyonu sınıflandırmanın mantıksal yolu piyasanın, alıcılar tarafında mı, yoksa satıcılar tarafında mı kaynaklandığının belirtilmesidir.

Enflasyon, piyasanın alıcılar tarafında fiyatları üzerinde yukarı doğru baskı şeklinde oluştuğunda talep enflasyonu adını alır. Enflasyon, piyasanın satıcılar tarafında fiyatları yukarı doğru iten bir baskı şeklinde oluştuğunda maliyet enflasyonu adını almaktadır.

310. Talep Enflasyonu

Satıcıların alıcıların talebini yeterli şekilde karşılıyamaması durumunda mevcut mal ve hizmet fiyatlarının artış yönünde etkilenmesi durumudur Talep enflasyonu ekonomi tam istihdamda veya tam istihdama yakınken oluşma eğilimindedir. Tam istihdamda ekonomi tam kapasitede ve maksimum miktarda mal ve hizmet üretiyor durumdadır. Mal ve hizmetlere tüketici talebi yüksektir. Ve tüketici talebi yüksek olduğundan işadamları genişlemeyi ve yatırımları kârlı bulabilir. Hem hanehalkı hemde işadamlarının talebi veya harcama baskısı, üretimi ikiye katlar ve talep enflasyonunu oluşturur.

Talep enflasyonu ekonomideki para miktarıyla da ilişkilidir. Hanehalkı ve işadamlarının harcama yeteneği harcama için mevcut para miktarına dayanır. Eğer ekonomide para arzı üretim miktarından daha hızlı artarsa, fiyatları yukarı doğru iten bir baskı oluşabilir. Eğer ekonomi tam istihdamdaysa ve daha fazla ara tüketici ve işadamlarının eline

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veriliyorsa (arzediliyorsa) sonuç enflasyon olacaktır. Yani ekonomide tüketici ve üreticilerin elinde çok fazla para varsa bu talep enflasyonunun oluşumuna yardım eder. Diğer taraftan para arzının kontrolu harcama kabiliyetini, dolayısıyla talep enflasyonunu engeller.

311. Maliyet Enflasyonu

Piyasanın satıcı yönünün fiyat artışlarına neden olması sonucu oluşur. Bu tip enflasyonda, mal ve hizmetlerdeki yüksek fiyatlar üretim maliyetlerine taşınır. Üreticiler, üretim sürecinde üretim faktörlerine yüksek fiyatlar ödediklerinde maliyetlerini arttıracaklar ve bu tamamen ya da kısmen tüketicilere yüksek fiyatlar şeklinde aksedecektir. Üretici maliyetleri fiyat artışlarının potansiyel kaynağının ya da maliyet enflasyonunun temsilcisidir. Bununla anlatılmak istenen fiyatları yukarı doğru iten baskının emek, hammadde, yakıt, makine, borçlar, v.s. gibi maliyet unsurlarındaki artışlardan kaynaklandığıdır. 1970'lerde ve 1980'lerin başlarında artan enerji maliyetlerinin maliyet enflasyonuna yardım ettiği gibi, örneğin; bir varil ham petrol fiyatının 1970'te $ 3.18 iken 1981'de $ 31.77'e arttırılması gibi(1). Maliyet enflasyonu darboğazların sonucu olarak ta oluşabilir. Yetersiz üretim, sınırlı kaynaklar ve olaylar önemli üretim faktörleri arzını azaltır. Örneğin; şiddetli kuraklık veya çok fazla yağışlar tahıl hasatını azaltabilir veya diğer ülkelerdeki sosyal ve politik karışıklıklar üretim için önemli kaynakların azalmasına neden olabilir. Böyle durumlarda kaynak arzındaki azalmalar fiyatların yükselmesine dolayısıyla da enflasyonist baskıya neden olur.

Maliyet fiyatları yükseldiğinde ekonomide önemli rol oynayan otomobil üreticileri veya petrol üreticileri gibi büyük firmaların ürün fiyatlarını ya da sığır-koyun üreticileri gibi çok sayıda küçük üreticinin ürün fiyatlarını yükselteceğinden maliyet enflasyonu oluşacaktır.

Enflasyonun, piyasanın sadece tüketici veya sadece üretici tarafından gelmesi gerekmez. Aynı anda iki taraftan da gelebilir. Çünkü büyük bir sendikanın mensubu olan işçilere sağladığı ücret artışları üretici firmalarda maliyet enflasyonuna yol açarken, ücret artışı alan bu işçiler

(1) Welch Patrick J., Gerry F.Welch, a.g.e., p.129.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

aynı zamanda tüketici olduklarından talep enflasyonuna da neden olacaklardır. Bu örneklerden enflasyonun eğilimini ve kaynak sahiplerinin daha yüksek gelirler elde etmek için araştırma yapmaları ve tekrar üreticilerin fiyatları yükseltmelerini görmek kolaylaşır.

Gelecekteki ekonomik koşulların beklentilerinin hem talep hem de maliyet enflasyonu üzerindeki etkileri önemlidir. Talep yönünde, tüketicilerin gelecekteki yüksek fiyatlardan korkusu onları arzu ettikleri mal ve hizmetleri bekledikleri yüksek fiyatlar gerçekleşmeden evvel elde edebilmek için cari harcamalarını arttırmaya iter. Ekonomi tam istihdamda iken zaten potansiyel kapasitede çalıştığı için talebin ekonomi üzerindeki ilâve baskısı fiyatlarda yükselmeyle sonuçlanacaktır. Satıcılar yönünden bakıldığında, firmaların üretim girdileri maliyetlerinde artış beklentileri onları girdi maliyetlerinin yükseleceği endişesiyle fiyatları yükseltmeğe iter. Bu garip durum yükselecek fiyat beklentisi, enflasyonu daha da kötüleştirmesiyle sonuçlanır.

32. Enflasyonun Ölçülmesi

Fiyat değişmelerini ölçmekte yaygın şekilde kullanılan üç tane enflasyon göstergesi vardır. Bunlar tüketici fiat indeksi, üretici fiyat indeksi ve GSYİH deflatörüdür. Üretici fiyat indeksi, üreticilerin tüketicilere sattıkları mal ve hizmetlerin üretimi için aldıkları girdi fiyatlarındaki değişmeleri ölçer. Örneğin, tahıl, yün, çelik, demir ve kimyasal maddeler gibi. GSYİH deflatörü bütün ekonomideki fiyat değişmelerini içerir. Üreticiyi ilgilendiren mal ve hizmetler kadar tüketici ve devletle ilgili olanlarını da içerir. Fiyat indeksleri fiatlardaki değişmeleri yüzde olarak ölçer. Örneğin bir tüketici fiyat indeksi, kira, elektrik, otomobil gibi yaklaşık dörtyüz kalem mal ve hizmeti içerir[1]. Piyasa sepeti bir sıra mal ve hizmeti içerdiğinden enflasyonist baskıyı daha kapsamlı olarak ölçer[2].

---

(1) Welch Patrick J., Gerry F.Welch, a.g.e., p.131.

(2) Belli bir yılın indeks sayısı hesaplaması;

$$\frac{\text{belli yıl için dolar harcaması}}{\text{baz yıl için dolar harcaması}} \times 100 = \text{belli yıl için fiyat indeks sayısı}$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tüketici fiyat indeksleri, üretici fiyat indeksleri ve diğer ölçüler politika yapıcılarının kararlarında ve ekonomideki muamelelerde önemli etkilere sahiptir. İşçi sendikalarının tüketici fiyat indeksine dayandırılarak yapılan yaşam maliyeti düzenlemelerini içeren, ücret belirlemelerinde direkt etkiye sahiptir ve sendikal olmayan gelir ödemelerinin ölçüsünde de dolaylı etkiye sahiptirler. Sosyal güvenlik gibi bazı hükümet programları da bu indeks hesaplamalarına dayandırılır.

33. Deflasyon Kavramı

Enflasyon üzerindeki çalışmayı bırakmadan önce iki ilişkili ve önemli terim üzerinde de duralım. Deflasyon ve disinflation. Deflasyon, fiyatlar genel düzeyinde devamlı bir azalmadır. Bu bir kaç kalem fiyattaki azalma veya kısa dönemli bir azalma değildir. Birleşik Amerika'da, 1930'dan beri fiyatlar genel olarak arttığından deflasyon oluşmamıştır. Disinflation ise enflasyon oranında bir düşüşü gösterir(1). Enflasyon oranının yavaşlamasıdır. Deflasyon kavramından farklıdır.

Özet olarak, makroekonominin temel değişkenlerini ve politika belirleyicilerinin niçin onlarla ilgili olduğunun bazı sebeplerinden sonra bu değişkenlerin ölçüsünün ve eğilimlerinin neleri belirlediği, hükümetlerin onları niçin etkilemesi gerekliliğinden sonra dikkatimizi makroekonominin esas konusuna çevirelim.

34. Enflasyon, İşsizlik ve Değişim Oranları (Trade off)

Toplam harcamalar ve ekonomik koşullar arasındaki ilişki şimdiki tam istihdam ve istikrarlı fiyatlar amacına değinildiğinde açık olarak görülür. Toplam harcama düzeyinde görülen değişmeler üretim düzeyinde, istihdamda, fiyat düzeyinde değişmelere neden olur. Bu ilişkiye göre, toplam harcamalardaki artış, bir noktaya kadar istihdamda artışa neden olur. Ekonomik faaliyetlerin bir noktasında tam istihdama ulaşılır. Çünkü toplam harcamalar ekonomiyi tam istihdama doğru iter, fiyatlar yükselmeye başlar ve talep enflasyonu oluşur. Diğer taraftan toplam harcamalarda azalma istihdamın düşmesiyle sonuçlanır. Talep enflasyonunun baskısını azaltmak için harcamaların azaltılması, işsizliğin

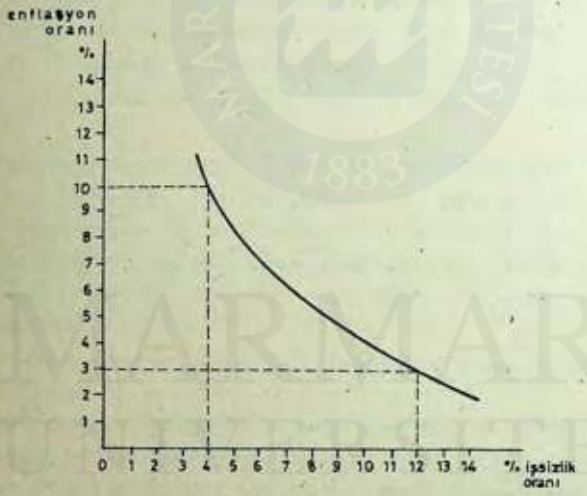
(1) Welch Patrick, J., a.g.e., p.135.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

artmasına katkıda bulunur. Harcama, istihdam ve fiyatlar arasındaki ilişki, bir ekonomi için tam istihdamın enflasyon olmaksızın sağlanmasının hemen hemen imkansız olduğunu göstermektedir. Bu amaçlardan biri üzerine yoğunlaşmak bir diğeri için engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak, izlenmek istenen amaca göre ya fiyatlara yukarı doğru baskı uygulayan tam istihdam amacı veya istek dışı işsizlik ile fiyat istikrarı arasında seçim yapılmalıdır. Bu, amaçların ne oranda birleştirilmesi gerekliliğini gösteren methoda Phillips Eğrisi denilmektedir.

340. Phillips Eğrisi

Ekonomideki işsizlik ve enflasyon arasındaki oran Phillips Eğrisi ile gösterilir.

Şekil 1. Bir Phillips Eğrisi (farazi rakamlarla) Yukarıdan aşağı doğru bir eğime sahip olan Bir Phillips Eğrisi, işsizlik ve enflasyon arasındaki zıt ilişkiyi gösterir.

Şekilde farazi veriler kullanılarak oluşturulmuş bir Phillips Eğrisi görülmektedir. Yatay eksende işsizlik oranı, dik eksende fiyatlardaki artışlar ölçülmektedir. Eğri yukarıdan aşağı doğru eğimli olup, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki zıt ilişkiyi ifade etmektedir. Veya enflasyon ve işsizlik arasındaki değişim oranını göstermektedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Örneğin, bir ekonomi için %3'lük düşük bir enflasyon oranı tercih edildiğinde buna %12'lik yüksek bir işsizlik oranı eşlik edecektir veya tercih edilen %4'lük düşük bir işsizlik oranına %10'luk yüksek bir enflasyon oranı eşlik edecektir.

4. ÜRETİM DEĞİŞKENLERİ

Tanımlama: Gayrisafi yurtiçi ulusal üretim kabaca ulusal üretim veya ulusal gelir olarak tanımlanır. Bu anlamda, toplam üretimini cari piyasa fiyatlarıyla veya sabit fiyatlarla değerlendirildiğini belirtebiliriz. Cari fiyatlarla değerlendirdiğimizde, ulusal üretimdeki değişmeler hem üretilen miktarlardaki değişmelerden hem de satılan üretilmiş malların fiyatlarındaki değişmelerden kaynaklanır. Sabit fiyatlarla ifade edildiğinde, her yılın üretimi belli bir yılın fiyatları (baz alınan yıl) doğrultusunda değerlendirilir. Sabit fiyatlarla ifade edilen bir ulusal üretimdeki değişmeler, üretim miktarındaki değişmeleri ifade eder. Ulusal üretim toplam olarak ifade edildiğinde veya ülke nüfusuna bölündüğünde kişi başına olarak ifade edilir.

40. Üretim Değişiklikleri Niçin İlgi Konusudur?

Ulusal üretimdeki kısa dönemli dalgalanmalar, potansiyel düzeydeki ve ekonomik faaliyet olarak isimlendirilen ticaret konjonktüründeki düşüşleri yansıtır. Genellikle "boom" olarak adlandırılan yüksek ekonomik aktivite dönemlerinde istihdam yüksek, buna karşılık olarak işsizlik düşüktür. Gerçek üretim potansiyel üretimin altında olduğunda, bu ikisi arasındaki açık potansiyel üretim savurganlığıdır. Politika yapıcıları ulusal gelirdeki kısa dönemli dalgalanmalarla, sonuçları işsizlik ve üretim kaybı olduğundan ilgilidirler. Ulusal üretim sabit fiyatlarla değerlendirildiğinde, trend değişmeleri, ilerlemiş ekonomilerde, uzun dönemde pozitif gelişme gösterir. Buna ekonomik büyüme denir. Büyüme, yaşam standartlarındaki değişmelerin en büyük nedenidir. Büyüme ile her nesil kendinden öncekilerden daha fazla iyileşme umar. Endüstriyel devrimin başında yaşanan yılgı, ekonomik büyüme günde ondört saat çalışma gerekliliğini yokettiğinden, artık büyük oranda yoktur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

41. Üretim

Üretim mal ve hizmetlerin yaratılması demektir. Bir piyanonun yapılması, bir diş oyuğunun doldurulması, malların fabrikalardan alıcılara ulaştırılması ve bir manavda, süpermarkette sağlanan hizmetler hep üretici aktivitelerdir. Önemle mal ve hizmetler nadir olduğundan, üretim kapasitesinin araştırılması kadar ekonomi üretiminin ölçülmesi, amaç ve problemlerinin tartışılması çok önemlidir.

42. Tam Üretim ve Ekonomik Büyüme

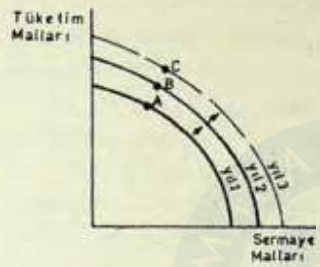
Makroekonomik tam üretim amacı, ekonomi mevcut kaynaklarıyla mümkün olduğu oranda ürettiğinde ya da maksimum üretim kapasitesine ulaştığında başarılmış olur. Nedret problemi her zaman bulunmasına rağmen, tam üretim, ekonomiye bu problemin etkilerinin minimize edilmesi olanağını verir. Daha ilerilerde, bir ekonomi tam üretimden uzaklaşırsa nedret problemi daha da büyüyerek ortaya çıkar.

Mal ve hizmetlerin üretiminde üretim faktörleri gereklidir. Üretim bu nedenle istihdamla yakın etkileşim içindedir. Ekonomi tam üretime ulaştığında tam istihdama da ulaşır. Tam üretimden uzaklaştığında da tam kapasitesinin altında çalışmaktadır ve ekonomide işsizlik te mevcuttur.

Tam üretim ve tam istihdama ilave olarak diğer bir makro ekonomik amaç ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, üretim devresi sonunda tam üretim çıktı düzeyinde artış sağlanmasıdır. Bu sadece, ekonominin istenilen maksimum kapasitede sağlanması değil aynı zamanda maksimum kapasitenin büyümesidir. Ekonominin başarısının ölçülmesinde çok önemli ölçülerden biri üretimini genişletme yeteneğidir. Ve daha sonraki yıllarda aynı üretim seviyesinde kalmamasıdır. Ekonomik büyüme üretimde kullanılan mevcut kaynakların arttırılması ve teknolojinin geliştirilmesiyle sağlanır.

Tüketim ve sermaye malları için üretim olanakları eğrisi Şekil 2'de ekonomik büyümenin kârlılığını göstermektedir. Birinci yılda tam üretime üretim olanakları üzerindeki bir A noktasında ulaşılsın. Ekonomik büyüme oluştuğunda üretim olanakları eğrisi sağa doğru kayacaktır. Ekonomik büyüme sonucu ikinci ve üçüncü yıllarda da eğri sağa doğru kayacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 2. Devrelerde Ekonominin Üretim Potansiyelinin Büyümesi.

Eğer ekonomi 2.yıl B'de, 3.yıl C noktasında üretimde bulunuyorsa bu ekonomi üçüncü makro-ekonomik amacı başarmıştır. Sonuçta, ekonomik büyüme oluştuğunda daha fazla sermaye ve tüketim malı üretilmiş olacaktır. Hatırlanacağı gibi, makina ve teçhizat gibi sermaye malları, yiyecek gibi daha ileri üretimde kullanılamayan nihaî malların yani tüketim mallarının üretiminde kulanılır.

5. ÜRETİM ÖLÇÜLERİ

50. Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH):

Üretim, ekonominin iyiye gidişini gösteren temel materyal olduğundan, ekonomiler düzenli olarak üretimlerini hesaplarlar. GSMH, ulusal parayla bir ekonomide bir yıl içinde üretilmiş nihaî mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamıdır. Sadece nihaî mal ve hizmetler GSMH hesaplanmasında kullanılır. Henüz tamamlanmamış bir üretim safhasındaki mal ve hizmetler GSMH hesaplarına katılmaz. Hesaplamalara sokulduklarında, daha sonra bir nihaî malın üretiminde kullanılıp GSMH hesaplamalarına sokulacaklarından çift hesaplamaya neden olurlar. Yine, GSMH hesaplamalarında nihaî mallar üretildiklerinde hesaplamalara katılırlar, satıldıklarında katılmazlar. Çünkü ikinci el satışlar GSMH hesaplamalarında çift hesaplamaya neden olurlar.

51. Parasal GSMH :

GSMH rakamlarının genellikle iki türlü verildiği görülür. Parasal GSMH ve reel GSMH. GSMH, ölçüldüğü yani üretildiği yıl cari fiyatlarıyla hesaplandığında parasal olarak GSMH büyüklüğünü verir. Parasal GSMH'ya nominal GSMH denir. Nominal GSMH, hem üretimdeki değişmelerden hem

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

de fiyatlar düzeyindeki değişmelerden etkilenir. Yani hem reel üretim artışlarını hem de fiyat artışlarını içerir.

52. Reel GSMH:

Reel GSMH veya sabit fiyatlarla GSMH değeri, reel üretim artışlarını yansıtır. Fiyat artışlarından arındırılmıştır. Reel GSMH, ekonominin gerçek gelişimini gösterdiğinden parasal GSMH değerine tercih edilir. Parasal GSMH rakamlarında fiyat hareketleri nedeniyle üretim artışı olmasa da ekonomi büyümekteymiş gibi görünebilir. Gerçek üretim artışlarını görebilmek için, yılları kapsayan fiyat hareketlerinin ölçülmesi gerekir. Bu ölçme fiyat indeksleri yoluyla yapılır ve parasal GSMH'yı reel GSMH'ya çevirir.

53. GSMH Tüm Gerçeği Yansıtır mı?

GSMH, ülkelerde tam olarak üretimi yansıtmaz. Çalışma, üretilen mal ve hizmetlerin tamamının hesaplara katıldığını göstermez. GSMH hesaplarına katılmayan mal ve hizmetler, pazarlarda alınıp satılmayan mal ve hizmetlerdir. Piyasaya çıkmayan ve hesaplamalara girmeyen bu gibi bir çok mal ve hizmet, toplumdaki fertlerin kendi otomobillerini onarmaları, kendi evlerini boyamaları, kendi elbiselerini dikmeleri gibi aktivitelerdir.

Ekonominin gelişmesini sağlayan bu gibi fiili mal ve hizmet üretimi, para ödemelerine konu olmadığından GSMH hesaplamalarına dahil edilmez. Eğer biri aynı işin yapılması amacıyla ödemede bulunmuş olsaydı hesaplara aksettirilirdi. Örneğin, arabanızın lastiğini değiştirirseniz bu aktivite, GSMH hesaplarına katılmaz, fakat eğer bir servis istasyonunda arabanızın lastiğini değiştirtirirseniz ödemede bulunursunuz ve bu ödeme GSMH hesaplarına aksettirilir.

GSMH hesaplarına aksettirilmeyen paranın ödenmediği çalışma örnekleri bir evhanımı tarafından yapılan yemek pişirme, temizlik, alışveriş, çocuk bakımı gibi günlük işlerdir. Bu işleri yapması için bir kişi kiralansaydı yapılan işlere bir ödemede bulunulması gerekirdi. Bu işlerin değeri GSMH'nın ne kadarını oluşturur?

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Diğer bir tip ölçülemeyen üretim, para ödemelerine konu olan fakat gelir olarak devlete bildirilmeyen kayıt dışı aktivitelerdir. Örneğin çim kesmek, kar küremek gibi küçük meslekler kadar büyük üretim aktiviteleri de, boyacılar, evbakıcıları, baca tamircileri gibi meslekler de bu guruba girer. Ayrıca, bazen üretilen mal ve hizmetler nakit için değil başka mal ve hizmetler için üretilir. Örneğin; bir dişçi bir hukukçunun diş tedavisini onun hukuki tavsiyeleri için yapar, para kabul etmez. Bu türlü aktivitelerde GSMH hesaplarında yeralmamaktadır. GSMH hesaplarında yeralmayan bir gurup aktivite de vergiye konu olmasın diye bildirilmeyen mal ve hizmet üretimidir. Yeraltı ekonomisi olarak ifade edilen bu tür aktiviteler, kanunî olmayan mal ve hizmet üretimi, vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinden kaçmak amacıyla, bildirilmeden yapılan aktivitelerdir. Vergi kaybına yol açarlar. Yeraltı ekonomisinin ilgi konusu olmasının en büyük nedeni vergi gelirlerinde kayıplara neden olması dolayısıyladır.

54. Verimlilik:

Reel GSMH veya reel üretimde yıllık değişmelerin ölçülmesine ilâveten önemli olan ekonominin ne kadar iyiye gittiğidir. Nedret problemi, faktörlerin birleştirilmesinden, faktör kullanımının etkinliğinden ve üretimde kullanılan teknolojiden etkilenir. Ekonomi kaynaklarının çıktı üretiminde kullanılma miktarının belirlenmesi kavramı verimlilik olarak adlandırılır. Verimliliği belirlemede temel ölçü işçi başına üretimdir. Bu ölçü, kullanılan emekle birlikte diğer üretim faktörlerini de gözönüne alır. İşçinin ne kadar çalıştığını değil, emekle birlikte birleştirilen diğer üretim faktörlerinin ne kadar üretimde bulunduğunu ölçer. Örneğin; bir otomobil montaj fabrikasında çalışan bir işçinin çalışmasının sonucu, enerji, fabrika, diğer kaynaklar ve makinaların katkısıyla alınır. Kullanılan teçhizatın ilerlemiş bir teknolojinin ürünü olması ve etkin olması işçiyi daha verimli hale getirir. Bir büro çalışanının işini kompütürlerle yapması, aynı işi eliyle yapan bir büro memurundan çok daha fazla mal veya hizmet üretmesine neden olur. Verimlilikte oluşacak azalmaların tanımlanması kolay değildir. Verimlilik azalmaları işçi başına düşen sermaye azalmasından, devlet uygulamalarının kaynak dağılımında sapmalara neden olmasından, eğitim düzeyinde oluşan düşmeden, araştırma-geliştirme harcamalarında oluşan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değişmelerden kaynaklanabilir. Enflasyon ve enerji fiyatlarının verimliliği etkileyebilmesi ve bazı ekonomistlerin belirttiği gibi demode sermaye teçhizatı ve teknolojik yöntemler verimliliğin düşmesine katkıda bulunabilir.

Arttırılan verimliliğin yararlılığı ne kadardır? Ekonominin nadir kaynaklarının kullanım etkinliğinin iyileştirilmesinden çok önemli yararlar sağlanabilir. İşçi başına verimlilik olabileceğinin altında olduğu zaman bunun topluma yüklediği kaynakların etkinsiz kullanılması halinde, üretilebileceği halde üretilemeyen mal ve hizmetlerin fırsat maliyetidir İşçi başına verimlilik arttırıldığında fırsat maliyeti azalır.

6. GELİR KAVRAMINDA FARKLILIKLAR

GSMH, milli gelirin ifadesinde en kapsamlı tanımlamadır. Ekonomide belli bir dönem sürecince, bir yıl üretilen nihai malların değerleri toplamıdır. Veya bir yıl süresince üretilen katma değerlerin toplamıdır. Bu bir yıllık üretimden sermaye mallarının yıpranma miktarı düşüldüğünde daha net bir gelir kavramı elde edilir. Safi Milli Hasıla (SMH) olarak adlandırılan bu kavramdan dolaylı vergilerin düşülmesiyle kişilerin ellerine geçen milli gelir (MG) büyüklüğüne ulaşmak mümkün olur. Daha net bir ölçüt olan MG'den harcanabilir milli geliri hesaplayabilmek için de dolaysız vergileri düşmek gerekir.

60. Ulusal Hesaplarda Yaklaşımlar:

Gelir, çıktı ve harcama üç önemli makroekonomik kavramdır. Firmaların ürettiği mal ve hizmetlerin toplamı ulusal çıktı yani ulusal üretimi oluşturur. Üretim için gerekli üretim faktörlerinin sahiplerine, sağladıkları hizmetler için yapılan ödemeler ulusal geliri oluşturur. Ulusal üretim satıldığında, satın almak için insanların harcadığı para, harcamaların değerini oluşturur.

Bu değişkenlerin, çok önemli olan uygulamalı ölçümüne gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) denir. Bu belli bir dönemde, genellikle bir yıl, bir ekonomide fiilen üretilen toplam mal ve hizmetlerin değeridir. İstatistikçiler GSYİH'yı, üretimin oluşturulmasında elde edilen gelirlerin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ölçülmesiyle ve satın almayı gerektiren harcamaların ölçülmesi yoluyla hesaplarlar. Gerçekte toplam üretimin değerinin hesaplanması, bu her iki yolda da aynıdır.

600. Gelir Yaklaşımı:

Ulus gelir olarak ne alır? Bunun cevabı, her bir vatandaşın üretime katılan üretim faktörlerinin getirisi olarak aldığı kira, ücret, faiz ve kârdır. MG'ın hesaplanma yollarından biri milli gelirin gelirler yoluyla ölçülmesidir. Milli geliri oluşturan kalemlerden biri istihdamdan elde edilen ücret ve maaşlardır. Mikroekonomide, kendi kendinin istihdamı, firma olarak ifade edilir. Kendi kendinin istihdamı yoluyla elde edilen gelirler kısmen ücret kısmen de sermayenin getirisi olarak ifade edilmiştir. Diğer bir gelir şekli kiraların gösterildiği kalem, sadece toprağın getirisi olarak değil, binaların getirileri bunların yanında telif hakkı kazançlarını da içermektedir. Diğer kazanç çeşitleri gelirler içinde büyük bir bölümü oluşturan sermaye gelirleridir. Bu gelirler özel sektör sermaye gelirleri ve kamu sektörü sermaye gelirlerinden oluşur. Üretim süreci içinde üretime katılan bütün bu üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylar, gelirlerin toplamı, GSYİH'ı oluşturmaktadır. Ücret gelirleri kalemi içinde net ücretlerin yanında kesintiler, sosyal güvenlik primleri, vergi kesintileri, emekli aylıkları gibi fonlar yeralmaktadır. Ayrıca sermaye gelirleri sermayeden elde edilen net kazancın yanında sermayenin aşınma payını da içermektedir. Gelir yaklaşımı, GSMH'yı dolaylı vergilerle nihaî üretim sürecinde doğan faktör gelirlerinin toplamı olarak ölçer.

601. Üretim Yaklaşımı:

Ulusal üretim, bir ulusun sektörlerindeki çeşitli firmalar tarafından üretilen üretim malları ve tüketim mal ve hizmetlerinin toplamı tarafından oluşturulur. Yaratılan katma değerler toplamı şeklinde bir hesaplama çift hesaplama sakıncasından kurtulmak amacı güder. Bütün endüstrilerin toplam çıktısı toplam yurtiçi ulusal üretimi verir. Bazı nedenlerle ulusal üretim hesabının net olarak doğruluğunu söylemek mümkün olmaz. Dış ülkelere yatırımcıların yaptıkları yatırımlardan elde ettikleri üretimin ve yabancı yatırımcıların sözkonusu ülkede yaptıkları yatırımlardan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

elde ettikleri üretimlerin dengesi ulusal gelir hesaplarına yansıtılır. Ulusal gelirin üretim yöntemiyle hesaplanmasında sektör üretimlerinin hesaplanmasına gidilir. Tarım-orman, enerji, imalat, inşaat, dağıtım, otelcilik, iletişim, sigortacılık, bankacılık, finansman, konut malları, sivil savunma ve sosyal güvenlik, kamu sağlık ve eğitim hizmetleri, diğer hizmetler gibi bellibaşlı sektörlerin ürettiği mal ve hizmetler toplamı toplam yurtiçi üretimi oluşturmakta bu toplamdan da finansal hizmet düzenlemeleri, sermaye mallarında yıpranma çıkarılmakta buna diğer ülkelerde elde edilen mal gelirleri katılmakta ve net ulusal üretim toplamı elde edilmektedir.

602. Harcama Yaklaşımı:

Son yıllarda, ulusal gelir hesaplarına toplam ulusal harcamanın hesaplanması yoluyla ulaşılmaktadır. Kolay bir hesaplama yöntemi olarak üretilmiş toplam nihaî ürünlerin cari fiyatlarla değerleri toplamıyla toplam harcamalar, nihaî ürünlerin satın alınması için yapılan harcamalar olup toplam bizi diğer yöntemlerle bulunan GSMH rakamına ulaştırır. Bir ekonomideki toplam harcamalar; tüketim harcamaları, yatırım harcamaları, devlet harcamaları ile ihracat ve ithalat harcamaları net rakamından oluşur. Tüketim harcamaları bir yıl içinde üretilen tüketim mal ve hizmetlerine yapılan harcamalar toplamından oluşur. Bu harcamalar, ekonomideki bireylerin ihtiyaçlarını tatmin için yaptıkları harcamalardır. Yatırım harcamaları ise tüketilmeyen nihaî mal ve hizmetleri kapsar Yatırım malları olarak sermaye malları, binalar, stoklar alınır. Stoklar üretilen fakat cari tüketim için kullanılmayan malları ifade eder. Stok azalmaları, geçmişte üretilmiş mallarda azalmayı ifade ettiğinden yatırım azalmasıdır. Sermaye malları yatırımları makina-teçhizat ve fabrikalara yapılan yatırımlardır. Yeni sermaye mallarının yapılması amacıyla yapılan yatırımlara sabit sermaye malları yatırımları denir. Konutlarda, yıpranması ve tüketilmesi uzun zaman alan üretim malları olduklarından yatırım malları kabul edilirler. Toplam yatırım kalemlerine yapılan harcamalar yatırım harcamalarını oluşturmaktadır. Yatırımlarda aşınma ve yıpranmalar demek olan ikame yatırımların çıkarılmasıyla net yatırımlar elde edilir. Devlet harcamaları, kamusal mal ve hizmet üretimi için devlet tarafından yapılan harcamaları, transfer ödemeleri niteliğindeki harcamaları kapsar. Transfer ödemeleri niteliğindeki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

harcamalar karşılığında bir mal ve hizmet alımı sözkonusu olmadığından devlet harcamaları içine dahil edilmez. Diğer harcama kalemleri, ihracat ve ithalatın, yani dış ilişkilerinin GSMH hesaplarına katılması, tüm üretilen mallara katılan ithal girdilerin GSMH hesaplamalarından düşülmesi ve ülke üretimi olan ihracatın GSMH hesaplamalarına katılması gerekir. Bu nedenle ihracat ve ithalat farkı harcama kalemlerine katılma yoluyla GSMH hesaplanır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 2 - ULUSAL GELİR

GSYİH, ekonomilerin gelişmesini, refahını gösterir. Uzun dönemli büyüme kaynakları, nesillerin yaşam standartlarını bir öncekinden iyiye götürmüştür. GSYİH'daki hızlı bir artış veya bozulma yaşam standartlarında ve koşullarında, özellikle ekonomide problemlerle karşılaşılması anlamına gelir. Böyle durumlarda GSYİH'nın davranışları ne yönde olur? Hükümetler GSYİH'yı, işsizliği ve fiyatları etkileyecek neler yapabilir? Özellikle tam istihdamdan sapmaları önlemek için ve genellikle tam istihdam dönemlerine eşlik eden enflasyonun sınırlanması için neler yapılabilir?

Bu yakın ilişkilere değinebilmek ve çözümleri bulabilmek amacıyla ulusal gelirin davranış ilişkilerini yakından izlemekte yarar vardır. Karmaşık bir ekonomiyi inceleyebilmek için bazı basitleştirilmiş varsayımlar yaparak, ulusal geliri tayin eden ana güçlerin izole edilmesi yoluyla çalışmalarının izlenmesi kolaylaşır.

Potansiyel ulusal geliri, sabit ve sürekli olarak alırız. Bir ekonominin üretim kapasitesi yıldan yıla yavaşça değiştiğinden potansiyel ulusal gelir yavaşça değişir. Bu küçük yıllık değişmelerin toplamda kümülatif etkisi olmasına rağmen çarpıcı değişmeler uzun seneler içinde görülür. Sonuç olarak, ulusal gelirin kısa dönemlerde sabit olduğu varsayılır. Bu varsayım yoluyla ulusal geliri kısa dönemde kuvvetle etkileyebilen bazı güçlerin izole edilmesi imkânı doğar. Ulusal gelir sabit varsayıldığında, reel ulusal gelirdeki değişmeler, sadece üretim faktörleri istihdamındaki değişmelerden etkilenir.

Cari olarak istihdam edilmemiş sermaye, emek, toprağın kullanımıyla üretimin (çıktının) arttırılabileceği varsayılır. Fiyat düzeyinin de sabit olduğu varsayılır. Bu varsayım yoluyla da enflasyon problemlerinin olmadığı farzedilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GSMH, ekonominin dört büyük sektörü; tüketim sektörü, özel yatırımlar, net ihracat ve devlet sektörü tarafından oluşturulur. Bu sektörler, mal ve hizmet alımlarına göre ödemelerde bulunmalıdırlar. Bu fizikî mal ve hizmetlerin alındığı sektörlerden üretim faktörlerine ödemelerde bulunulur. Her bir faktör; toprak, emek, sermaye ve müteşebbis toplam üretime katkıda bulunur ve üretim faktörleri sahipleri kira, ücret, faiz ve kâr olarak kazanç sağlarlar. Ulusal gelir hesaplamalarında toplam üretim GSYİH ile belirtilir. Mantıkî olarak, bu dört sektörün toplam talebinin ulusal gelirin büyüklüğünü belirlediği varsayılır.

Bu çok yakın ilişkilere değinmek için, karmaşık şeyler üzerinde birinden diğerine geçerek çalışmak kolaylıklar sağladığından, basitleştirici varsayımlar altında kademeli çalışma yoluyla ulusal gelirin davranışlarını incelemeye çalışalım. Ve çok basitleştirilmiş bir modelde, sadece iki sektörle, hanehalkı ve firmaların olduğu varsayımıyla ekonomik aktiviteler nasıl oluşmaktadır görelim.

Basit ekonomik modelde faiz oranı ve fiyatlar düzeyi egzojen değişken niteliğindedir. Ulusal gelir ifade edilirken, GSYİH, GSMH, SMH ve MG kavramları arasında ekonomistlerle genellikle ifade edilen sabit fiyatlarla GSYİH yani toplam gerçek üretimdir. Denge gelir düzeyi ile ifade edilen de MG'yi oluşturan güçler arasındaki zıt etkileşimin balansı, aşağı veya yukarı doğru bir hareketin olmadığı dönem ifade edilir. Yani fiilî MG'nin dengelendiği düzey anlatılmaktadır. Herhangi bir harcamanın, tüketim veya yatırım harcamaları, herhangi bir ekonomik değişken tarafından etkilenmemesi durumu otonom harcamalar olarak ifade edilir.

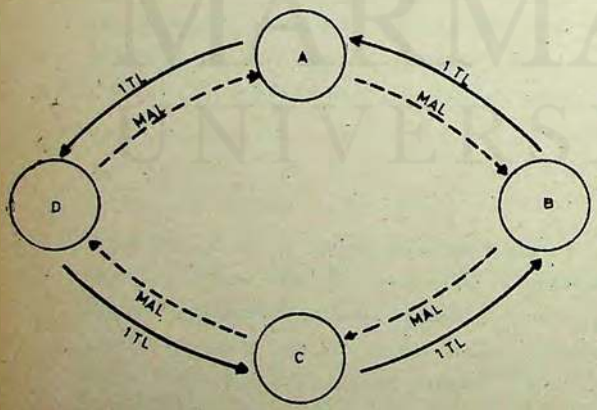
1. HANEHALKI SEKTÖRÜ

Ekonomide, toplam içindeki en büyük harcama gurubu hanehalkıdır. Hanehalkı, iş sahipleri ve devlet birimlerinden ve yabancı alıcılardan daha fazla mal ve hizmet alır. Toplam hanehalkı harcamaları teknik terimle özel tüketim harcamaları olarak adlandırılır. Ve büyüme süreci içinde çok az dalgalanır. Özel tüketim harcamalarındaki değişmeler ekonomi çıktı düzeyinde, gelirde, istihdamda değişmelere neden olur. Ve ekonomideki en geniş harcama gurubu istikrarlı harcama karakteristiğini gösterir.

10. Hanehalkı Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı:

Hanehalkı sektörünün yeni mal ve hizmetlere harcamalarının büyüklüğü bu mal ve hizmetlerin üretiminde kazandığı gelirlerden gelir. Bu hanehalkı tüketim harcamaları ve gelir kazançları arasındaki ilişki sürekli akım dolaşımı olarak gösterilir.

Herhangi bir ekonomide hem mallar hem üretim faktörleri hizmetleri para ile sürekli olarak değiştirilir. Bu devamlı akımı inceleyebilmek için basitleştirilmiş bir modelinde, ekonominin dört tane, A-B-C ve D gibi hanehalkı ihtiva ettiğini varsayalım. Her bir hanehalkının farklı bir mal yaptığını ve bunları diğerlerine satarak gelir elde ettiğini varsayalım. Ve ekonomide sadece bir birimlik kağıt para olduğunu ve bir süre içinde birbirini izleyen muamelelerin oluştuğunu varsayalım. A hanehalkı yaptığı malı B'ye 1 birimlik para karşılığı; B hanehalkı da yaptığı malı C'ye 1 birimlik para karşılığı, C hanehalkı da yaptığı malı D'ye 1 birimlik kağıt para karşılığında satıyor olsun. D hanehalkı da üretimini yine 1 birimlik kağıt para karşılığı A'ya satıyor olsun. Her bir hanehalkı yaptığı farklı bir malı bir birimlik kağıt para karşılığında bir diğerine satar. Bu bir birimlik kağıt para hanehalkı için belirtilen belli bir süre için gelirdir. Ve bu gelirlerini bir diğer hanehalkının yaptığı mala harcarlar.

Şekil 3.

Muameleler bu basit ekonomide şekilde olduğu gibi gelişir. Her bir hanehalkı gelirleri olarak 1 birim para kazanır ve her biri bir birim para harcar. Tek bir para, dolaşımda dört ayrı muamele için kullanılmıştır. Her bir hane hane 1 birim para kazanmış 1 birim para harcamıştır. Bu nedenle ekonomide hanehalklarının toplam geliri belirtilen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

süre içinde 4 birim paradır. Dikkat edilmesi gereken nokta, toplam gelirin para olarak geniş olmasıdır. Çünkü aynı birim para dört ayrı muamele için kullanılmıştır. Bu bize önemli bir gerçeği, toplam gelirin toplam para miktarına eşit olması gerekmediği gerçeğini gösterir. Çünkü tek bir birim para eldeğiştirdiği her seferinde gelir yaratır.

Bir gerçek ekonomide, her bir hanehalkı bir mal üretimi ve satışıyla kazanç sağlamaz. Gerçekte üretim, firmalar tarafından organize edilir. Firmalar, üretim faktörleri hizmetlerini hanehalkından; ücret, kira, faiz ve kâr ödeyerek elde ederler ve hanehalklarının tüketecekleri tüketim malları yaparlar. Hanehalkları kazançlarını firmalara faktör hizmetleri tedarik ederek elde ederler. Ve gelirlerini firmalardan mal alarak harcarlar. Bazen bir hanehalkı kendi hizmetlerini direkt olarak diğer hanehalkına satarak gelir elde edebilir. Biz devrevi gelir akımını; ödeme akımı ve faktör hizmetleri kabulü olarak ve iç firmalarla hanehalkı arasındaki üretilmiş mal akımının akışı şeklinde tanımlayabiliriz.

Hanehalkı tüketim harcamaları ve gelir elde etmeleri arasındaki ilişki devrevi akım modeli içinde Şekil 4'de ifade edilmiştir.

Şekil 4. Hanehalkı harcamaları, ödünçler, transferler, tasarruflar ve vergiler

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hanehalkının harcamaları büyük ölçüde gelirlerinin büyüklüğünden, harcama akımına enjekte edilen transferler ve ödünçlerin büyüklüğünden ve akımdan sızıntılar olan tasarruflar ve vergilerin büyüklüğünden etkilenir.

Hanehalkı harcamaları, mal ve hizmet üretiminden elde edilen gelirlere dayandırıldığından gelirin belirlediği harcamalar olarak adlandırılır. Eğer ekonomideki harcamalar sadece hanehalkı harcamaları olsaydı ve eğer hanehalkı daima bütün gelirini harcasaydı, ekonomik aktivite düzeyi ve devrevi akımın büyüklüğü asla değişmezdi. Belli bir harcama düzeyi ile yaratılan çıktı miktarı aynı oranda bir gelir miktarına eşittir ve tekrar aynı miktarda çıktı ve gelir yaratılmak üzere harcanır. Bu örnek sürekli kendini tekrarladığından ekonominin aktivite düzeyi daima aynı kalır.

Hanehalkı harcamalarının en büyük kaynağı kazanılan gelirler olmasına rağmen tek kaynağı da değildir. Hanehalkı harcamaları ödünçlerden ve devlet transfer ödemelerinden de gelebilir. Ödünçler, harcamaları genişletebilmek için bankalardan kredi kartı alımları ve bankalardan bir gurup borç alımı gibi farklı yollarla sağlanabilir. Bir transfer ödemesi ise direkt bir çalışma karşılığı olmaksızın devlet tarafından sağlanan paralardır. Örneğin, sosyal güvenlik ödemeleri, işsizlik parası veya tarım subvansiyonları bu gurup ödemelerdir. Özel tüketim harcamaları, hanehalkı ödünçleri ve transferlerden geldiğinde, gelirin belirlemediği harcamalardır. Bu harcamalar gelirin dışındaki kaynaklara dayandığından harcama akımına enjekte edilen akımı temsil eder. Harcama akımına yapılan enjeksiyonlar, ekonomideki çıktı düzeyinde, istihdamda ve gelirlerde genişlemelere yol açar.

Şekil 4'de mal ve hizmet alımları için hanehalkının gelirini elden çıkardığı gösterildi. Tüketimin bir alternatifi de gelirin gelecek için finansal kuruluşlara verilerek tasarruf edilmesidir. Bankalar, tasarruf ve ödünç birlikleri, sigorta şirketleri gibi, borç alanlar için fonları tasarruf eden kuruluşlar alıcıları için bir çok hizmet icra eden finansal kuruluşlardır. Gelirin diğer bir alternatif kullanımı devlete, kişisel vergi ödenmesidir. Hem tasarruflar, hem vergiler harcama akımından sızıntıları temsil eder. Harcama akımından sızıntılar ekonominin çıktı düzeyinin, istihdam düzeyinin ve gelir düzeyinin

küçülmesinin nedenidir. Firmalar, küçülen talebe bakarak üretimlerini daraltırlar.

Hanehalkı harcamaları, gelirlerinin büyüklüğünden etkilendiğinden; tasarruflar, vergiler, ödünçler ve transferler kişisel tüketim harcamalarında değişmelere neden olurlar. Örneğin, hanehalkının durgunluk korkusu, harcamaların azalmasıyla sonuçlanan, tasarrufların artmasına neden olur veya faiz oranlarındaki bir düşme hanehalkının borçlanarak araba almak gibi harcamalarını arttırmasına neden olur. Fakat hanehalkı harcamalarının gelirlerden, ödünç ve transfer enjeksiyonlarından ve tasarruflarla vergi sızıntılarından etkilenmesine rağmen, ekonomik aktivite, hanehalkı sektöründeki değişmeleri, firma sektöründeki, devlet sektöründeki veya yabancı sektör harcamalarındaki değişmelerle dengeleyebilir.

2. İŞ SEKTÖRÜ

İş sektörü, pazarlarda malların en büyük alıcılarındandır. Her yıl büyük miktarlarda makina-teçhizat, yedekler, yeni binalar, icatlar ve benzeri şeyler alırlar. İş sektörünün bunun gibi yeni mallara olan harcamaları yatırım harcamaları olarak adlandırılır. Aynen hanehalkının harcamaları gibi iş sektörünün yatırım harcamaları da, çıktıyı, geliri ve istihdamı etkiler. Ve hanehalkının ödünçler, transfer ödemeleri gibi yatırım harcamaları da direkt olarak hanehalkı geliri çıkışlı olmadığı için gelirin belirlemediği harcamalardır. Hanehalkı tüketim harcamalarından farklı olarak yatırım harcamaları yıldan yıla yaygın bir şekilde dalgalanmaya yönelik harcamalardır. Bu dalgalanmalardan dolayı yatırım harcamaları ekonomik aktivitedeki değişmelerin başlıca nedenidir. İş harcamaları azaldığında, bir yavaşlama yahut durgunluğu getirir, arttığında ise ekonominin iyileşmeye itilmesine yardım eder. Yatırım harcamalarında şiddetli daralmaların olduğu dönemlerde ekonomilerin durgunluk ve aşırı işsizlik yaşadığı görülmüştür.

Niçin yatırım harcamaları yıldan yıla dalgalanır? Niçin hanehalkı harcamalarındaki istikrarı sergilemez? İş sektörü harcamalarının dalgalanmasının başlıca nedeni, kâr beklentisinden etkilenmesidir. Bir iş sektörü, yeni bina, makina-teçhizata bu yatırımı kâr düzeyini arttıracağı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

beklentisiyle yapar. Eğer koşullar yeterli kârlılığı sağlıyamıyorsa yatırımlar ertelenir veya tamamen bırakılır. Kâr beklentileri ve bu yatırım harcamaları, bütün bu ekonomik aktivite düzeyinin gelecekteki beklentisiyle ilişkilidir. Oluşacağından korkulan bir durgunluk, müteşebbis, düşen talebin ve satılmayan malların büyüyen stoklarının kârlı olamamayı büyüteceğini ve eski teçhizatı yenileyemeyeceğini tahmin ettiğinden, bu yatırım harcamalarında bir azalmaya yol açar.

İş sektörünün borçlandıkları fonlara ödemeleri gereken faiz oranı yatırım harcamaları düzeyini büyük oranda etkiler. Eğer faiz oranları yüksekse, işadamları ödünçlerin yüksek maliyetleri yatırımların kârlılığını azalttığından yatırım harcamalarını ertelemekte avantajlı olduklarını düşünebilirler. Eğer faiz oranları düşükse, fonların azalan maliyetleri avantaj sağlıyacağından yatırımlar için alacakları borçları arttırırlar.

20. İş Sektörü ve Ekonomik Aktivite Akımının Dolaşımı:

İş yatırım harcamaları ve tasarruflar Şekil 5'de, harcama akımına enjekte edilen gelirin belirlemediği harcamalar olduklarından iş yatırımı harcamaları olarak gösterildiler. İş sektörü tasarrufları, hanehalkı tasarrufları gibi harcama akımından sızıntılar şeklindedir. İş sektörü vergileri harcama akımından bir diğer sızıntı şeklindedir. İş sektörü devlete, anonim şirket vergileri, satış vergileri ve uzmanlık ücreti gibi çeşitli tip vergiler ödemelidir. Tasarruf ve vergiler şeklindeki, iş sektörü yatırım harcamaları seviyesindeki bir değişme, tasarruf veya vergi, çıktı seviyesinde, istihdam ve gelir seviyesinde bir değişmeye sebep olacaktır. Yatırım harcamaları birikimlerle veya borçlanmayla finanse edilirler. Eğer bir firma yatırımlarını birikimleriyle yaparsa tasarruflarını nakte çevirir, eğer borçlanarak yatırım yapacaksa bir finansal kuruluştan borç alacaktır.

Tasarruflar ve yatırım harcamaları ve hanehalkı borçları arasındaki ilişki, ekonominin çıktı düzeyi, istihdam düzeyi ve gelir düzeyinde değişmelere, artma ve azalmalara neden olabilir veya değişmemeyi sürdürür.

Eğer tasarruf edilen 5 milyarın sadece 4 milyarı borçlanılır ve harcanırsa, ekonomi küçülecektir. Bunun anlamı, 1 milyarın harcama akımından

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 5. İş sektörü yatırım harcamaları, tasarruflar ve vergiler-İş sektörü yatırım harcamaları, harcama akımına enjekte edilirler iş tasarrufları ve vergiler yatırım harcamalarından sızıntılardır.

Şekil 6. Tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı iş sektörü borçları.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ayrılmasıdır. Toplam harcama akımından ayrılan 1 milyar, çıktı düzeyinde düşmelere, istihdamda ve gelir düzeyinde düşmelere neden olur. Tasarruflar yatırımlardan ve hanehalkı borçlarından büyük olduğunda ekonomi küçülür.

Eğer 5 milyar tasarruf edildiğinde ve yatırımlar ve hanehalkı borçlarına 6 milyar harcandığında, ekonomi genişleyecektir. 1 milyarlık harcamanın ekonomiye enjekte edilmesi, harcamalardaki artış, çıktı artışlarına, istihdam artışlarına ve gelirde artışlara neden olur. Yatırımlar ve hanehalkı borçlarının tasarruflardan büyük olduğu durumlarda ekonomi genişler.

21. Tasarruflar, Yatırımlar ve Ekonomik Aktivite Düzeyi:

Yatırım tasarruf ilişkisi, harcama akımından sızıntılar olan hanehalkı ve işsektörü tasarrufları, finansal kuruluşların muameleleriyle diğer hanehalkı ve işsektörünce borçlanılarak harcanır, bu yolla harcama akımına dönerler. Diğer bir deyişle, finansal kuruluşlar, harcama akımından sızıntıları enjeksiyona çeviren araç görevini yerine getirirler.

Fakat tasarruf edilen her lira harcama akımına yatırım ve hanehalkı borcu olarak döner mi? Tasarruf miktarı her zaman işsektörü yatırımlarına ve hanehalkı borçlarına eşit midir? Tasarrufçular, yatırımcılar ve borçlulardan tamamen farklı hareket ettiklerinden, tasarruflar, yatırım ve borçlara eşit olmayacaktır. Bu ilişkide, mümkün olan üç durum vardır; 1) tasarruflar, yatırımlar ve borçlara eşittir, 2) tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı borçlarından büyüktür veya 3) tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı borçlarından daha azdır. Şimdi bu durumları inceleyelim.

Eğer 5 milyar tasarruf edilmişse, ve 5 milyarın tamamı borçlanılmış ve harcanmışsa, çıktı düzeyi, istihdam ve gelir düzeyi değişmeyecektir. Harcamalardan sızan bütün nakit tekrar harcama akımına dönmüş ve toplam harcama düzeyinde bir değişme olmamıştır. Eğer tasarruflar, yatırımlar ve hanehalkı borçlarına eşitse, çıktı düzeyinde, gelir ve istihdam düzeyinde değişme yoktur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

22. İki Sektörlü Ekonomik Model ve Gelirin Belirlenmesi:

Ulusal gelir, ulusal gelir içinde hanehalkı ve iş sektörü yani firmaların davranışları ve ekonomik aktivite akımı dolaşımının bunlardan nasıl etkilendiğini gördükten sonra, hanehalkı ve iş sektöründen meydana gelen bir ekonomide gelir düzeyi nasıl belirlenir, bunu anlamaya çalışalım.

Hanehalkı ve firmalardan yani işsektöründen meydana geldiği farzedilen bir basit modelde, iki çeşit malın; firmaların, hanehalkının tükettiği tüketim mallarını ve firmaların kullandığı yatırım mallarının üretildiği varsayılır. Harcama akımı, ülkeiçi firmalardan üretim faktörlerinin getirisi olarak hanehalkına gelir şeklinde ve hanehalkından tüketim mallarına ve firmalardan yatırım mallarına harcamalar şeklinde firmalara doğru akar. Firmaların ürettiği mallara hanehalkının yaptığı harcamalar C ile ve yatırım mallarına firmaların yaptığı harcamalar I ile ifade edilirse, toplam harcama düzeyi; $C + I \equiv E$ özdeşliği şeklinde ifade edilir.

Ulusal gelir düzeyinin nasıl belirlendiğinin anlaşılması için, kolaylık sağlamak amacıyla, işsektörünce planlanan yatırımların ve teçhizata harcamaların ve mevcut teknoloji düzeyinin sabit olduğu varsayılmaktadır Yatırımların uyarılmış yatırımlar olmaması yani belirli miktarı içeren sabit yatırımlar olması egzojen yatırım kavramıyla ifade edilmekte ve I_o şeklinde gösterilmektedir.

Her bir hanehalkı ne kadar tüketim (C) ne kadar tasarruf (S) yapacağını planlar. Hanehalkı harcanabilir gelirini, tüketim ve tasarruf arasında bölmelidir: Biz basit bir varsayımla tüketim ve tasarrufun gelirin iki bölümü olduğunu kabul edeceğiz. Ve eğer, örneğin her bir hanehalkı gelirinin 0.80'ini harcar ve geri kalan 0.20 sini tasarruf ederse, ekonominin tüketimi ulusal gelirin 0.80'i ve tasarrufları 0.20'si olacaktır. Biz bu varsayımı; $C = cY$, şeklinde ifade ederiz. Burada c, birimden küçük sıfırdan büyük bir kesri göstermektedir ($o < c < 1$).

Tüketilmeyen gelir, tasarruf olarak tanımlandığından, hanehalkı tasarrufları için, basitleştirilmiş varsayımımız, $S = s.Y$'dir. $s = 1-c$ olarak ifade edilen kesir sıfırdan büyük birden küçük pozitif bir rakamdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunun anlamı, harcanabilir gelirin her bir lirasının c kadar kısmı tüketime, geri kalan kısım, 1-c kadarı tasarruf edilmesi gerektiğidir.

. **Tüketim ve Tasarruf Meyli:** Tüketim ve gelir arasındaki ilişkiyi özetlemek için Keynes iki kavram geliştirmiştir. Ortalama tüketim meyli, tüm gelirin tüketime harcanan ortalamasıdır, toplam tüketim harcamaları toplam gelire bölünür. Bu; C/Y'dir. Bizim basitleştirilmiş modelimiz $C = cY$ olduğundan, ortalama tüketim meyli ise $cY/Y = c$ olarak, marjinal tüketim meyli, her artan yeni gelirin tüketime ayrılan kısmını, $\Delta C/\Delta Y$'yi gösterir. Bu, $\Delta C = c\Delta Y$ eşitliğinde yerine konduğunda marjinal tüketim meyli c'ye eşittir.

Bütün bunları özetlediğimizde, elde edilen özellik, bizim basit tüketim fonksiyonumuza göre, hanehalkı her bir liralık gelirinin c kadar kısmını harcar, tüketim gelirin c'lik bir kesridir, ve harcanabilir her bir liralık gelirin tüketilen kısmı c.TL'dir.

Tasarruf meyli de benzer şekilde tanımlanır. Ortalama tasarruf eğilimi gelirin kesri olarak tasarrufları gösterir. $S/Y = s$'dir. Marjinal tasarruf meyli ise her ilâve edilen bir birimlik gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini gösterir $\Delta S/\Delta Y = s$'dir.

Örnek olarak, eğer $C = 0.8\ Y$ ve $S = 0.2\ Y$ ise, toplam tüketim, toplam gelirin yüzde sekseni olacak ve her yeni 1 TL'lik gelirin 80 kuruşu harcanacak iken her 1 TL'lik yeni gelirin 20 kuruşu tasarruf edilecektir.

. **Toplam Harcama Fonksiyonu:** Eğer toplam harcama özdeşliğinde ($E \equiv C+I$) tüketim ve yatırım harcamalarının yerine ifadelerini koyarsak toplam harcama fonksiyonunu elde ederiz.

$$E \equiv cY + I_o$$

. **Denge Koşulları:** Bu model denge koşullarının ilavesiyle tamamlanabilir. Bu, iki eşitlik yoluyla ifade edilebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Harcamalar gelire eşittir. Normal kapasite çıktının altında muamele yaptığında, firmalar satabileceklerini üreteceklerdir. Bu, toplam çıktının (Y)'nin arzu edilen toplam harcamalara eşit olabileceğini gösterir, çünkü firmaların satmaya istekli oldukları, onlar için üretilenleri, firmalar ve insanlar almak isteyeceklerdir. Bu denge koşulu E = Y olarak ifade edilir.

Tasarruflar yatırımlara eşittir. Aynı eşitlik koşulunun alternatif ifade yolu tasarrufların yatırımlara eşitliği ifadesidir. Biz, bütün gelirlerin tasarruf edildiklerini ve tüketildiklerini biliyoruz. Bu, Y ≡ C + S şeklinde ifade edilir. Ve, bütün harcamaların; tüketim ve yatırım harcamaları (E ≡ C + I) olduğunu ve toplam harcamaların toplam gelire eşit olduğunu (E = Y) biliyoruz. Gelir ve harcamaların ifadelerini yerlerine koyarak (C+I = C+S) denge koşulunu sağlarız. Eşitliğin her iki yanında bulunan C ifadelerin çıkarılması, eşitliğin değerini bozmayacağından I = S denge koşulunun alternatif ifadesidir.

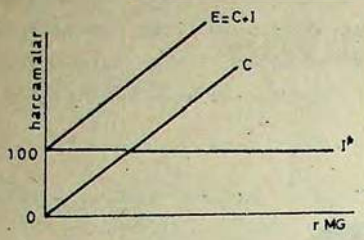
Denge gelir düzeyi toplam talep toplam arza eşit olduğunda veya tasarrufların daraltıcı etkisi yatırımların genişletici etkisine eşit olduğunda sağlanacaktır[1].

Denge gelirin belirlenmesi: Eğer çıktı düzeyi arzu edilen seviyenin altında tutulursa, bireyler üretilenden daha fazlasını almak isteyeceklerdir. Talep reel üretim düzeyini aşmaktadır. Diğer taraftan eğer reel üretim talebin üstünde olursa, reel üretime göre harcamalar az olacaktır. Firmalar ürettiklerinin tamamını satamadıklarından üretim düzeyi, firmalar, talep edilen kadarını satabilinceye kadar düşürülmelidir. Denge gelir düzeyi, üretilenin alınabileceği kadar talebin olduğu gelir düzeyidir, ne daha fazla ne de daha az. Denge gelir düzeyinde, istenilen tasarruf düzeyi istenilen yatırım düzeyine eşittir. Grafikle gösterdiğimizde; (I_o) olarak ifade edilen çizgi bize otonom yatırım harcamalarını gösterir. Tüketim harcamaları (C) ile gösterilir ve gelirin sabit bir yüzdesi olarak ifade edilir. Tüketim çizgisi orijinden geçer ve gelir sıfırken tüketim harcamalarının da sıfır olduğunu ve yüzde olarak gelirin her bir lirasının yüzde kaçının harcandığını

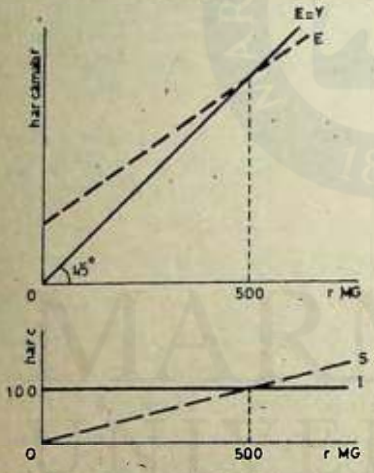
---

(1) Lipsey, R.C., a.g.e., p.526.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 7. Tüketim, Yatırım ve Toplam Harcama Fonksiyonu

Şekil 8. Harcamaların Ulusal Gelire Eşit Olduğu Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

gösteren sabit bir eğime sahip olduğunu ifade eder. E ile ifade edilen diğer doğru, tüketim ve yatırım harcamalarının toplamını grafiksel olarak gösteren doğrudur.

<u>45° doğrusu:</u> Harcamaların gelire eşit olduğu tüm noktaların geometrik yeridir. Alıcıların almaya hazır olduğu kadar üretilebilen denge gelir düzeyini gösteren denge koşulu eşitliğinin grafiğidir. 45° doğrusunun üzerinde harcamalar geliri aşar, 45° doğrusunun altındayken harcamalar gelir düzeyinin altındadır. Denge gelir düzeyi bu iki doğrunun kesiştiği, harcamaların (E), reel gelire (Y) eşit olduğu noktadır.

$E \equiv C + I$

$I = I_o$

$C = c.Y$

$Y = cY + I_o$

$o < c < 1$

denge koşulu $E = Y$

Biz denge gelir düzeyini, tasarruflar yatırımlara eşittir koşulunu kullanarak çözümleyebiliriz.

$S = s.Y$

$I = I_o$

$S = I$, $Y = I_o/s$, $s = 1-c$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

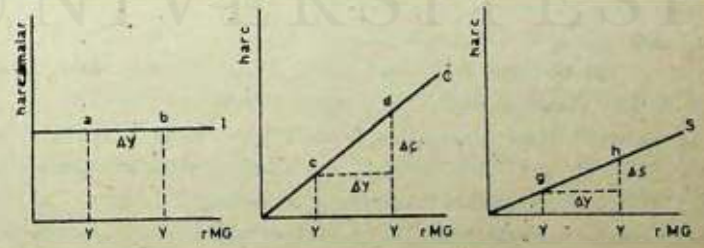
Tasarruf ve Yatırım Arasındaki İlişki: Daha önce tasarruf kararı alan guruplarla yatırım kararı alan grupların farklı bireyler olduğu ifade edildi ve hanehalkının tasarruf ettiği miktarda; firmaların yatırım yapmağa karar vermesi gerekliliği yoktur. Bununla beraber bu basit iki sektörlü modelde denge koşulu, yatırımların tasarruflara eşit olmasıdır. Bu yatırım tasarruf eşitliği nasıl gerçekleşir? Tasarruflar yatırımlara eşit olmadığında, ekonomide ulusal geliri oluşturan güçler ekonomiyi çalıştırarak ikisini eşit oluncaya kadar değiştirir.

Tasarrufların yatırımlara, ekonominin tesadüfen seçilmiş bir denge düzeyinde, eşit olmasına neden yoktur, fakat iki sektörlü modelde ikisi eşit olmadığında ulusal gelir ikisi eşit oluncaya kadar değişecektir(1).

23. İki Sektörlü Ekonomik Modelde, Gelirde Değişmeler:

Basit iki sektörlü ekonomide güçler gelirde değişmelere neden olur. Bu değişmeler iki şekilde oluşur. Birincisi eğri boyunca hareketler, ikincisi ise eğrinin yer değiştirmesi şeklinde hareketlerdir. İkisi arasındaki fark önemlidir.

Eğri boyunca hareket sözkonusu olduğunda, gelirdeki Y_1 den Y_2'ye doğru bir artışta, yeni yatırım, tüketim veya tasarruf akımına göre, I,C ve S eğrileri boyunca hareket etmeliyiz. Gelirdeki ΔY kadar bir değişme tasarruflarda ΔS, tüketimde ΔC kadar bir değişmeye yol açar, yatırımlarda bir değişme sözkonusu değildir. ΔI sıfıra eşittir, bu nedenle diyagram üzerinde gösterilemez. Eğrinin eğimi, gelirdeki bu değişmelerin oranını verir.

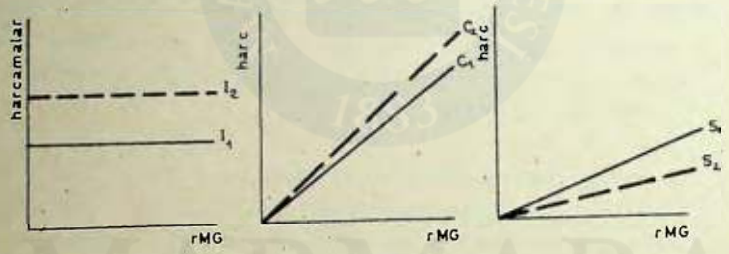
Şekil 9. Eğri Boyunca Hareket

(1) Lipsey, a.g.e., p.530.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırım, tüketim ve tasarruflara duyarlı olarak gelirde meydana gelen bir değişme, sözkonusu eğri üzerinde hareketle ifade edilir ve eğrinin eğimiyle, grafik olarak gösterilir. Marjinal tüketim meyli veya marjinal tasarruf meyilleri gelirdeki bir artışın ne kadarının harcandığını ve tasarruf edildiğini gösterir. Marjinal eğimler eğri boyunca hareketlerle ilgilidir ve bize akımın ne kadarının gelirdeki değişmeye tekabül ettiğini gösterir.

Harcama akımının artması veya geri çekilmesinde eğri yerdeğiştirir bu ulusal gelir düzeyinin her bir seviyesinde ilişkili akımın yeni bir düzeyini gösterir. Değişme, gelirdeki bir değişmeden kaynaklanmayabilir ama bütün ilişkiler gelirle bağlantılıdır. Kayma, yatırım fonksiyonunda bir artışı, tüketim fonksiyonunda bir artışı veya tasarruf fonksiyonunda bir düşüşü işaret edebilir.

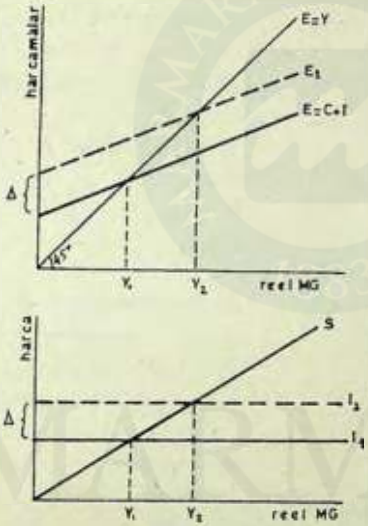

Şekil 10. Eğri Kayması

Şekilde eğri kaymaları gösterilmiştir. Tüketim eğrisinin kayması ile tasarruf eğrisinin kayması ilişkilidir. Tüketim fonksiyonunun yukarı doğru kayması tüketim harcamalarında arzu edilen bir seviyeye ulaşma harcanabilir gelir düzeyiyle ilişkilidir. Bu durumda, bu gelir düzeyinde arzu edilen tasarruflarda, tasarruflar gelirin tüketilmeyen kısmı olduğundan bir düşme olmalıdır. Bu nedenle tüketim fonksiyonunda bir yükselme, tasarruf fonksiyonunda bir düşmeyi ifade eder. Tasarruf ve tüketim fonksiyonları gelirle ilişkili olduğundan, c ve s parametreleri kadar geliri ifade ettiğinden uyarılmış ifadelerdir. Yatırımlar ise bağımsız yani otonom harcamalardır. Herhangi bir değişiklikte, yatırımlar parametre eğimli olmadığından kendine paralel olarak hareket eder. Bu tefrikten sonra denge gelir düzeyindeki değişmelerin nedenleri üzerinde duralım.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yatırımlarda bir kayma; Şekil 11'de de gösterildiği gibi, ΔI kadar bir yatırım artışı harcamaları ilk seviyesi olan E_1'den E_2 düzeyine yükseltir. Gelir düzeyi E_1'e tekabül eden Y_1'den E_2'ye tekabül eden Y_2'ye hareket eder. Yatırım artışı gelir düzeyinde de bir artışa neden olmuştur. Tersi olarak yatırımlardaki ΔI kadar bir düşme gelir düzeyinde de azalmaya Y_2'den Y_1'e harekete neden olur. Bu diğer bir tasarruf yatırım grafiğinde aynı sonuç görülebilir. Yatırımlarda bir yükselme yatırım eğrisini I_1'den I_2'ye kaydırır. İlk gelir düzeyi Y_1', yatırım seviyesindeki artış tasarruf seviyesindeki artışı da ifade ettiğinden ulusal gelir bu akımların dengeye geldiği Y_2 gelir seviyesinde dengeye gelir.

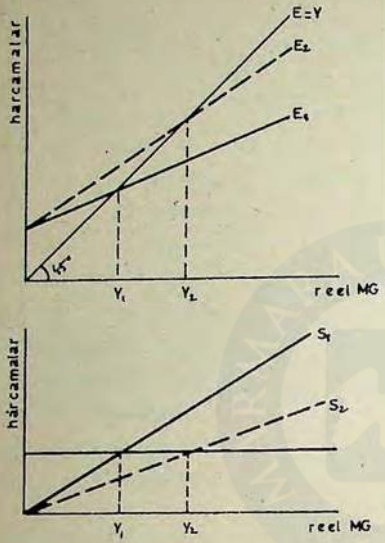

Şekil 11. Tasarruflar Yatırıma Eşit

Yatırımlarda meydana gelen bir yükselme gelir seviyesini yükseltirken, yatırımlarda bir düşme gelir seviyesinin de düşmesine neden olur.

Tüketim meylinde bir değişme gelirin ne oranda tüketileceğini gösterdiğinden, tüketim meylinin artması gelirin daha fazla tüketileceğini, tüketim meylinde bir düşüş gelirin tüketime ayrılan kısmının azalacağını ifade eder. Grafiksel olarak, tüketim meyli eğrinin eğimini ifade ettiğinden, tüketim meyli oranında bir değişme eğrinin eğiminde bir değişmeyi gösterir. Şekil 12'de, tüketim fonksiyonunun eğiminin 0.8'den 0.9'a yükseldiğini farzedelim. E_1', E_2'ye doğru hareket edecektir. Ve ilk denge düzeyi Y_1, arzulanan tüketim, şimdi çıktıyı arttıracaktır. Firmalar yeni talebi karşılamak için

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 12. Marjinal Tüketim Meylinde Meydana Gelen Değişmelerin Denge Gelir Düzeyinde Meydana Getirdiği Değişiklikler

daha fazla üretecek ve denge gelir düzeyi Y_2'ye yükselecektir. Tüketimde bir düşme ters yönde işler; E_2'den E_1'e doğru hareket sözkonusudur, gelir düzeyinde de düşmeye yolaçar. Şeklin diğer bölümünde tüketimlerin artması, tasarruflar gelirin harcanmayan kısmı olduğundan tasarrufları azaltacak, tasarruf meyli (marjinal tüketim meyli + marjinal tasarruf meyli = 1' dir) azaldığından Y_2 gelir düzeyinde S_2 gibi, S_1'e göre daha az tasarruf edilecektir.

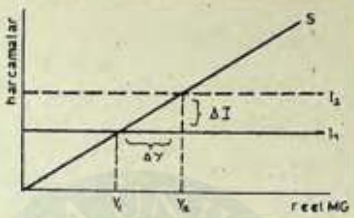
Tüketim fonksiyonunda yukarı doğru bir kayma, tasarruf fonksiyonunda aşağı doğru bir kaymaya ve denge gelir düzeyinde bir artışa tekabül eder.

Gelirde değişme ne kadar olur? Çoğaltan:

Biz harcamalarda bir değişmenin ulusal gelirde bir değişmeye neden olduğunu ve harcamalarda olan değişiklikten daha büyük bir değişmeyi ulusal gelirde yarattığını biliyoruz. Çoğaltan etkisini grafiksel olarak yatırım-tasarruf diyagramı üzerinde gösterebiliriz. Yatırım düzeyi I_1 iken gelir denge düzeyi Y_1'dir. Yatırımlar ΔI kadar arttığında I_2 durumuna, gelir düzeyi de ΔY kadar artarak Y_2 seviyesine ulaşır. Burada çoğaltan; $K = \Delta Y/\Delta I$, yatırımlarda bir birim artışın gelirde sağladığı artıştır. Biz tasarrufların; $S = s.Y$ olduğunu biliyoruz. $S = I$ denge koşulundan $I = s.Y$, buradan da $s = \Delta I/\Delta Y$ buluruz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

K = ΔY/ΔI olduğuna göre K = 1/s'ye eşittir. Marjinal tasarruf meyli; birden marjinal tüketim meylinin çıkarılmasıyla elde edilir (s = 1-c).

Şekil 13. Yatırım Artışlarının Gelirde Yarattığı Artış ve Tasarruf Üzerinde Etkisi

. Ulusal Gelir'in Belirlenmesi (I = S)

İki sektörlü modelde ulusal gelirin belirlenmesine denge koşullarını tekrar belirterek başlayalım. 1°. toplam harcamaların ulusal gelire eşit olması, 2°. tasarrufların yatırımlara eşit olması koşulu. Bu koşul oluştuğunda gelir düzeyini daralmaya zorlayan gelirin harcanmayan kısmı, tasarruflar ile gelirin artmasına yol açan genişletici kısmı, hanehalkının harcamaları olmaksızın artış sağlayamayan firma yatırımları dengedir.

3. DEVLET SEKTÖRÜ

Harcamalar yoluyla ekonomiyi etkileyen üçüncü büyük gurup devlet sektörüdür. Devlet sektörü, mal ve hizmetlerin alımı ve transfer ödemeleri olarak iki bölüme ayrılabilir. Borç ve transferlerden yapılan hanehalkı harcamaları ve iş sektörü yatırım harcamaları gibi devlet mal ve hizmet alımları gelir tarafından belirlenmeyen harcamalardır. Devlet alımları da ekonomi üzerinde hanehalkı ve yatırım harcamalarıyla aynı etkiye sahiptir. Devlet harcamalarında oluşan bir artış, çıktıda ve istihdamda ve gelirde artış yaratabilir ve devlet alımlarında bir azalma, çıktıyı, istihdamı ve geliri azaltacaktır. Özel tüketim harcamalarından sonra toplam harcamalar içindeki en büyük harcama unsuru mal ve hizmetler için devletin yaptığı harcamalardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 14. Devlet sektörü ve akım dolaşımı-Devlet mal ve hizmet alımları ve transfer ödemelerinden harcamalar, harcama akımına enjeksiyonlardır ve iş sektörü tarafından ve hanehalkı tarafından devlete ödenen vergiler harcama akımından sızıntılardır.

Daha önce de belirtildiği gibi, sosyal güvenlik, işsizlik parası, devlet tarafından bireylere direkt çalışmalarının karşılığı olmadan ödenen paralardır. Ve daha önce de işaret edildiği gibi hanehalkı bu transfer ödemelerinin bir kısmını veya tamamını özel tüketim harcamaları için harcayabilir. Bu, hanehalkının harcanabilir gelir düzeyini değiştirdiğinden ekonomik aktivite düzeyini etkiler.

30. Devlet Sektörü ve Ekonomik Aktivitenin Akım Dolaşımı:

Şekil 14' e, tüketim harcamaları için kullanılan hanehalkına yapılan transfer harcamaları da katılmıştır. Diyagramdaki akım dolaşımı açık olarak devlet alımlarının harcama akımına direkt injeksiyon (zerk etme) olduğunu, transferlerin hanehalkına doğru injeksiyon ve vergilerin sızıntı olduğunu gösterir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

31. Devlet Harcamaları, Vergiler ve Ekonomik Aktivite Düzeyi:

Daha önce belirtilen tasarruf-yatırım ilişkisinde olduğu gibi vergi-devlet harcamaları ilişkisi ekonominin işlemesinde önemlidir. Vergi-devlet harcamaları ilişkisinin eşit olması gerekli değildir. Bazen, devlet alımları şeklinde yapılan harcama akımı ve transferler alınan vergilere eşit, bazen de alımlar yoluyla ve yapılan harcamalar ve transferler alınan vergilerden az, ve bazende alınan vergilerden fazladır.

Eğer devlet vergileme yoluyla hanehalkı ve iş sektörünün harcamalarını örneğin 2 milyar ₺ azaltırsa ve bu 2 milyar ₺'nin tamamı mal ve hizmet alımında veya hanehalkına transferde kullanılırsa, bütün bu gelirleri alanlar harcayacaklarından akım sızıntıları ve enjeksiyonlar, tam olarak birbirlerini karşılayacaktır. Çünkü toplam harcamalar, çıktı düzeyi, istihdam ve gelir değişmeyecektir.

Eğer devlet harcama akımından vergi olarak 2 milyar çekerse ve sadece 1.5 milyar harcama ve transfer ödemeleri için sarfederse, harcama akımından sızıntılar enjeksiyondan büyük olacak, ekonominin daralma nedeni olacaktır. Çünkü, toplam harcamalar düşecek ve çıktı düzeyi, istihdam düzeyi ve gelir düzeyi de düşecektir.

Eğer devlet harcama akımından 2 milyar çeker ve alımlar ve transfer ödemeleri için harcamalar 2.5 milyar ise daha önce olmayan 0.5 milyarlık bir fon, harcama akımına zerkedilecektir. Çünkü toplam talep artacaktır, pek tabii çıktı düzeyi, istihdam ve gelir de artacaktır.

Kısaca, eğer harcama akımından çekilen bütün vergiler, hanehalkı veya devlet tarafından harcanırsa ekonomik aktivite aynı kalacaktır. Eğer bütün bu vergiler harcanmazsa, çıktı, istihdam ve gelir düzeyi düşecektir ve eğer harcamalar toplanandan fazla ise ekonomi büyüyecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

32. Üç Sektörlü Modelde Ulusal Gelirin Belirlenmesi

Basit makromodelden sonra, yani ekonominin hanehalkı ve iş sektörü tarafından belirlenmesinden sonra, devlet sektörünü de makromodele katarak ekonominin üç sektörden oluşması durumunda gelirin nasıl belirleneceğine bakalım.

Devlet harcamalarını ifade etmek için G, transfer ödemelerini TR ile ifade edebiliriz. Modelin basitliğini sağlamak amacıyla $G = G_o$ devlet harcamalarını otonom farzedeceğiz. Yine modelin basitliğini sağlamak amacıyla transfer ödemelerinin sadece hanehalkına yapıldığını ve otonom olduğunu varsayıyoruz. ($TR = TR_o$) Buradan transfer ödemeleri bireylerin harcanabilir gelirleri içine girer. $Y_d = Y - TA + TR$'dir. Yani gelirden vergileri düşer transfer ödemelerini katarsak harcanabilir geliri bulmuş oluruz. TA ile vergi gelirlerini ifade edeceğiz ve gelir arttıkça vergi gelirleri de artacaktır. Burada, uyarılan vergi gelirlerini $TA = t.Y$ şeklinde ifade ederiz. t marjinal vergi meylidir. $o < t < 1$ yani gelirin bir birim yükselmesi durumunda, gelirin vergiye giden kısmını ifade eder. $t = \Delta T/\Delta Y$. Varsayımlarımıza devam edelim. Tüketim, harcanabilir gelirin tüketim meyli kadar olan kısmıdır. $C = c.Yd$. $Yd = Y-t.Y+TR = Y(1-t) + TR$'dir. Bunu $C = c.Yd$'de yerine koyalım. $C = c.\left[(1-t)Y+TR\right] = c(1-t)Y + cTR$ olarak bulunur.

. Devlet Sektörü ve Denge Gelir DÜzeyi'nin Belirlenmesi:

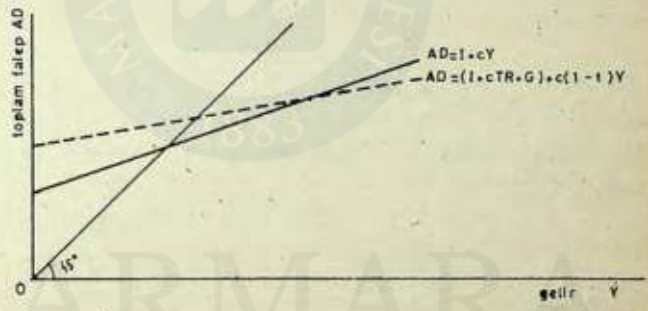
Devlet, gelir denge düzeyini iki ayrı yolla etkiler. Birincisi, devlet mal ve hizmet alımları, G, toplam talebin bir unsurudur. İkincisi, vergi ve transferler yoluyla çıktı ve gelir arasındaki ilişkileri etkiler. Gelir ve harcanabilir gelir-tüketim ve tasarruflar için mevcut olan gelir- özel sektörü oluşturur. Bu bölümde, devlet alımları, vergiler ve transfer harcamalarının denge gelir düzeyini etkilemesiyle ilgileneceğiz.

Temel ulusal gelir hesabı özdeşliğiyle başlıyalım. Devlet alımları, G, eşitliğin harcamalar tarafında, ve vergiler (TA) eksi transferler (TR) özdeşliğin gelir yanında.

$$C + I + G = S + (TA - TR) + C$$

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Biz toplam talebi; AD ≡ C + I + G olarak alıyoruz. Tüketim artık gelire dayandırılmıyor daha çok harcanabilir gelire bağımlı (Yd) olarak alınmaktadır. Harcamalar için net gelir, hanehalkının transferleri aldıktan, vergileri ödedikten sonraki kısımdır. Bu, transferlerin ilavesi vergilerin çıkarılmasından sonraki gelir; Yd = Y + TR - TA'dir. Tüketim fonksiyonu şimdi; C = cYd = c(Y + TR - TA)'dır. Biz devlet alımlarının sabit olduğunu, otonom olduğunu, bu (TR) transfer ödemelerinin de otonom olduğunu getirir, ve vergiler gelire bağımlı olarak alınır, TA = t.Y. Devlet harcamaları otonom, $G = G_o$, transfer ödemeleri otonom $TR = TR_o$, vergiler uyarılmış TA = t.Y'dır.

Şekil 15. Devlet ve toplam talep - Devlet toplam talebi kendi alımlarıyla etkiler. Devlet harcamalarının düzeyini otonom, transferlerin düzeyini otonom alıyoruz. Vergiler, gelirin sabit bir oranı, t, varsayıldı. Bu varsayımlar altında devlet toplam talebi eğimini değiştirerek kaydırdı.

Tüketim fonksiyonunu tekrar vergileri yerine koyarak yazalım;

$$C = c(Y + TR_o - tY) = c\,TR_o + c(1-t)Y$$

$$\text{Toplam talep} = AD = C + I + G = c\,TR_o + C(1-t)\,Y + I_o + G_o$$

olarak ifade edilir. Düzenlersek;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$AD = c\,TR_o + I_o + G_o$ toplam talebi ifade ederiz.

. Denge Gelir Düzeyi:

Toplam talep düzeyi;

$$AD = (c\,TR_o + I_o + G_o) + c(1-t)Y$$

$$Y = C\,TR_o + I_o + G_o + cY - ctY$$

$$Y - cYc + ctY = c\,TR_o + I_o + G_o$$

$$Y(1 - c + ct) = c\,TR_o + I_o + G_o$$

$$Y_o = \frac{1}{1 - c + ct}\,(G_o + I_o + c\,TR_o)$$

olarak bulunmuş olur.

Kapalı bir ekonomide, yani dış ilişkilerin olmadığı ve devletin ekonomide yeraldığı bir makroekonomik modelde denge gelir düzeyi;

$$Y_o = \frac{1}{1 - c(1-t)}\,(G_o + I_o + c.TR_o)$$

'dir.

Bu ekonomide çoğaltanın değeri vergi ve tüketim parametrelerinin yeralmasıyla;

$$k = \frac{1}{1 - c(1-t)}$$

olarak bulunur.

4. YABANCI SEKTÖR (Dış Sektör)

Devlet ve yabancı alıcı ve satıcılar arasında muameleler yabancı sektörde vuku bulur. Ülkede üretilip bir yabancı ülkede satılan mal ve hizmetler ihracat, bir yabancı ülkede üretilip ülkede satılan mal ve hizmetler ithalat olarak adlandırılır. Mal ve hizmetlerin ihracat değeri ve ithalat değeri arasındaki fark net ihracat olarak adlandırılır. Eğer ihracatın değeri ithalatın değerinden büyükse net ihracat sıfırdan büyük yani pozitif, eğer ithalatın değeri ihracattan büyükse, net ihracat pozitiftir.

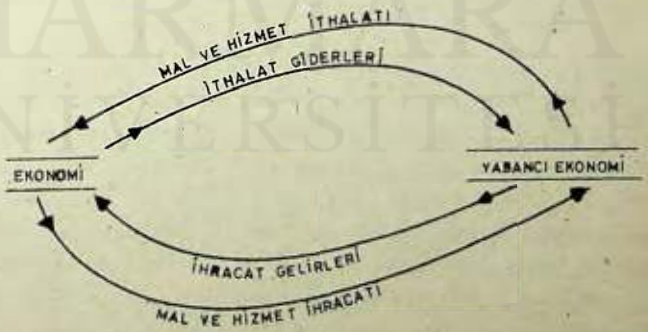
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yabancı sektörün makroekonomideki önemi büyüktür. Uluslararası ticaret bölümünde daha detaylı olarak görülecektir.

4O. Yabancı Sektör ve Ekonomik Aktivite Akım Dolaşımı:

Ülke vatandaşları tarafından alınan yabancı mal ve hizmetler için yapılan harcamalar, yabancı ülke için gelirde, istihdamda ve çıktı seviyesinde yükselmelere neden olur. Benzer olarak yabancı ülkenin hanehalkı iş sektörü ve devleti tarafından bu ülkeden alınan mal ve hizmetler için harcamaları, bu ülke çıktı seviyesi, istihdamı ve gelir seviyesinde yükselmelere neden olur. Gelirin bu ithalata harcanması, harcama akımından sızıntı ve ihracat satışları harcama akımına enjeksiyonu oluşturur. Dış alıcıların mal ve hizmet ihracatına harcamaları, gelir tarafından belirlenmeyen diğer bir tip harcama akımını oluşturur, çünkü bu harcamalar bu ülke halkının kazandığı gelir değildir.

Diğer sektörlerde de olduğu gibi yabancı sektörde de enjeksiyonlar ve sızıntıların eşit olması gerekli değildir. Eğer ihracatın değeri ithalattan büyük olursa veya net ihracat pozitif olursa harcama akımına enjeksiyonlar sızıntıları aşacağından, ülkede çıktı düzeyi, istihdam ve gelir düzeyinin büyümesine neden olacaktır. Eğer ihracatın değeri ithalatın değerine eşit olursa, net ihracat sıfır olur, enjeksiyon

Şekil 16. Yabancı sektör ve akım dolaşımı - Mal ve hizmet ihracı ülke ekonomisi harcama akımına enjeksiyonu oluşturur ve ithalat ülke ekonomisi harcama akımından sızıntıları oluşturur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sızıntılara eşit olacağından yabancı sektörde mal ve hizmet hareketleri toplam harcamaları değiştirmez, ve dolayısıyla çıktı düzeyi, istihdam ve gelir düzeyi değişmez. Eğer ihracatın değeri ithalatın değerinden azsa veya net ihracat negatifse dış sektör de harcama akımından sızıntılar harcama akımına enjeksiyonları aştığından ekonomik aktivitede azalmaların nedenidir. Şimdi, toplam harcama seviyesinin, çıktı düzeyini, istihdamı ve ekonomideki gelir seviyesini belirlediği açıkca görülmektedir. Eğer toplam harcamalar artarsa, ekonomi, çıktı düzeyi, istihdamı genişletir ve gelirler yükselir, eğer toplam harcamalar azalırsa, ekonomi çıktı düzeyini, istihdamı daraltır ve gelir seviyesi düşer. Toplam harcamalar, ekonomideki yabancı alıcıların, devlet sektörünün, iş sektörünün ve bütün hanehalkının harcamalarının hepsinin birden katkısıyla belirlenir. Bu dört gurup, iş sektörü yatırım harçamaları, büyüklüğü ve istikrarsızlığından dolayı çıktı düzeyi, istihdam ve gelirdeki değişmelerin başlıca nedenidir.

Harcama akımından sızıntılara neden olan dört harcama sektörünün her birinin belirli davranışları vardır. Bu davranışlar; hanehalkı ve iş sektörünün tasarruflarını ve vergi ödemelerini ve yabancı sektörün mal ve hizmet ithalini içerir. Bu dört sektörün harcama akımına enjeksiyonlara neden olan davranışları olarak; hanehalkının borçlanarak yaptığı veya devlet transfer ödemeleri sayesinde yaptığı harcamalar, iş yatırım harcamaları, devlet mal ve hizmet alımları ve yabancı alıcılara ihraç edilen mal ve hizmetlerdir.

Ekonomideki genişleme ve daralma, toplam harcamalardaki enjeksiyon ve sızıntılar arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Bu noktada, tasarruf-yatırımların daraltıcı ve genişletici etkilerini ve hanehalkı ödüncü ilişkilerini, vergi-devlet harcamaları ilişkilerini ve ithalat-ihracat ilişkileri izole edildi. Ekonominin işlemesini değerlendirmek için bu ilişkiler bir arada gözönüne alınmalıdır. Örneğin, tasarruf ederken ödünçleri aşmak bir daralmanın nedenidir, devlet harcamalarının vergileri aşması veya mal ve hizmet ihracının ithalatı aşması bir genişlemenin nedenidir. Sonuçta, oluşan çıktı, istihdam ve gelir, tüm sızıntı ve enjeksiyonların birlikteki etkilerine dayanmaktadır. Eğer harcama akımından bütün sızıntılar bütün enjeksiyona eşitse, ekonomi değişmeyecektir. Eğer sızıntılar enjeksiyonlardan büyükse ekonomi daralacak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya bir durgunluğa düşecektir. Eğer enjeksiyonlar sızıntılardan büyükse ekonomi bir iyileşme içinde genişleyecektir.

41. Çoğaltan Etkisi:

Daha önce de belirtildiği gibi, ekonomideki en geniş harcama gurubu hanehalkıdır, ve hanehalkının harcamalarının çoğu mal ve hizmet üretiminden kazanılan gelirlere dayanan, gelir belirleyici harcamalardır. Ve biz hanehalkının borçlanarak veya devlet transfer harcamalarına dayanarak yaptığı harcamalar, devletin ve yabancıların mal ve hizmet alımları, hanehalkı kazançlarına dayanmayan, gelirin belirlemediği harcamalardır. Gelirin belirlediği ve gelirin belirlemediği harcamalar arasındaki fark, gelirin belirlemediği harcamalar ekonominin aktivite düzeyinde büyük değişmelere yol açtığından önemlidir, veya farklı olarak ifade edilirse bir çoğaltan etkisine sahiptirler. 100 milyonluk bir gelirin belirlemediği harcama ekonomide 100 milyondan daha fazla daralma veya genişlemeye neden olabildiğinden çoğaltan etkisi olarak ifade edilir. Gelirin belirlemediği yeni nakit harcamalarının akım dolaşımına girerek tekrar tekrar harcanmaları, çok ve çok çıktı yaratılmasına ve istihdama ve gelir yaratılmasına neden olur. Diğer bir yolla ifade edersek, satın alınan mal ve hizmetleri üreten üretim faktörleri sahipleri için, gelirin belirlemediği harcamalar gelir olacaktır. Bu bireyler, gelirlerinin bir kısmını diğerlerinden mal ve hizmet alımı için kullandıklarından diğerlerine gelir olarak harcama akımına dönecektir, ve bu şekilde devam eder.

Bir örnek üzerinde çoğaltan prensiplerinin nasıl çalıştığını görelim. Farzedelim ki bir firma yerel bir bankadan bir garaj inşa etmek için 100.000 ₺ borç alsın. 100.000 ₺ harcandığında ve garaj inşa edildiğinde, üretim faktörleri kullanılmış ve 100.000 ₺ gelir olmuş olacaktır. Bu, ekonomide daha önce olmayan 100.000 ₺ değerinde çıktı, istihdam ve gelir yaratan yatırım harcaması yeni bir gelirin belirlemediği enjeksiyondur. Hanehalkı garaj inşaatından gelir olarak elde ettiği yeni oluşturulan bu 100.000.-₺'nın bir kısmını, farzedelim 80.000.-₺'sını özel tüketim harcamaları için kullanacaktır. Geri kalan vergi harcamaları ve tasarrufları için kullanacaktır. Bu 80.000.-₺ harcandığında, yeni çıktı, istihdam ve diğer hanehalkları için ilave gelir yaratılacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu böyle devam ettiğinde, baştaki 100.000.-₺'lik yatırım harcaması enjeksiyonu, ekonomide 180.000.-₺'lik bir çıktı ve gelir artışına neden olacaktır.

Bu çalışma burada durmaz. 80.000.-₺'yi gelir olarak alan hanehalkı, aldığı paranın bir kısmıyla, farzedelim 64.000.-₺'siyle yeni mal ve hizmetlere harcama yaptığında, bu diğer hanehalkı için 64.000.-₺'lık yeni bir ilave gelir yaratılması olacaktır. Ve bir kısmı harcanacaktır, ve bu şekilde devam edecektir. Baştaki 100.000.-₺'lik yeni harcama enjeksiyonu ekonomi içinde akım şeklinde dolaşırken yolu boyunca ekonomideki çıktı ve geliri çoğaltacaktır. Örnek, ardıl dönüşümler şeklinde ekonomi içinde dolaştığında son dönüşümde artış sıfır olacak ve her bir dönüşümde yaratılan çıktı ve gelir toplandığında, toplam 500.000.-₺'lik çıktı ve gelirle sonuçlanacaktır. Bunun anlamı, 100.000.-₺'lik bir enjeksiyonun, 500.000.-₺'lik gelir ve çıktı olarak çoğaltıldığı ve büyütüldüğü, ve çoğaltan etkisinin baştaki harcama değişmesinin beş katı olduğudur.

Tablo 3. 100.000.-₺'lik gelirin belirlemediği harcama akımının toplam çıktı ve gelir üzerine etkisi - Çoğaltan etkisinden dolayı, gelirin belirlemediği bir harcama, harcama akımı içinde toplam olarak kendinden daha büyük bir çıktı ve gelir yaratılmasına neden olur.

	Çıktı (TL)	Gelir (TL)	Yeni özel (TL) Tüketim Harcamaları
birinci dönüşüm	100.000 →	100.000 →	80.000
gelirin belirlemediği 100.000.-₺'lık başlangıç harcaması)			
ikinci dönüşüm	80.000 →	80.000 →	64.000
üçüncü dönüşüm	64.000 →	64.000 →	51.200
dördüncü dönüşüm	51.200 →	51.200 →	40.960
beşinci dönüşüm	40.960 →	40.960 →	32.768
altıncı, yedinci ve devam eden dönüşümler	⋮	⋮	
Toplam	500.000.-₺	500.000.-₺	

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tabloda gösterildiğinden çok daha kolay bir yolla, çoğaltan etkisi hesaplanabilir. Bunu, başlangıçtaki gelirin belirlemediği harcamadaki değişikliği, ilave gelir olarak alan hanehalkının harcamadığı kısmın yüzdesine bölme yoluyla hesaplayabilirsiniz. Örneğimizde, hanehalkı 100.000.-₺ alıp 80.000.-₺'sini harcıyor ve harcanmayan kısım 20.000.-₺ veya %20; ve hanehalkı 80.000.-₺'yi gelir olarak aldığında 64.000.-₺'sini veya %80'ini harcıyor ve harcamadığı kısım 16.000.-₺ veya 0.20' dir. Bu örneğe göre, gelirin belirlemediği harcamadaki 100.000.-₺'lik bir harcama 0.20'ye bölündüğünde sorunun cevabı;

$$100.000.-₺ : 0.20 = 500.000.-₺$$

olarak bulunur.

Özetle çoğaltan etkisi;

$$\frac{\text{gelirin belirlemediği ilave harcama}}{\text{yüzde olarak harcanmayan ilave harcama}} = \text{çıktı ve gelirdeki toplam değişme}$$

yoluyla hesaplanabilir.

Çoğaltan etkisi, gelirin belirlemediği harcamadaki bir değişmenin yüzde kaçının harcanıp yüzde kaçının harcanmamasına dayandığından, harcama yüzdesinin artması çoğaltan etkisinin büyük olmasına yol açar. 100.000.-₺'lık gelirin belirlemediği bir ilave harcamanın %75'inin harcanıp %25'inin tasarruf edilmesi halinde toplam çıktı ve gelirdeki değişme;

$$\frac{100.000.-₺}{0.25} = 400.000.-₺$$

olacaktır.

Çoğaltan etkisi, gelirin belirlemediği harcamalardaki bir azalma durumunda zıt yönlü olarak, ekonomik aktivite düzeyini, ekonomik aktivite düzeyini daraltan, toplam çıktı ve gelir düzeyini azaltıcı yönde çalışır. Yatırım harcamalarındaki 100.000.-₺'lik bir azalma ekonomik aktivite düzeyinin daralması yönünde çalışarak, ekonomik aktivite düzeyini 100.000.-₺'den daha fazla daraltır.

Özetle, yatırım harcamaları, devlet ve yabancı sektör alımları ve hanehalkının devlet transfer harcamalarından veya borçlanma yoluyla elde ettiği gelirden harcamaları gibi gelirin belirlemediği harcamalarda

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oluşan bir değişme çoğaltanın büyüklüğü oranında toplam çıktı ve gelir düzeyini, değişmenin yönünde etkileyecektir.

42. Dört Sektörlü Ekonomik Model, Açık Ekonomi

Son olarak, dış ticaret yapan dördüncü sektör, yabancı sektörü de katarak modelimizi kuralım, kapalı ekonomiyi açık ekonomiye dönüştürelim.

Şimdi iki akımın dolaşmasına izin veriyoruz. Birincisi, iç üretim (GSYİH) için yapılan dışarıdan gelen harcamalardır. Bunlar ülke ihracatını meydana getirir ve X ile sembolize edilir. İhracat iç üretim için talep oluşturur ve karşılandığında, ihracat iç talep yaratır. İkincisi, M ile sembolize edilen, harcama akımının ithalata giden kısmıdır. Yabancı firmaların mal ve hizmetleri için talep oluşturduğundan ve karşılandığında diğer ülkelerde istihdamı arttırdığından bu harcama miktarının toplam harcamalardan çıkarılması gerekir. Bu nedenlerle, biz toplam harcama akımını;

$$E = C + I + G + (X - M)$$

şeklinde ifade ederiz. X ve M olarak alışılan şekilde ifade edilen ihracat ve ithalatın farkının toplam miktarı bize net ihracatı verir.

Toplam harcamaların tanımlanması, davranış ilişkileri üzerinde de durmamızı gerektirir. İhracat miktarı, ihraç edilen malların iç fiyatlarına dayanır ve (döviz kuru ihraç mallarının dış fiyatlarını belirler) diğer ülkelerin rakip mallarının fiyatlarına ve dış gelir düzeyine bağlıdır.

Çoğunlukla, ulusal üretimin ham madde ve yarı üretilmiş mallara gereksinimi dolayısıyla ve hem de hanehalkı ithal mallara gelirlerinin bir kısmını ödemek istediğinden ithalat, ulusal gelir içinde artacaktır. Demir filizi, petrol, kağıt, kauçuk v.s. bu örneklerden bir kaçıdır. Davranış ilişkilerini verdiğimizde; $X = X_o$ ve $M = mY$ şeklindedir. Burada m, marjinal ithalat meylini gösterir ve her bir birimlik ilave gelirin ne kadarının ithal mal ve hizmetlere gittiğini gösterir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Denge gelir düzeyi'ni harcamaların gelire eşit olduğu varsayımıyla bulalım. Denge gelir düzeyi ihracat gelirleri sonucu arttırılır veya ithalat giderleri sonucu düşer. Harcama fonksiyonuna net ihracatı katmak, net ihracat pozitif değere sahipse harcama eğrisini yukarı doğru kaydıracaktır veya ihracattaki artmalar ya da ithalattaki azalma harcama eğrisini tekrar yukarı doğru kaydırırken ihracattaki azalma eğrinin aşağı doğru kaymasına neden olur. Sonuçta, birbirinden bağımsız olarak yapılan ihracat ve ithalat belirtildiği şekilde harcama akımını etkiler. Sabit döviz kuru uygulamasında, en azından kısa bir süre için bu mümkün olabilir. Fakat esnek döviz kuru uygulamasında, önemli değişiklikler döviz kurunu da etkileyecek ve başka değişmelere de neden olacaktır. Gerçekten, eğer, döviz piyasalarında dövize olan talebin kaynağı, sermaye akımları olmaksızın sadece ithalat ve ihracat olsa, serbestçe dalgalanmaya bırakılan döviz kuru ithalat ve ihracatı eşit hale getirir. Bu koşullar altında net ihracat önemsenmeyebilir. Bu arada, biz, döviz kurunda kafi derecede istikrar olduğunu, hem sermaye akımlarında hem de devlet müdahaleleriyle, ihracat ve ithalatın en azından kısa dönem için birbirinden bağımsızca dalgalanabildiğini varsayıyoruz.

Harcama akımına, davranış ilişkilerini de gözönüne alarak iki yeni harcama akımını katarak yeni harcama fonksiyonunu belirlemeye çalışıyoruz.

$$X = X_o \qquad M = mY \qquad E = C + I + G + (x-M)$$

$$Y = (c\,TR_o + I_o + G_o) + C(1-t)Y + (X_o - mY)$$

$$Y = C\,TR_o + I_o + G_o + cY - ctY + X_o - mY$$

$$Y - cY + ctY + mY = c\,TR_o + I_o + G_o + X_o$$

$$Y(1-c+ct+m) = c\,TR_o + I_o + G_o + X_o$$

$$Y = \frac{1}{1-c+ct+m}\,(I_o + G_o + X_o + c\,TR_o)$$

(E = Y) denge koşulundan, dört sektörü içeren açık makroekonomi denge koşulunu belirlemiş oluruz. Açık ekonomik modelde harcama çoğaltanının değeri;

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

$$K = \frac{1}{1-c(1-t)+ m}$$

şeklinde bulunmuş olur.

Çoğaltanın değerine, tüketim ve vergi parametrelerinin yanında ithalat meyli dediğimiz gelirin bir fonksiyonu olan ithalat parametresi de katılmış olur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 3 - PARA, FİNANSAL KURULUŞLAR VE MERKEZ BANKASI

1. PARA

İnsanlar, paranın insan yaşamında ve insan refahında oynadığı rolün ve hiç bir zaman yeterli olmadığının bilincindedirler. Para, mallara hükmedebilmeyi sağlasa da dünyada artan para arzı mevcut mal miktarlarını değiştirmemektedir. Para kendi başına mal ve hizmet üretimini mümkün hale getirmese bile, üretiminde kullanılan üretim faktörlerinin büyük ölçeklerde bir araya gelmesini mümkün kılar. Ekonominin hayat akımı gibi olan ve yokluğunda modern ekonomilerin mevcut olamayacağını bildiğimiz para, faktörlerin getirisi olarak iş sahiplerinden hanehalkına ve mal ve hizmetlerin getirisi olarak hanehalkından işalanlarına doğru akar.

Biz, harcama akımlarının arttırılması veya azaltılması yoluyla ekonomik aktivitenin genişletilebildiğini veya daraltılabildiğini biliyoruz. Ekonomi tarihinin ilk safhalarında paranın miktarındaki değişmelerin fiyatlar düzeyindeki değişmelerle ortak hareket ettiği kabul edildi. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda ekonomistler ekonominin geniş kapsamlı işlevsel teorisini geliştirdiler ve para bu teorinin çok özel bir kısmı oldu. Kavramsal olarak ekonominin parasal ve reel olarak bölünebildiği düşünüldü. Ekonominin reel bölümünde arz ve talep yoluyla kaynakların dağılımı belirlendi. Bu dağılım nispi fiyat yapısına dayandırıldı. Yani aynı ihtiyacı karşılayan iki maldan hangisinin üretileceği iki malın fiyatları arasındaki ilişkiyle ilgilidir. İlk iktisatçılara göre fiyat düzeyi de ekonominin parasal kesiminde belirlendi. Para arzındaki bir artışın arzedilen mal miktarı arttırılamadığından fiyatlara yansıdığı yani fiyatları yükselttiği kabul edildi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

10. Paranın Tanımı ve Fonksiyonları:

Pek çok insan paranın kıymetli metalden yapılması gerekliliğine veya altın, gümüş gibi kıymetli, somut değerlere dönüştürülmesi gerekliliğine inanır. Ayrıca paranın asli yüksek bir değere sahibolması gerekliliğine veya para olarak kullanılan şeye yüksek bir değer atfedilmesi gerekliliğine inanılır. Bu doğru değildir. Para, değişim aracı olarak kabul edilmiş herhangi bir şeydir.

Değişim Aracı:

Bir değişim aracı, mal ve hizmetlerin ve kaynakların alımında daha sonra başka muameleler için kolayca kullanılabileceği bilindiğinden ödeme aracı olarak kullanımı rahatça kabul edilen şeydir. Çeşitli şeyler para olarak kullanılabilir.

Eğer herhangi bir şey para olarak hizmet görüyorsa paranın değeri nasıl belirlenir? Para değişim aracı olduğundan, örneğin 10 $'lık bir banknot, satın alabildiği kaynaklar, hizmet ve mallarla veya değiştokuş edilebildikleriyle ölçülür. Enflasyonda paranın değeri, aynı miktar parayla daha az kaynak, hizmet ve mal alabildiğinden azalır. Ciddi enflasyon dönemleri paranın değerinde önemli bozulmalara neden olabilir.

Para olmasaydı ne olabilirdi? Bir değişim aracının yokluğunda bir trampa sistemi gelişebilir. Trampa ile direkt mal ve hizmet değişimi oluşur: örneğin, ben, verdiğin psikoloji kitabı yerine, sana, kamping donanımı veririm. Hemen hemen bir ekonominin, karmaşık derecede bir trampa sistemiyle işletilmesi imkânsızdır. Sadece bireyler mi ne alıp satacaklarına karar vermeli yoksa, bu yöresel olarak mı yapılmalı? Bir değişim aracı veya değişim aracı olarak para, trampa sisteminin problemlerini ortadan kaldırır. Herkes, kaynaklar, mal ve hizmetler için para kabul etmeye istekli olduğundan, mal ve hizmet isteklerinin uyuşması gerekmez.

Para, öncelikle değişim aracı olarak hizmet verir, ve ilâve olarak iki fonksiyon daha icra eder: değer ölçüsüdür ve servet biriktirme, ödeme aracıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. Değer Ölçme:

Her ülkenin parası baz olarak alınan bir birimle ifade edilir. Amerika'da Dolar, Fransa'da Frank, Almanya'da Mark, Türkiye'de Türk Lirası gibi. Baz birimle tanımlanan para ile, her bir malın, hizmetin, kaynağın değeri birimin çarpımı veya alt bölümü olarak ifade edilebilir. Örneğin, bir ev 120 milyon, bir araba 12 milyon olarak fiyatlandırıldığında, evin değerinin 120 milyon baz birim ve otomobilin değerinin 12 milyon baz birim olduğu veya evin ondabiri değerinde olduğu anlaşılır. Değer ölçmede paranın yokluğunda, bunun gibi basit bir karşılaştırmanın yapılması zor olurdu. Bütün kaynakların, mal ve hizmetlerin değeri, her bir kalemin değeri diğer bir kalemle karşılaştırma yoluyla belirlenmeliydi. Genel bir ölçüye göre bütün kaynakların, mal ve hizmetlerin değerlerinin ifade edilebilmesi, ekonomik kararların verilmesinde gerekli bilgi miktarını büyük oranda azaltır.

. Servet Biriktirme Aracı:

Para aynı zamanda servet biriktirme aracıdır. İnsanlara, gelecekte kullanma niyetiyle gelirlerini veya servetlerini biriktirmeye izin verir. Kısaca para tasarruf yöntemini kolaylaştırır. Paranın aynı zamanda mal ve hizmet ödemelerinin geciktirilmesine izin vermesi borçlanmayı ve alacaklı olmayı kolaylaştırır. Bir alacaklı gelecekteki bir ödemenin kabul edilebilirliği hakkında bir endişeye sahibolduğunda para ve mal biriktirmede kararsız olabilir.

Paranın bu son fonksiyonunun ışığı altında, kronik veya şiddetli bir enflasyonun ekonomiyi zayıflatabileceği veya tahribedebileceğini görmek kolaylaşır. Ciddi ve uzun fiyat artışları dönemlerinde, paranın servet biriktirme aracı olarak hizmet etme yeteneği zayıflatılmış olur. Eğer gelecekteki alım gücünün yükselen fiyatlar nedeniyle ciddi şekilde aşınmaya uğrayacağı bekleniyorsa, insanlar paralarını tasarruf etmede isteksiz hale geleceklerdir. İnsanlar, ödünç verilen paranın düşük alım gücüne sahibolarak geri ödeneceğini bekliyorlarsa, çeşitli amaçlarla veya yatırım amacıyla para bulunması, borçlanma güçleşecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

11. Para Türleri:

Paranın kökeni antik çağlara kadar iner. Paranın kullanımı insanları takasın hantallığından kurtardığından, kullanımının genel olarak kabul edilen bir maddenin bilinmesinden itibaren sözkonusu olmalıdır. Çeşitli mal türleri ve kıymetli maden ve taşları para olarak kullanılmışlardır.

İlk paralar, metal paralar şeklindeydi ve madeni para şekline çevrilebilen bakır, gümüş, altın gibi madenlerden yapılmıştı. Paranın yüzündeki nominal değeri ile gerçek değeri aynıydı. Krallar, değeri düşürülmüş para basmak istediklerinde paraya çevrilen madene, düşük madenleri kattılar. Böylece paranın reel ve nominal değerleri aynı olmaktan uzaklaştı.

. Gresham Kanunu:

Bu kanun yanlış bir atfetmeyle Elizabethan'ın maliye bakanı Sir Thomas Gresham'e maledilmiştir[1]. Henry VIII'in değerini tahrif ettiği paraya itimat kazandırmaya çalışırken "Kötü para iyi parayı kovar" ifadesini kullanmıştır. Eğer değeri tahrif edilmiş metal para nominal değerinin altında bir reel değer taşıyorsa, insanlar aynı nominal ve reel değeri taşıyan eski parayı eriterek elde ettikleri metalle daha fazla, tağşiş edilmiş yeni para alabileceklerdir. Eğer cezalandırılma sözkonusuysa bu herkesin kolaylıkla yapabileceği bir şey olmamakla birlikte iktisadi bir doğruyu-olasılığı göstermektedir. İnsanlar, yeterli finansal olgunluğa eriştiklerinde paranın sadece bir değişim aracı olduğunu kabul edeceklerdir. Bununla beraber nominal ve reel değerlerinin aynı olduğu metal para ve tağşiş edilmiş para piyasada değişim aracı olarak görev yaparken insanlar ödemelerini tağşiş edilmiş parayla yapıp diğerlerini ellerinde tutmayı tercih edeceklerdir.

. Metal Paralar:

İlk paralar değerli madenlerden yapıldılar. Paranın üzerinde yazılı nominal değeri ile reel değeri olan maden değeri aynı olan paralardır.

---

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.187.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bakır, gümüş, altın gibi madenler madeni paraların yapımında kullanıldı. Değişik nedenlerle madeni paraların içine değersiz maden katarak nominal değeriyle reel değerinin farklılaştırılması eski devirlerde enflasyonun ortaya çıkmasına neden olmuş ve iktisatçıların miktar kuramını ortaya atmalarına neden olmuştur.

. Kağıt Para:

Para tarihinin en önemli gelişimi kağıt paranın dolaşıma çıkmasıdır. Değerli madenlerin değişim aracı olarak kullanıldığı dönemlerde, değerli madeni taşımak ve korumaktaki zorluk, değerli madenlerin makbuz karşılığı bankerlere emanetini getirmiştir. Aynı bankere güven duyan tacirler arasındaki alışverişlerde bankerlerin makbuzlarının değişim aracı olarak kullanılması kağıt para kullanımının temeli olmuştur. İlk ortaya çıktığında, kağıt para, değerli maden-altının aynı miktarını ödemeye söz veriştir. Ödeme sözü önce bankerler sonra da bankalarca verilmiştir. Kurumlar güvenilirliklerini korudukları sürece, onların çıkardıkları kağıtlar altın kadar iyi niteliğini sürdürecektir. Bu türden kağıt para istenildiğinde değerli madene çevrilebilir yahut değiştirilebilir. Bu tür kağıt paraya banknot, bu şekilde, ülke parası altına çevrilebiliyorsa ülke altın standardındadır denir. Kağıt paranın tam karşılığının bulunduğu güveni, kağıt paranın rahatça dolaşımının nedenidir. Ve kağıt para her eldeğiştirdiğinde karşılığı olan altının eldeğiştirmesine gerek olmadığı keşfedilmiştir. Ancak kağıt paranın tanınmadığı alanlarda karşılığı olan değerli madene ihtiyaç duyulmuştur. Ekonominin genişlediği oranda para ihtiyacına da gerek duyulması kasalarda, karşılığı altının muhafaza edilmesinde zorluk yaratmıştır. Ayrıca para ihracının fazlalaşmasına karşılık değerli madenler aynı oranda artmadığından, ihraç edilen kağıt paranın belli bir oranında değerli madenin elde tutulmasına karar verilmiş ve kısmî karşılıklı kağıt para kullanımına başlanmıştır.

Eğer bireyler, değerli mal ve hizmetlerini para karşılığında verdiklerinde, para bir değeri temsil ediyorsa, o değer tarafından desteklenmiyordur. Bir ekonomide para dokunulabilir bir değer tarafından desteklendiğinde mala dayalı para standardı sözkonusudur. Bu tip para standardında, parasal otoriteler parayı, bir miktar altın, gümüş veya bir diğer

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

değerli madenin değerine bağlarlar. Eğer para altınla destekleniyorsa ekonomi altın standardındadır denilir. Eğer para gümüşe bağlanmışsa, ekonomi gümüş standardındadır. Örneğin Amerika 1933'e kadar altın para standardına sahipti. Altın, para arzını desteklemiyordu, serbestçe halkın elinde dolaşımdaydı. 1934'te Amerikan halkı altın standardına geçti. Doları elinde bulunduranlara talebettiğinde altın ödenebilirdi. 1950'de pek çok uluslararası borcun altınla ödenmesi altın rezervlerinin zayıflamasına neden oldu. Bu da altına bağlı para arzını azalttı. Başkan Richard Nixon, Amerika Birleşik Devletleri resmi altın rezervlerinin azalması dolayısıyla doların altına konvertibilitesini durdurdu. 1971'de Birleşik Devletler ekonomisi kağıt para standardına geçti ve halk mal-hizmet değişiminde kağıt parayı kabul etti.

Kağıt para standardında, ihraç edilen kağıt para doğrudan ekonomi tarafından desteklenir. Mal ve hizmetlerin değişiminde paranın kabulü, devlet tarafından desteklenen paranın alım gücüne insanların inanç ve itimadıdır.

Bir ulus için kağıt para standardı, herhangi bir mal, gümüş veya altın standardına bağlı paradan daha mı kötüdür? Altın veya gümüşle desteklenen para arzının inanılırlığı tartışılabilir. Geçmişte paranın kıymetli madenlerle desteklendiği dönemlerde de panikler ve parasal krizler yaşanmıştır. Kağıt paranın altın veya gümüş'e dönüştürülebileceği bilgisi, insanları endişelendiklerinde daha heyecanlı davranmaya iter. Bir ulusun ekonomik veya potansiyel nedenlerle sınırlı miktarda altın veya gümüşe sahibolması bu hareketlerdeki gerekçedir. Bir ulusun para arzının ekonomisinin yaşam kanı olması, ekonomideki para miktarının ekonominin kendi gereksinme ve koşullarından çok altın, gümüş gibi mevcut bir mala bağlanması ne kadar doğrudur? Bununla beraber kağıt para standardına geçildiğinde karşılaşılan en muhtemel problem para arzının yönetimidir.

Çağdaş Para (Kaydi para):

Banka müşterileri, daha eski devirlerde altını güvenceli korumak için bankaya yatırdıkları gibi günümüzde de madeni ve kağıt paraları bankaya yatırırlar. Eğer müşteriler bir borcu ödeyeceklerse bankadan para çekerek

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ödemede bulunabilirler veya mevduatlarındaki parayı çekler kanalıyla transfer edebilirler.

12. Kaydi Paranın Yaratılması:

Para arzının büyük bir kısmını mevduatlar oluşturur. Mevduatlar, kredi paraları diğer bir deyişle banka paralarıdır. İki tip mevduat vardır. Birinci tip banka mevduatları, çek hesabınıza para yatırdığınızda oluşur. Bu mevduatlar para arzının bir kısmı olarak kabul edilir.

Türetilen mevduatlar, ikinci tip banka mevduatlarını oluşturur ve bankadan borçlandığınızda oluşur. Bu tür mevduatlar borçlardan yaratılır. Banka, açılan krediye karşılık nakit vermek yerine banka hesabı açar. Hesabınıza karşı yazılan çek, alımgücünü oluşturur. Hernekadar bankaya nakit koymamışsanız da banka çek tanzim eder. Genişleyen mevduatlar para arzında artışa neden olacaktır. Mevduatların parasal görünüşünün karmaşıklığından dolayı tedrici olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

. Kişisel Borç Senetleri:

Çiftçi A'nın, yiyecek, tohum, gübre ve çiftlik işlerine yardım için kiraladığı işçilere ödenmek üzere 6 milyon ₺'ye ihtiyacı vardır. Çiftçi A, satıcıdan ürün alındığında ödemek üzere tanzim ettiği borç senedinin kabulünü rica eder. Eğer tacir çiftçiyi tanımıyorsa ya da ödeyebileceğinden şüpheli ise çiftçi A'nın teklifini reddeder. Aynı zorluğu tohum ve gübre alımlarında ve çiftlik işleri için işçi kiralarken de yaşar. İşçilerde, kendi ve ailelerinin gereksinimlerini karşılarken çiftçi A'nın kişisel senetlerini kullanmakta aynı zorlukları yaşayacaklardır. Çiftçi A iyi tanınmadığından borcunu ödeyip ödeyemeceği bilinmeyecektir. Eğer çiftçi A'nın borç senedi kabul edilirse, yiyecek satıcısı, tohumcu, gübreci ve işçilerle değişimde para şeklinde hizmet verecektir.

. Türetilmiş Mevduat Hesapları:

Şimdi örneğimizde çiftçi A'nın kişisel kredisini kullanamadığını ve borç para kullanmak için bankaya gittiğini farzedelim. Problemini bankacılarla konuştuğunda, eğer isterse munzam teminat karşılığı borçlanabileceği

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

söylenir. Çiftçi A'nın 6 milyon ₺'lık krediye karşılık 10 milyon ₺'lik teçhizatını munzam karşılık gösterdiğini farzedelim. Emniyet amacıyla, genellikle teminat gösterilen malın değerinin borç miktarını aşması istenir. Eğer borç bir yıl içinse, çiftçi A'dan 6 milyon ₺'nin bir yıllık geri ödemesi için örneğin %10 faiz ödemesi de istenir.

Eğer banka çiftçi A'ya 6 milyon ₺ öderse o da gereksinimlerini kolaylıkla alabilir. İnsanlar dolaşımdaki parayı kolaylıkla kabul eder. Banka faiz geliri elde etmek için borç verdiğinde elde edeceği gelir sınırlıdır. Bankanın 100 milyar nakit reservleri olsa ve bütün bu parayı bir yıllığına %10 faizle ödünç olarak verse bir yılda elde edebileceği faiz geliri 10 milyardır. Bu sınırlama bankaların daha kârlı ödünç para verme metodları aramasına yol açar.

Eğer çiftçi A bugün 6 milyon ₺ borçlanmak için bankaya gelse, banka ona 6 milyon ₺ nakit vermek yerine onun için mevduat türeterek borç sağlayacaktır. Bu durumda çiftçi A hesaba para yatırılmamasına rağmen türetilmiş bu mevduata karşılık çek yazabilmektedir. Bankaya, üstünde taşıdığı belirlenmiş miktarın ödenmesi için bir ödeme tasarımı olan bu çekler, mal ve hizmet alımında insanlar tarafından iyi niyetle kabul edilirler. Bu para arzında bir artış demektir. Çekler, mevduatlara karşı yazılır. Banka ödünç para vermediğinden, kredilere sınır yoktur. Bununla beraber çekini tahsil etmek isteyenler için yeterli miktarda nakit tutmak gerekir.

Eğer çek alan herkes nakte çevirmek isterse, ve eğer para daima banka dışındaysa, banka yazılan çekler miktarında nakte ihtiyaç duyacaktır. Eğer banka işe başlarken 100 milyon ₺'ye sahipse, bütün yazılan ve nakte çevrilen çekler bu miktara eşit olacağından sadece 100 milyon ₺ ödeyebilir. Reservler tükenmiş olacaktır.

Uygulamada olaylar üç nedenle bu şekilde gelişmeyecektir. 1) İnsanların tümü derhal çeklerini nakte dönüştürmeyeceklerdir. Bazı çekler, nakte dönüştürülmeden evvel toplumda ciro edilerek dolaşacaktır. 2) Bazı insanlar çeki nakte dönüştürmek yerine kredi hesabının olduğu bankaya mevduat olarak yatıracaklardır. Bu durumda da para bankayı terketmeyecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hesaplarda sadece çek yazandan çek yazılana transfer yapılacak, bankanın nakit reservlerinde azalma olmayacaktır. 3) Eğer biri çeki nakte çevirip bankadan parayı alsa bile, bu parayı harcayacağından başka biri bu paranın bir kısmıyla bankada hesap açabileceğinden bankanın nakit rezervlerindeki azalma fazla olmayabilir.

Sonuç olarak bu üç nedenden dolayı banka mevcut çeklerinin değerinin çok altında nakdi kasasında bulundurabilecektir. Bütün çek sahiplerinin çeklerini aynı zamanda nakte çevirme olasılığı oldukça düşüktür. Bununla beraber bankalara mevduatlarının bir miktarını ellerinde tutma zorunluluğu getirilmiştir. Bu rezerv miktarı gerekliliği bankaların borç verme yeteneklerine sınır getirecektir. Ve tutulması gereken rezerv miktarı büyüdüğünde bankaların kredi verebilme yetenekleri küçülecektir.

Şu ana kadar bir mevduat kuruluşunun para yaratabilme yeteneği üzerinde duruldu. Bununla beraber rezervlerdeki değişmelerin paranın yaratılması ve yapılanmasındaki potansiyel etkileri anlayabilmek için bütün bir sistem gözönüne alınmalıdır. Sistem bir bütün olarak çalıştığında, rezervlerdeki bir değişme çoğaltan etkisi yaratarak parasal sistemde para yaratılmasına veya paranın tahribine neden olur. Yani rezervlerdeki değişiklik daralma yönündeyse çoğaltan parasal sistemi daraltacak, artış yönündeyse çoğaltan parasal sistemi genişletecektir.

Para çoğaltanının büyüklüğü rezerv ihtiyacına (mevduat munzam karşılıkları) dayanır. Para çoğaltanının büyüklüğü kadar rezerv değişmesi para arzına yansır. Bunu eşitlik olarak ifade ettiğimizde:

para çoğaltanı x rezervlerdeki değişme = para arzındaki toplam değişme

şeklinde yazılır. Banka sisteminde rezerv artışı 8 milyon ₺, rezerv gereksinimi (mevduat munzam karşılık oranı) %20 ise yaratılan para 40 milyon ₺ olacaktır (Çoğaltanın değeri 5 olacaktır). Ve para rezervlerinde 8 milyon ₺'lik bir azalma, %10 rezerv gereksinimi ,para arzını 80 milyon ₺ azaltacaktır (Çoğaltanın değeri 100 : 10 = 10) Para rezervlerinde artış ta veya azalış ta para çoğaltanı aynı yönde çalışır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

13. Paranın Özellikleri

Para, genel kabul görmeli ve istikrarlı bir değerde olmalıdır. Dayanıklı ve paslanmaz olmalıdır. Ve taklit edilmesi güç olmalıdır, taşınabilir olmalıdır ve küçük birimlere ayrılabilmelidir.

. Genel kabul görmelidir. Çünkü paranın nominal değeri ve reel değeri farklı olduğundan değişim aracı olarak gücünü devletten alır.

. Dayanıklı olmalıdır. Kağıt ve madeni paranın üretimi pahalıdır. Genellikle madeni paraların ömrü uzundur. Kağıt paralar çok daha kısa ömürlüdür. Metal paraların paslanmaz olması önemlidir.

. Taklid edilememesi; İhraç para taklit edildiğinde mal ve hizmet talebedilebildiğinden taklit edilemeyecek şekilde üretilmelidir.

. Taşınabilir olmalıdır; Altın para ve diğer madeni paraların ağır olması, kolay taşınamamasına, fonksiyonlarını icra edememelerine neden olur.

. Bölünebilmeli; Paranın daha küçük muamelelerde de ödeme gücünü kullanabilmesi için küçük birimlere ayrılması gerekir.

14. Para Arzı ve Baz Para Kavramı:

Her ekonomi, değişimde kullanılan bir para miktarına sahiptir. Para arzı nasıl oluşur ve arz ne kadar büyüktür? Para arzı tanımlanmadıkça soru tam olarak cevaplandırılmış olmaz.

Para arzı, para talebinin tarif edildiği gibi, benzer bir yolla tanımlanır. Mal arzı dendiğinde ifade edilen müteşebbisin sattığı mal miktarıdır. Arz, zaman boyunca bir akımdır. Mallar sürekli olarak üretilmektedir. Para da ise arz farklıdır. Para arzı, aynen para talebi gibi, elde tutulan paranın ihracıdır. Para, bir kimse tarafından elde tutulmadıkça mevcut değildir. Diğer bir deyişle, herhangi bir andaki paranın arzı, toplumun bütün üyelerinin ellerinde bulunan paranın toplamıdır. Para arzı, toplam para stokudur.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Para arzı ve para talebini, para stokunun arzı ve talebini göstermekte kullanalım. Para arzında bir yükselme para stokunda bir yükselmeyi gösterir. Bütün diğer mallar devamlı akım şeklinde fabrikalardan dışarı akıtılır ve tüketilir. Para arzının ise bir stok olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü para mallarda olduğu gibi sürekli üretilip tüketilmez. Olan para arzı çeşitli amaçlar için defalarca ve çeşitli yollarla kullanılır. Paranın değişim aracı olmasının bir anlamı da sonsuz olmasıdır, yani yıpranıp tedavülden kaldırılıncaya kadar tükenmemesidir.

Para arzını veya stokunu ne oluşturmaktadır? Dikkatimizi banka parası üzerinde yoğunlaştıralım. İtibari banka parası geçmişte altınla desteklenmekteydi. Merkez bankasında mevcut altınları temsil etmekteydi. Bugün ise merkez bankasındaki altın miktarına göre değil, fakat toplumların para talebine göre karar verilir. Toplum parasını kağıt para şeklinde tutmaya karar verdiğinde bu para merkez bankasınca ihraç edilir. Christmas'ta, insanlar daha çok parayı Christmas alışverişinde kullanmak ister. Ve itibari para ihracı otomatik olarak yükselir. Ekonomik olarak itibari para ihracının ölçüsü önemsizdir. Toplum, parasının belli bir oranını kağıt para şeklinde, geri kalanını da banka bakiyesi şeklinde tutmaya karar verir. Ekonomik bakış açısından banknot ve banka hesabı arasındaki fark önemsizdir. Öyleyse, para arzı elde tutulan para miktarının toplamıdır, bunun büyük bir bölümünü de banka paraları oluşturur. Bir toplumun banka parası arzı, tüm toplum üyelerinin banka mevduatlarının toplamlar toplamıdır. Banka parası arzındaki artma veya azalma, banka mevduatları toplam hacmindeki artma veya düşmedir. Para arzındaki bu tür değişmelerin önemini anlamak için banka mevduatları hacminin nasıl farklılaştığını görmeliyiz.

Banka mevduatlarının toplamı bankaların arzıdır. Fakat bankalar arzu ettikleri kadar çok ihraçta bulunamazlar. Banka mevduatlarının hacmi ülkeler merkez bankalarınca kontrol edilir. Buradan merkez bankalarının fonksiyonları üzerinde durmamız gerektiğini görüyoruz.

Ülke para arzının banka parası ve ihraç edilen kağıt ve madeni paralardan oluştuğunu görmekteyiz. Merkez Bankası tarafından ihraç edilen kağıt para ve hazine tarafından ihraç edilen madeni para baz parayı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oluşturmaktadır. Baz para ve vadesiz banka mevduatları dar anlamda para arzını oluştururlar. Daha geniş anlamda para arzı, para benzeri tedavül vasıtalarının da katılımıyla meydana gelir.

15. Para Talebi:

Piyasada gerçekleşen çeşitli muameleler ve bunun yanında yatırımları yürütmek için gerekli fonlar, gelirden harcanmayıp ertesi günlerin ihtiyaçları için hazır tutulan ve kısmen atıl halde muhafaza edilen paranın dolaşıma akıtılması ve aktarılması ile oluşurlar. Bu aktarılma günümüz ekonomilerinde faiz ödemeleri yoluyla sağlanır. Üstünde durulması gerekli nokta gelir sahiplerinin hangi maksatlarla para tuttukları ve faizin bu davranışlarda ne kadar etken olduğudur.

Paranın elde tutulmasının bir maliyeti vardır. Eğer para faiz geliri getiren kıymetli evrakların alımında kullanılırsa kazanç sağlar. Para mal ve hizmet sağlamak için elde tutulduğunda, en azından, elde tutanların fırsat maliyetleri kadar değerlidir. Fertlerin paralarını likit, yani her an, diledikleri gibi elde tutma yolundaki tercihlerine "likidite tercihi" denilir. Faiz oranı, burada, servetlerini para yerine diğer şekillerde tutmanın karşılığı olarak para sahiplerine ödenen bedeldir. Bu durumda faiz, likidite tercihinden vazgeçmenin bir bedeli olduğu kadar, aynı zamanda likit para tutulmasının maliyetidir.

Para talebi olarak adlandırılan paranın toplam miktarı, çeşitli amaçlarla insanların ellerinde tuttukları paraların toplamına eşittir. Sonuç olarak para miktarı bir stoktur, ve insanların nakit ve mevduat olarak ellerinde tutmayı arzu ettikleri para demek olan para talebi de bir stoktur. Bu, elde tutulan para olan para talebini, tüketilmek için istenilen mal ve hizmet talebinden farklılaştırır. Tüketim malları için talep bir akımdır ve bir zaman dilimi içinde gerçekleşir.

Likidite tercihi para talebiyle aynı anlama gelmektedir. Çünkü elinde likit tutan kimse çeşitli güdülerle para talep ediyor demektir. Bu güdüler Keynes'ten beri üç gurupta toplanmaktadır. 1.işlem (muamele) motifiyle para talebi 2.ihtiyat motifiyle para talebi 3.spekülasyon motifiyle para talebi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. İşlemler için para talebi: Ekonomide gerçekleşen bütün işlemler için para gerekir. Tüketiciler ve üreticiler günlük alışverişlerini yürütebilmek için bir miktar hazır para tutmak zorundadır. Muamele miktarı olarak adlandırılan akımdan dolayı elde tutulan para miktarına muamele motifiyle para talebi denir. İşlemler için para tutma, gelirlerin elde edilmesiyle ihtiyaçların karşılanması için yapılan harcamalar arasındaki gecikmeden ileri gelmektedir. Harcama, gününde yapılırken gelir belli günlerde elde edilmektedir. O nedenle de ilerideki günlerde yapılacak harcamalar için elde bir miktar para tutulması gerekir. Paranın kazanılması ile harcamaların yapıldığı zaman arasındaki süre ne kadar kısa olursa işlem motifiyle elde tutulan para o kadar azalır. Günlük kazanan kimse aynı günde harcamasını yapacağından işlem motifiyle para tutma gereğini hissetmez. Fakat aylık kazanç sağlayanlar harcamaları için kenara para ayırmak zorundadır. İşlem motifiyle para talebi gelirin bir fonksiyonudur.

. İhtiyat güdüsüyle para talebi: İnsanlar belli bir miktar parayı, işsizlik tehlikesi veya hastalık, kaza ve pek çok belirsiz tehlikeler için ihtiyat olarak elinde tutar. Bu yolla elde tutulan para insanlara ve insanların yaşam şekillerine göre değişir. Eğer sinirli bir insan ise elinde ihtiyat motifiyle tuttuğu para daha çok olacaktır. Eğer rahat bir insansa daha az parayı elinde bulunduracaktır. Eğer iyimser bir insansa bakış açısı farklı olacak, eğer kötümser biriyse bakış açısı elinde tuttuğu para miktarı farklı olacaktır. Elde tutulan para miktarı insanların gelirlerinin sabit bir oranı şeklinde değildir. Genellikle zengin kimselerin ihtiyat motifiyle ellerinde bulundurdukları para fakir bir insanın elinde tuttuğu paradan fazladır. Fakat yine de bunun böyle olması gerekmez. Elde tutulan para miktarı bireylere bağlı olduğundan değişiklik gösterir. Fakat ihtiyat güdüsüyle elde para tutma, gelirin bir fonksiyonudur ve gelirin artan oranlı bir fonksiyonudur. Gelir seviyesi yükseldikçe ihtiyat güdüsüyle elde tutulan para miktarı artar.

. Spekülasyon güdüsüyle para talebi: Para, mal ve hizmet sağlamak için elde tutulduğunda, maliyeti, alternatif kullanımları kadardır. İşlem ve ihtiyat motifiyle tutulanların dışında, likit olarak elde tutulan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

para bir takım alanlara kanalize edilmiş olsa bir gelir getirecektir. Azgelişmiş ülkelerde tahvil piyasaları gelişmemiş olduğundan, bu gibi ülkelerde tasarruflara uygulanan faizin, likit tutulan paranın maliyeti olduğunu söyleyebiliriz. Spekülasyon motifiyle elde para tutulması, fertlerin spekülatif davranışlara girip fiyat hareketlerinden yararlanmak istemesiyle ilgilidir. Spekülasyon, fertlerin bilgi ve tahmin güçleriyle gelecekteki fiyat artışlarından yararlanabilecekleri alanlara para yatırmalarıdır. Dolayısıyla risk unsuru taşır. Fert tahminleri doğru çıkmazsa zarara girebilir, doğru çıkarsa kazanç sağlar. Faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde, parayı elde tutmanın maliyeti de düşük olacağından, parayı likit tutarak spekülatif yatırımlara gitmenin yollarını arar. Faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde likit fonların faiz geliri elde etmek için bankalara tasarruf olarak akması sözkonusu olabilir. Gelişmemiş ülkelerde spekülatif yatırımlar daha çok gayrimenkul ve altın piyasalarında yapılır. Gelişmiş ülkelerde ise insanlar, tahvil piyasaları gelişmiş olduğundan tasarruflarını bu piyasalara yönlendirerek daha yüksek kazançlar sağlarlar. Paralarını tahvil piyasalarına yönlendiren kimseler, düşük gelir getiren tahvillerini satıp daima daha yüksek gelir sağlayanlarına yatırım yaparlar. Elde tutulan paranın maliyeti faiz gelirleri olmaktadır. Yükselen faiz oranları likit fonların bu piyasalara akmasını sağlar. Spekülasyon motifiyle para talebi faiz oranlarının fonksiyonudur.

2. FİNANSAL KURULUŞLAR

20. Bankacılık Sistemi:

Bankalar, kaydi para yaratabilen dolayısıyla da bir ülkenin para arzını etkileyen kuruluşlardır. Ve çağdaş bankacılık sistemini oluşturan çok sayıda kurum tipi vardır. Bankacılık sisteminin denetimini elinde tutan Merkez bankaları bir devlet bankasıdır. Bu banka aracılığıyla devletler hükümetlerin para politikalarını uygularlar. Mali aracılar olarak adlandırabileceğimiz bankalar tasarruf sahiplerinden mevduat kabul edip yatırımcılara kredi verdiklerinde parasal fonların akışında aracılık rolü oynarlar. Devlet izniyle kurulan özel kuruluşlardır.

Bankacılık ifadesi ile anlatılmak istenen ticari banka denilen finansal kuruluşların çek hesaplarını sürdürdükleri mevduat kabul ettikleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

müşterileri için endüstriyel, ticari ve tüketici ödüncü veren, mali danışmanlık yapmak, tasarruf hesabı hizmeti vermek ve seyahat çeki satışı gibi çok sayıda fonksiyon icra eden kuruluşlar olmasıdır.

Ticari bankalar kâr oluşturan kuruluşlardır. Mevduat çekerek, bu fonları ödünçlere çevirirler, faiz geliri getiren kıymetli evraka yatırırlar veya yatırımlara yönelterek gelir sağlarlar. Ticari bankalar diğer iş sahaları, kâr amaçlı organizasyonlar gibi olmalarına rağmen, parasal sistem içindeki vazgeçilmez rolleri nedeniyle diğer iş alanlarından ayrılırlar. Bankalar para arzının büyük bir bölümünü teşkil eden mevduata taleplerini sürdürürler ve aktiviteleriyle ekonomideki para miktarını değiştirebilirler. Para yaratma kabiliyetlerini kötüye kullanmamaları için ve bankaların güçlü ve emniyetli olmaları gerekliliği nedeniyle devlet tarafından bir takım düzenlemeler yapılır, ticari bankalar için standartlar oluşturulur. Düzenlemeler ticari bankaların farklı olduğu hakkında yanıltıcı olmamalıdır. Bankalar, fonksiyonlarına göre farklıdır. Düzenlemeler, mevduatlar için destekleme miktarı, banka yatırımları için verilen risk derecesi, kuruluş işlemlerine başlamak için gerekli sermaye miktarı, bankanın şube açma imkanı, vs. gibi konulardadır.

. Bankalararası İşbirliği:

Ticari bankaların bir çok bankalararası işbirliği ilişkisi vardır. Bankalararası işbirliğinin en önemli şekillerinden biri bankaların çeklerinin dolaşımıdır. Banka mevduatları, bankalar birbirlerinin çeklerini kabul ettiklerinden etkin değişim aracıdırlar. Bankalar ellerinde toplanan birbirlerine ait çekleri takas odaları kanalıyla gönderirler. Çekler toplamı farkı kayıtlara geçirilerek düzenlemeye gidilir.

Bankalararası işbirliğinin bir diğer örneği, bankaların kredi verilmesinde birbirlerine destek olmaları gösterilebilir. Büyük kuruluşların kredi ihtiyacını karşılayamayan tek bir banka, diğer bankalarla oluşturduğu bir gurup yardımıyla "havuz borç" uygulamasına gider.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

21. Banka Türleri:

Mevduat sahipleriyle borç para almak isteyenler arasında, mali aracı rolü üstlenen bankaları uzmanlaştıkları kredi muamelelerine göre Ticaret bankaları, Sanayi bankaları, Ziraat bankaları, İpotek bankaları ve Merkez bankaları olarak gruplamak mümkündür.

. Ticaret Bankaları; Kısa vadeli kredi veren bankalardır. Topladıkları mevduatları karşılığı olarak kredi verirler. Mevduat bankaları olarak ta adlandırılırlar. Kâr amaçlı bankalardır. Mevduat çekmek amacıyla bir takım hizmetler de sunarlar. Yine sağladıkları bazı hizmetlerden gelir elde ederlerse de bu gelirlerinin çok küçük bir bölümünü oluşturur

Ticaret bankaları, çek kullanımının yaygın olduğu gelişmiş ülkelerde para stokunun büyük kısmı ticaret bankalarındaki vadesiz mevduatlardan oluşur. Ticaret bankaları para arzını da oluşturan kurumlardır. Geçmiş uygulamaları nedeniyle ticaret bankaları ismini taşırlar. Bu bankaların kredilere esas teşkil eden fonları vadesiz mevduatlardan oluştuğundan kısa vadeli borç vermeleri uygun görülmüştü. Zamanla bu bankalarında uğraş alanları sanayi, madencelik sahalarına kaymış, orta ve uzun vadeli krediler vermeğe başlamışlarsa da geçmiş uygulamalar nedeniyle isimleri ticaret bankaları olarak kalmıştır. Biz de ticaret bankalarına örnek olarak Yapı ve Kredi Bankası, Akbank, İş Bankası gibi bankalar gösterilebilir.

. Sanayi Bankaları; Daha çok sınai işlere kredi veren bankalardır. Sermayeleri oldukça yüksektir. Aynı zamanda mevduat kabul ederler ve uzun vadeli kredi verirler. Sınai bankaların faaliyetleri, özellikle sermaye piyasalarının gelişmediği hisse senedi ihracıyla şirketlerin sermaye gereksinimlerini karşılıyamadıkları azgelişmiş ülkelerde çok önem kazanır. Ticaret bankalarının kısa vadeli kredi verme eğiliminde olmaları sanayi bankalarının kalkınmada önemli rol oynamalarına neden olmaktadır. Orta ve uzun vadeli kredilerle kurulmakta olan veya genişletilen sınai işletmelerin teçhizat gereksinimleri karşılanır. Türkiye'de bu tür bankalara örnek olarak kısmen İş Bankası, Sınai Kalkınma Bankası, Etibank, SÜmerbank, Sınai Yatırım Bankası gösterilebilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. Ziraat Bankaları; Ziraate kredi veren bankalardır. Çiftçilerin kısa, orta ve uzun vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılarlar. Ürünün ekilmesiyle satılması arasındaki dönemde gereken finansal ihtiyaçın karşılanması kısa vadeli kredi tipini oluşturur. Toprağın iyileştirilmesi, sulama tesislerinin iyileştirilmesi için gerekli finansmanın sağlanması orta vadeli kredi tipini oluşturur. Çiftçinin toprak edinmesi için gerekli finansal ihtiyacın giderilmesi uzun vadeli kredi tipini oluşturmaktadır. Türkiye'de örneği T.C.Ziraat Bankası'dır.

. İpotek Bankaları; Gayrimenkul karşılığı kredi açan banka türleridir. Ayrıca konut yapımı için uzun vadeli kredi veren bankalardır. Bizzat bina yaptırarak ihtiyaç sahiplerine kredi ile satar. Ülkemizde örneği Emlak Bankasıdır. Eskiden yürürlükte olan Emniyet Sandığı da gayrimenkul üzerinden ipotekle para verirdi.

. Merkez Bankaları; (emisyon, ihraç bankası) : Banknot veya kağıt para çıkaran bankalardır. Merkez bankaları devletin bankalarıdır, hükümetlerin para politikalarını yürüterek ülke milli gelirini ve fiyat seviyesini etkileyen para arzını istenilen düzeyde tutarlar. Ülkelerin merkez bankaları üstlendikleri görevler nedeniyle aynı nitelikleri yansıtırlar. Üstlendikleri görevleri; hükümetlerin ve ticari bankaların bankerleri olmaları, mali piyasaları düzenlemeleri, ülkenin para arzını kontrol etmeleri olarak guruplandırabiliriz.

3. MERKEZ BANKALARI

30. Merkez Bankalarının İşlevleri:

. Ticari Bankaların Bankeri; Merkez bankaları ticari bankalardan mevduat kabul eder ve istek üzerine transferini sağlar. Ve büyük nakte ihtiyacı olan ticari bankalara kısa dönemli kredi açar. Reeskont, tahvil karşılığı avans, altın ve döviz karşılığı avans, kurye kredisi aracılığıyla gerekli finansmanı yapar.

. Hükümetin Bankası; Merkez bankaları hükümetin bankalarıdır. Devletin parasını muhafaza ederler. Devlete ödenecek paralar ya doğrudan merkez

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bankasına ödenir veya paraların ödendiği daire veya banka bu parayı merkez bankasına öder. Devlet ödemelerini merkez bankası aracılığıyla yapar ve hükümetler vergi gelirlerinden daha fazla paraya gerek duyduklarında tahvil satarak merkez bankası aracılığıyla para sağlar.

. Banka Sisteminin Denetlenmesi: Merkez bankalarının bir başka önemli işlevidir. Bankaların temel fonksiyonu mevduat sahipleriyle kredi alanlar arasında mali aracı olmasıdır. Bankaların fonlarının büyük kısmını mevduat sahiplerinden topladıkları mevduat oluşturmaktadır. Banka sisteminin denetlenmesi mevduat sahiplerinin haklarının korunması açısından önemlidir. Bir çok ülkede bu görev merkez bankalarına aittir.

. Ülke Para Arzının Kontrolü: Para politikaları merkez bankalarının temel işlevini oluşturmaktadır. Genel ekonomik politikalarla uyumlu bir para politikasının uygulanması, gerekli ölçüde likiditenin sağlanmasıyla mümkündür. Merkez bankası gerekli likiditeyi büyük oranda bankalar kanalıyla ihraç eder ve piyasadan likidite çekimini büyük oranda bankalar kanalıyla sağlar.

Ülke para arzının kontrolünü; açık piyasa işlemlerini gerçekleştirmek, zorunlu karşılık oranlarının tespiti, reeskont oranlarının tespiti ve reeskonta kabul edilecek senet türleri ve karşılığında avans verilecek tahvil türlerinin tespiti, döviz mevduatına uygulanacak karşılık oranlarının tespiti yoluyla sağlar. Para arzının kontrolünde ikincil araç olarak kullanılan selektif kredi denetimleri, kredilerin nitelikleri (amaçları) gözönüne alınarak dağıtılmasıdır. Bankalara telkin yoluyla ve munzam karşılık oranlarının denetlenmesi yoluyla selektif kredi denetimleri yapılabilir.

31. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kurulması:

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 28 Mayıs 1930 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine, uzun hazırlık çalışmaları sonucu oluşturulmuş Kanun tasarısının 11 Haziran 1930 tarihinde kabulü sonucu kurulmuştur. Kuruluş çalışmalarının ardından 3 Ekim 1931 tarihinde Ankara'da faaliye-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

te başlamıştır[1].

Hiçbir savaşla ölçülemeyecek kadar büyük yıkıntılara neden olan ve dünyanın büyük bir kesimini içine alan Birinci Dünya Savaşı sonrası, savaş süresince ülkelerin yüksek oranda banknot ihraç etmeleri sonucu, savaş sonrası para sistemi istikrarı, düzeltilmesi güç bir duruma sokulmuştu. Parasal istikrarın sağlanabilmesi amacıyla uluslararası düzenlemelere gidilmiş, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin çabalarıyla toplantılar düzenlenmiştir. Brüksel'de, 39 ülke temsilcisinin katılmasıyla 24 Eylül' den, 8 Ekim 1920'ye kadar süren mali konferans; para, kambiyo, tediye muvazenesi konularında oluşturulan tasarıyı bütün ülkelerin uygulaması dileğiyle kabul etmiştir. Tasarıda yer alan maddelerden biri savaş süresince hükümetlere karşı çıkamayarak emisyonu arttıran merkez bankalarının bağımsız kılınmasıyla ilgilidir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı Yasa ile banknot ihracı imtiyazı ile kurulmuştur. Merkez Bankasının amacı, kanunun ikinci maddesinde, "memleketin iktisadî inkişafına yardım" olarak konulmuş, bunun için Banka; i) iskonto fiyatını tespit ve para piyasasının tedavülünü tanzim etmek, ii) hazine muamelelerini ifa etmek, iii) hükümetle müştereken Türk evrakı nakdiyesinin müstakbel istikrarına matuf bütün tedbirleri ittihaz eylemek ile görevlendirilmiştir[2].

Merkez Bankasının kuruluş sermayesi, dünyadaki ihraç bankalarının sermayelerinin tetkiki ve bu bankaların sermayelerinin çek mütevazı rakamları içerdiklerinin görülmesi sonucu 15.000.000 lira tespit edilmiştir. Bankanın hisse senetleri dört gurupta toplanmış, A gurubu hisse senetleri Hükümet müesseselerine ayrılarak, toplam sermayenin %15'ini geçmemesine ve karşılıklarının Hükümet tarafından halis altın olarak ve tevdi tarihindeki fiyatlarla, Merkez Bankasına ödenmesi gereği belirtilmiştir. B gurubu hisse senetleri, Türkiye'de faaliyette bulunan "milli bankalara" ayrılmış, Banka sermayesinin %10'unu teşkil eden 15.000 hisse de milli bankalar dışındaki bankalar ile imtiyazlı şirketlere

---

(1) Tekeli İlhan-Selim İlkin, Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, TC.Merkez Bankası, 50.Yıl Kuruluş Armağanı, TC.Merkez Bankası Ankara, 1981, Önsöz.

(2) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., S.283.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tahsis edilmiştir. D gurubu hisse senetleri de Türk ticaret mümessilleri ve Türk tabiyetindeki hükmî ve hakikî şahıslara tahsis olunmuştur[1].

T.C.Merkez Bankası bir anonim şirket olarak kurulmuştur. Hissedarlar Umumi Heyeti, İdare Meclisi, Murakıplar, İskonto ve Kredi Encümeni, İdare Heyeti, Umum Müdürlük ve Şube Müdürleri organlarından müteşekkil bir örgüte sahiptir. 1715 sayılı kanun ve 77.madde ile Merkez Bankası'nı hariçte ve mahkemeler önünde Umum Müdürün temsil etmesi, İdare Meclisinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile Reisicumhur tarafından beş sene müddetle tayin edilmesi, Umum Müdürün mebus veya memur olamayacağı gibi, hiç bir banka veya şirkette İdare Meclisi azası ve vazifesi devam ettiği müddetçe, hiç bir banka veya şirkette hissedar dahi olamayacağı ve Merkez Bankası'nın temettüüne iştirak edemeyeceği belirlenmiştir[2].

Merkez Bankası'nın kurulmasıyla beklenen en önemli işlev Türk Parasının istikrarının sağlanmasıdır. 1715 sayılı kanunla da Banka, devletin gerek içte ve gerek yabancı ülkelerdeki tahsilat ve tediyatını ve bilcümle hazine muamelatını ve ülkenin içinde ve dışındaki her türlü para nakil işlerini yerine getireceği, buna karşılık Hazineye ve İnhisar İdarelerine ait nakitlerin Cumhuriyet Merkez Bankası'na yatırılacağı ve Merkez Bankasının devlet kuruluşlarının mevduatına faiz vermeyeceği belirlenmiştir[3]. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da, her merkez bankası gibi, iskonto ve tekrar iskonto (reeskont) muameleleri yapabilecekti[4]. Merkez Bankası, kendisi banknot ihraç eden müessese olduğu ve devlet mevduatını faizsiz olarak elinde tutmak yetkisine sahibolduğundan, özel mevduat toplamaya yöneltilmemiş, bankalar üstü konumunu korumuştur.

TC.Merkez Bankası'nın bu temel işlevleri dışında; i) ücret karşılığında esham ve tahvilâtı ve kıymetli eşya ve evrakı muhafaza ve idare eder, ii) sikke veya külçe altın alıp, satabilir, iii) fiilen altına tahvili kabil olan ecnebi dövizleri alıp satabileceği belirlenmiştir.

---

(1) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.284.
(2) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.287.
(3) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.289
(4) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.290.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

T.C.Merkez Bankası bir anonim şirket olarak kurulmuş, 30 yıllık banknot çıkarma imtiyazı gibi imtiyazlarla donatılmış, diğer yandan faaliyetlerine önemli sınırlamalar konulmuştur.

Merkez Bankası Kanunu, Türk ekonomisinin göstergesi haline gelecek merkez bankası işlemlerinin, halka ve mali çevrelere ve hisse sahiplerine, gayet açıklıkla duyurulmasını amaçlamıştır. Bankanın, her sene, gayet sarih olarak tanzim edilecek bilançosu, Maliye Bakanlığı'na tevdi ve Umumi Heyetin içtimasından en az bir buçuk ay evvel, Resmi Gazete'de neşredileceğini, bundan başka Banka'nın, her hafta, vaziyetini muhtasaran gösteren bir bülten neşrederek, resmi ve diğer gazetelere, ecnebi memleketlerdeki ihraç bankalarına, borsalara, ticaret odalarına ve diğer ilgili yerlere gönderileceği belirtilmiştir.

Hazırlanan kanun, Merkez Bankasının, doğrudan bir devlet bankası olması yerine, hükümete karşı belli ölçüde bağımsızlığı olan bir anonim şirket modeline göre kurulmasını benimsediğinden, Bankanın kuruluşun da, Maliye Vekâletine değil, ondan bağımsız olan bir "tesis" heyetine bırakmıştır[1].

32. T.C.Merkez Bankası'nın İşlevleri:

Merkez Bankalarının temel işlevi, genel ekonomik politikalarla uyumlu bir para politikasının yürütülmesidir. Para politikası, istikrarlı bir ekonominin gerek duyduğu likiditenin ekonomiye Merkez Bankası'nca enjekte edilmesidir. Merkez Bankasının piyasaya arz ettiği likiditenin büyük bölümü bankalar kanalıyla ekonomiye verilmekte ve yine bankalar kanalıyla ekonomiden çekilmektedir. Merkez bankalarının bir diğer temel işlevi de bankalar sisteminin denetlenmesidir. Bankaların kullandıkları fonların büyük bir bölümünü tasarruf sahiplerinden topladıkları mevduat oluşturmaktadır. Bu nedenle de bankaların denetimi önem kazanmaktadır.

T.C.Merkez Bankası Kanunu'nda belirtilen para politikasının yürütülmesi ile ilgili işlemleri; bankalara kaynak sağlamak, zorunlu karşılıkları düzenlemek, faiz oranlarının belirlenmesi, bankalararası para piyasasının

---

(1) Tekeli İlhan-Selim İlkin, a.g.e., s.293.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

işlerliğinin sağlanması, açık piyasa işlemleri, bankaların denetlenmesi, döviz rezervleri ile ilgili yürütmeleri sağlamak şeklinde sıralayabiliriz.

. Merkez Bankası'nca bankalara kaynak sağlanması; T.C.Merkez Bankası, bankalar tarafından getirilen ticari senet ve vesikaları reeskonta kabul ederek veya tahvil karşılığı bankalara avans vererek piyasaya para sürer. Reeskonta kabul edilecek senet ve karşılığında avans verilecek tahvil türleri, azami tutarları ve vadeleri Merkez Bankası Kanunun' da belirtilmiştir. Verilen reeskont kredileri ve avanslar bankalarca Merkez Bankası'na geri ödendiği zaman piyasadan para çekilmiş olur. Reeskont ve tahvil karşılığı avans dışında Merkez Bankası altın ve döviz karşılığı avans verme ve kurye kredisi açma yoluyla bankalara kaynak sağlar.

. Zorunlu karşılıklar; T.C.Merkez Bankası, bankaların yükümlülüklerine karşı bulunduracakları kanuni karşılıkların oranlarını belirleyerek kredi hacminin, dolayısıyla da ekonominin likiditesini etkiler. Türk bankacılık sisteminde umumi disponibilite ve mevduat munzam karşılıkları olarak iki kanuni karşılık vardır. Kanuni karşılıkların, diğer anonim şirketlerde de ayrılan, dolayısıyla Merkez Bankasında da ayrılan muhtemel zararlar karşılığı (ihtiyat), kanuni yedek akçe, umumi yedek akçe ayrılması uygulamalarıyla karıştırılmaması gerekir. Kanuni disponibilite uygulamasıyla bankalar T.C.Merkez Bankası'nın belirlediği oranda disponibl değeri ellerinde bulundururlar. Ve nelerin yükümlülük, nelerin disponibl değer sayılacağı T.C.Merkez Bankası'nca belirlenir. Bankalar ayrıca mevduat munzam karşılıklarını da T.C.Merkez Bankası nezdinde açacakları özel bloke bir hesaba nakten yatırmak zorundadırlar. Munzam karşılık oranı da ekonominin durumuna göre T.C.Merkez Bankası'nca belirlenmektedir.

. Faiz oranlarının belirlenmesi; Yetkisi Bankalar Kanunu'na göre Bakanlar Kurulu'na aittir. Bakanlar Kurulu faiz oranlarını belirleyebilir, kısmen veya tamamen serbest bırakabilir veya T.C.Merkez Bankası'nı bu fonksiyonları yerine getirmede yetkili kılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. Bankalararası para piyasası; T.C.Merkez Bankası nezdinde kurulmuş ve 2 Nisan 1986 tarihinde çalışmaya başlamıştır. Bu piyasada, bankalar, Merkez Bankası'nın aracılığıyla birbirlerini tanımaksızın borç alıp verebilmektedirler. Piyasanın kurulmasıyla nakit gereksinimi ve fazlası olan bankalar risk yüklenmeksizin işlem görecekleri bir mekanizmaya kavuşmuşlardır. Bankalararası para piyasasında faiz oranı arz ve talebe göre belirlenmektedir. Ekonominin likidite durumuna göre faiz oranları ve işlem hacmini izleyen Merkez Bankası para politikasının yönlendirilmesinde gerekli sinyalleri para piyasasından almaktadır. Bu piyasanın hacmi 1987'de 38 trilyon lirayı aşmıştır.

. Açık piyasa işlemleri; T.C.Merkez Bankası Kanunu ve umumi disponibilite ve munzam karşılık sistemlerinde gerçekleştirilen gerekli değişiklikler, bankalararası para piyasasının kurulması gibi düzenlemeler; devlet iç borçlanma senetlerinin ihaleyle satışı sistemine geçilmesinden sonra 4 Şubat 1987 tarihinde açık piyasa işlemleri başlatılmıştır. Ekonominin likidite durumu gözönüne alınarak devlet iç borçlanma senetlerinin doğrudan alımı veya geri satım vaadi ile alımı yapılarak likidite düzeyinin arttırılması, ya da bu senetlerin doğrudan satışı ve geri alım vaadi ile satışı yoluyla likiditenin azaltılması şeklinde açık piyasa işlemleri gerçekleştirilmektedir.

. Bankaların denetlenmesi'ne önem verildiğinden T.C.Merkez Bankası'nın bu konudaki görev ve yetkileri genişletilmiştir. Bankalar yıllık bilançoları ile kâr ve zarar hesaplarını, yönetim kurulu ve denetçi raporları ile birlikte, genel kurullarının toplantı tarihinden itibaren bir ay içinde Merkez Bankası'na vermekle yükümlüdürler.

T.C.Merkez Bankası, müşterilerin kişisel tevdiat hesapları dışında, bankalardan mevduat, kredi, döviz ve diğer işlemlerine ait her türlü bilgiyi isteyebilir. Ayrıca, bankalar, mali durumlarının gözetim ve denetiminin sağlanması amacıyla Başbakanlıkça belirlenen, bağımsız denetim kuruluşlarınca hazırlanacak denetim raporlarını T.C.Merkez Bankası'na verirler. Merkez Bankası'nca belirlenen süre içinde istenilen bilgileri bankalar, T.C.Merkez Bankası'na vermek zorundadırlar. Bankaların mali durumları Merkez Bankasınca izlenir, incelenir, gerektiğinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

önerilerle birlikte Merkez Bankası'nın görüşleri Başbakanlığa bildirilir.

. Döviz işlemleri; Son yıllarda döviz işlemlerindeki artışlar bankalardaki döviz tevdiat hesaplarında artışlara ve uluslararası para piyasalarında yapılan işlemler hacmindeki artışlar döviz işlemlerinin etkili denetim ve gözetimini gerektirmiştir. T.C.Merkez Bankası düzenleyici olarak, bankaların T.C.Merkez Bankası nezdinde döviz tevdiat hesabı munzam karşılığı oluşturmalarını, bankaların döviz cinsi yükümlülükleri karşılığı Merkez Bankası'nca saptanan likidite oranında likit döviz varlığı bulundurmalarını sağlamaktadır. Bankaların aşırı kur riski altına girmelerini önlemek amacıyla, bankaların döviz mevcutları ve alacaklarının döviz borçlarına bölümü ile hesaplanan "kur riski oranı"'nın alt ve üst sınırları T.C.Merkez Bankası'nca saptanmaktadır. Ayrıca "döviz tevdiat hesabı kullanım oranı" olarak adlandırılan ve bankaların döviz tevdiat hesaplarında biriken döviz kaynaklarının ihracat ve döviz kazandırıcı işlemlerde kullanılabilmesi için döviz kredisi kullandırma zorunluluğu getirilen bu oran da T.C.Merkez Bankası'nca belirlenmektedir.

. Risk Santralizasyonu; Bankaların vadesinde ödenmeyen senetlerle ilgili yaptıkları protestoların diğer bankalara bildirilebilmesi amacıyla T.C.Merkez Bankası'nca yürütülen bir teşkilâttır.

. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu; T.C.Merkez Bankası'nca yönetilmekte ve temsil edilmektedir.

. Merkez Bankası'nın Hükümetle İlikileri; Mali ve ekonomik danışmanlık, mali ajanlık, hazinedarlık olmak üzere guruplandırılabilir.

T.C.Merkez Bankası, gerektiğinde para, banka, kredilerle ilgili konularda alınacak önlemler hakkında hükümete görüş bildirir. Ayrıca, T.C. Merkez Bankası iç borç senetleri mali servisi, kambiyo denetlenmesi, dış ticaret rejimi uygulaması ve benzeri işlemlerle ilgili olarak hükümet tarafından görevlendirilebilir. Hazinedarlık görevi çerçevesinde T.C.Merkez Bankası devletin her türlü para alımı ve ödeme işlemlerini yapar, Hazine'ye kısa süreli avans hesabı açar. Merkez Bankası-Hazine ilişkileri para politikasının yürütülmesi açısından büyük önem taşır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 4 - EKONOMİ VE DEVLET

Modern kapitalist ekonomilerde yaşayan halk daima devletin ekonomik kararlarından etkilenmiştir. Devlet elde edilen gelirlerin bir bölümünü; gelir vergileri, satış vergileri, yerel vergiler, sosyal güvenlik katılımları, anonim şirket kârları üzerinden alınan vergiler, veraset vergileri ve sermaye kazançları üzerinden alınan vergiler şeklinde alarak bireylerin harcama güçlerini daraltmıştır. Bunun yanında bireyler devletten, sosyal güvenlik programları çerçevesinde gelir sağlar. İşveren olarak devlet geniş bir çalışan gurubuna gelir sağlar. Veya üretilen malların büyük bir bölümü devlete satılır. Bunun yanında pek çok çocuk devlet okullarına gider, pek çok insan devlet hastahanelerinde tedavi görür. Ve yine bireyler devletin parklarından, yüzme havuzlarından, yollarından, taşımacılığından ve sağladığı diğer kamusal hizmetlerden yararlanır. Ve de pek çok insan devletin çevreye yönelik kamu politikalarıyla ve doğal kaynakların nasıl korunduğuyla ilgilidir.

Modern kapitalist ülkelerde kamu ve özel sektör etkileşim içinde çalışır. Ekonomik sistem ne devlet sektörü ne de özel sektör yapısındadır. Devlet ve özel sektörün belli oranlarda yeraldığı karma bir ekonomi şeklindedir. Amerika'da daha sınırlı yer almasına rağmen kamu teşebbüsleri bir çok gelişmiş Avrupa ülkesinde geniş rol oynar. Devlet sektörünün ekonomik aktiviteleri ekonomide önemli rol oynamaktadır. Bütçe fonksiyonlarının ötesinde, kamu politikaları yoluyla da ekonomik aktiviteyi etkiler, parasal araçlarla, düzenleyici politikalarla (örneğin tam rekabeti sağlayarak) ve diğer araçlarla ekonomi içindeki rolünü sürdürür.

Kamu kesimi, karma sistem içindeki işlemlerini yalnızca parasal değil, sahibolduğu kaynak düzeyi, kaynakların kullanıma tahsisi, gelir dağılımının düzenlenmesi ve ekonomik aktivite düzeyini daraltmak veya

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

genişletmek yoluyla da gerçekleştirir. Kamu kesiminin geleneksel işlevi finansmana tekabül ederse de günümüz modern ekonomilerinde ekonomik problemlerle olduğu kadar sosyal problemlerle de ilgilenmek devletin görevleri arasındadır. Devlet sektörünün çalışmalarının anlaşılması bazı nedenlerle önemlidir. Biri, devletin vergi ve harcamalarının büyüklüğü nedeniyle ekonomideki fonksiyonlarının çok önemli olmasıdır. Mal ve hizmetlerin tek en büyük alıcısı olarak devlet sektörü görülür. Ülke çapında bir sulama sisteminin tesise başlanması veya ertelenmesi kararının alımı veya savunma sistemiyle ilgili yahut sosyal konut projeleriyle ilgili kararların alımının veya vergilerin arttırılması ya da azaltılması ile ilgili kararların ekonomi üzerinde büyük etkilere sahibolduğu anlaşılabilir. Benzer şekilde harcamaların değiştirilmesi kararının ekonomiyi ne derece etkileyebileceği anlaşılabilir. Devletin, tüm ekonomik faaliyetleri vergi ve harcamalarda değişiklikler yaparak etkileyebilmesi, daraltabilmesi ve genişletebilmesi çok önemlidir. Daha önceki bölümlerde gördüğümüz gibi harcama akımından sızıntılar ve harcama akımına enjeksiyonlar yoluyla ekonomide üretim düzeyinin istihdam ve gelir seviyelerinin ve fiyatların etkilenebilmesi mümkündür. Vergiler, alımlar ve transferlerin düzenlenmesi yoluyla devlet harcama akımının büyüklüğünü etkiler, dolayısıyla da ekonomi çıktı düzeyini, istihdamı, geliri ve fiyatları etkileyebilir. Harcamalar ve vergiler yoluyla ekonominin etkilenebilmesine mali politika adı verilir.

Devlet sektörünün vergi ve harcama politikalarının etkinliği, izlediği trend, devlet sektörünün ekonomi üzerindeki etkilerinin büyüklüğü nedeniyle çok önemlidir. Bu politikalar son yıllarda daha da çok dikkatlerin odak noktası olmuştur. Müzminleşen bütçe açıkları, bütçe dengesinin sağlanması gerekliliği ve vergi reformları ciddi tartışmaların konusudur. Ayrıca, devlet harcama ve vergileri, politik platformda ve seçimler nedeniyle de artan öneme sahibolmuştur. Kamu sektörü terimiyle ifade edilen kamu politikasının bütçe sektörüdür.

1. KAMU SEKTÖRÜ GEREĞİ

Normatif bir bakış açısıyla baktığımızda; "Kamu sektörü niçin gereklidir?" sorusunu cevaplamamız gerekir. Eğer toplumumuzda genel kabul

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gören bir varsayımla başlarsak; 1. ulusal çıktı kompozisyonunun tüketici tercihleri doğrultusunda olması, 2. eğer merkezi karar alma yoksa, niçin ekonomi özel sektörün çalışmasına terkedilmemektedir? Başka bir yolla ortaya koyarsak neden ekonomi piyasa güçlerinin kendi kendine çalışmasına terkedilmektense devletin müdahalesine konu oluyor? Hüküm süren devlet; tüketici seçimi, tercihleri ve kararalma varsayımlarından öte mevcut politik ve sosyal ideolojileri yansıtır. Fakat bu, gerçeğin bir bölümüdür. Üzerinde durulması gereken nokta piyasa mekanizmasının tek başına bütün fonksiyonları icra edememesidir. Kamu politikasına; yol göstermek, düzeltmek ve arttırmak için belli alanlarda gerek duyulur. İdeolojik konularla ilgili olmaksızın, daha ziyade teknik olarak uygun ölçüde kamu sektörü gerekliliği gerçeğinin realize edilmesi önemlidir. Teknik olarak, kamu sektörü hangi noktalarda ekonomiye müdahale etmelidir?

Tam rekabet koşullarında mal ve faktör piyasalarında, tüketici tercihlerinin piyasa mekanizması kanalıyla, en düşük maliyetle ve en etkin kaynak kullanımıyla üretileceği belirtilir. Üretici ve tüketicinin piyasaya girişi için hiç bir engel bulunmamalı ve piyasa ile ilgili tüm bilgelere sahibolunmalıdır. Devlet düzenlemeleri ve diğer tedbirler bu koşulları güvenliğe almak için olmalıdır.

Azalan maliyetlerin tam rekabeti etkinsizleştirdiği yerde devletin müdahalesine gerek vardır. Ayrıca yasal temelde kamu yürütmeleri ve korumacılığı olmaksızın piyasa operasyonları için kontrata bağlı düzenlemeler ve değişim gerekleri mevcut olmaz.

Yasal yapılanma oluşturulsa ve rekabete koyulan engeller kaldırılsa da, üretimi ve tüketimi belli özellikte olan malların piyasa ekonomisinde üretilmesi müsait değildir. Dışsallık problemi piyasanın başarısız olmasına yolaçar ve kamu sektörü tarafından düzenlenmesi ve bütçe tarafından vergi-transfer ödemeleri yoluyla tedariki gerekir.

Sosyal değerler gelir dağılımında düzenlemeleri ve piyasa sisteminden kaynaklanan zenginlik ve mülkiyet haklarının ve mirasın nakli düzenlemeleri gerektirir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Piyasa sisteminin olduğu çok gelişmiş finansal ekonomilerde arzulanan; büyüme oranının, tam istihdamın, fiyat istikrarının sağlanması değil, kamu politikasının bu konuların güvenliği için gerekliliğidir[1].

2. DEVLETİN BAŞLICA FONKSİYONLARI

Devlet müdahaleleri hakkındaki standart yargının başlangıç noktası piyasa ekonomilerinde devletin olmadığı varsayıldığında ekonominin davranışıdır. Refah ekonomisi teorilerinde, eğer ekonomi mükemmel rekabet ortamındaysa, bütün piyasalarda pareto etkinliğinin mevcut olduğu düşünülür. Pareto etkinliği, hiç kimsenin bir başkasının refahını azaltmaksızın kendi refahını arttıramadığı durumdur. Piyasa ekonomisinin etkin çalıştığı zamanda dahi üretemediği mal ve hizmetler vardır. Eğer sosyal kararların bireylerin refahına dayandırılıyorsa, piyasa mekanizmasının etkinsiz olduğu noktalarda, devlet sosyal refahın arttırılmasında ne gibi görevler üstlenebilir. Devletin mali araçlar olan vergi ve harcama politikalarıyla ekonomiyi çeşitli yönlerde etkilemesi mümkündür. Bu politika konularını şu şekilde guruplayabiliriz.

a. Sosyal malların tedariki veya toplam kaynakların özel ve sosyal mallar arasında dağılımı, bütçe politikasının kaynak tahsisi politikası olarak adlandırılabilir. Ve düzenleyici politikalar dağılım fonksiyonunun bir bölümü olarak alınabilir.

b. Zenginliğin ve gelirin düzenlenmesi, gelirin yeniden dağılımı fonksiyonu olarak tanımlanır.

c. Devletin kaynak dağılımından sapmaların olduğu noktalarda görev üstlenmesinden, gelirin yeniden dağılımını üstlenmesinden başka üstlendiği bir üçüncü gurup görev; yüksek istihdam düzeyinin sağlanarak işsizlik probleminin ortadan kaldırılması, yüksek istihdam düzeyini sağlarken mantıklı bir fiyat istikrarının da sağlanabilmesi ve uygun bir ekonomik büyüme oranına ulaşmak, tahsislerle ödemeler dengesini ve ticareti etkilemek anlamında bütçe politikasının kullanımı ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme fonksiyonunun yerine getirilmesidir.

---

(1) Musgrave Richard, A., Peggy B.Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, Fifth Edition, Mc Graw-Hill Book Company, Copyright 1989, p.6.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu politika konuları veya ekonomik amaçlar farklı olduğundan, bir vergi veya harcama tedbiri bir konuyu daha fazla etkileyebilir. Amaçlar ters düşebilir. Bu nedenle problem, hangi amaca öncelik verilerek bütçenin nasıl şekillendirileceğidir.

20. Kaynak Tahsisi (dağılımı) Fonksiyonu

Özel mallardan farklılık gösteren sosyal mallar veya bir diğer isimlendirmeyle kamu malları, piyasalarda üretici ve tüketici dengesi içinde üretilemeyen mallardır. Sosyal nitelikteki bu mallara kaynak tahsisi önerisine göre bütçe şekillendirilebilir.

Piyasa mekanizması bazı durumlarda tamamen başarısız olurken, bazı durumlarda da etkin olmayan bir fonksiyon ifa eder.

Piyasa mekanizmasının başarısızlığının temel nedeni bazı mal ve hizmetlere bireysel olarak ihtiyaç duyulurken bazılarına kollektif ihtiyaç duyulmasıdır. Mal ve hizmetler herkes için üretildiğinde ve hiç kimsenin kullanılımından hariç tutulamadığında, kamusal mallar olarak isimlendirilirler. Bununla beraber hem sosyal hem de özel mallar insan tercihleri ve sosyal çevreden etkilenirler. Hem sosyal hem de özel mallar tercih paftalarında yer alırlar. İnsanlar tercihlerini evleri ve arka bahçeleri arasında sıralayabileceği gibi arka bahçesi ve kamu parkı arasında da sıralayabilir. Farklılık daha çok özel ve kamu mallarından yararlanmada ortaya çıkar, çünkü sosyal malların kullanımı birey için sınırsızdır. Eğer birey bir hamburger ve bir çift ayakkabı tüketirse bu özel üretimler diğer bireylerin kullanımları için mevcut olmayacaktır. Tüketen ile diğer tüketiciler arasındaki ilişki tüketimde rakip olmalarıdır. Şimdi de hava kirliliği üzerinde duralım. Eğer havanın niteliğinde bir iyileşme sağlanırsa, sonuçta elde edilen, bütün nefes alanlar için vardır. Diğer bir deyişle, bazı malların farklı bireyler tarafından tüketimi rakip değildir, bir kişinin maldan yararlanımı diğerinin kazancını azaltmaz. Tedarik edilen her iki tip malda, tüketicinin hangi malda nasıl davranacağı önemlidir.

Piyasa mekanizması özel malların üretilmesinde uygundur. Piyasa sisteminde tüketici talebinin yönlendirdiği sinyaller önemlidir, üreticiyi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hangi malı ne miktarda üretebileceği konusunda uyarır. Bu özel mallar için etkin bir mekanizmadır. Tüketici ödemede bulunmadığında malın tüketiminde hariç tutulur. Fakat durum sosyal mallar da böyle değildir. Sosyal mallarda bir tüketicinin yararlanmaya katılımdan hariç tutulması, tüketime katılımdan yararlanmayı azaltmadığından etkinsizdir. Sosyal mallar bireylere mülkiyet hakları için yetki vermediğinden piyasa fonksiyon icra etmez. Yarar herkes için mevcuttur ve tüketici bu gibi malların arzı için ödeme yapmakta isteksizdir. Tüketici ve üretici arasındaki ilişki kopacağından bu gibi malların tedarikini devlet sağlamalıdır.

Sosyal malların kamu tarafından sağlanmasında problem bu mallardan ne kadar üretileceğinin belirlenmesidir. Tüketiciler tarafından gönüllü ödemenin reddedilmesi temel zorluğu oluşturur. Sosyal malların faydasından yararlanan tüketicilerin gönüllü ödemede bulunmak için nedenleri olmadığı gibi sağladıkları faydanın ne kadar yüksek olduğunu belirtmeleri için de nedenleri yoktur. Zorluk, alıcılar tarafından yararın nasıl değerlendirilebileceğinde yatmaktadır. Geniş bir gurup içindeki bir tek tüketici herkes için mevcut olan toplam arzı etkileyemeyeceğinden, sağladığı hizmetin hizmetler sağlandığı müddetçe onun için ne kadar değerli olduğunu bildirmesine gerek yoktur.

Piyasa mekanizmasının kaynak tahsisinin etkinsiz olduğu noktalarda üretime katılarak sosyal mal üretmesi, kamu kesiminin modern kapitalist ekonomilerde üstlendiği rol olmaktadır.

Ulusal ve Yerel Sosyal Malların, ayırımı sağladıkları faydanın uzaklığıyla sağlanır. Ulusal savunmanın yapılmasının yararı bütün ulusa yaygınken, yol çizgilerinden elde edilen yarar sadece yerel vatandaşlara dönüktür. Bu nedenle, ulusal kamu hizmetleri ulusal hükümetlerce sağlanırken yerel kamu hizmetleri yerel idarelerce tedarik edilir.

Kamusal Mal ve Kamu Üretimi, birbiriyle ilişkisiz iki kavramdır. Kamusal mal sosyal mal anlamındadır ve piyasa mekanizmasının etkinsiz olduğu noktada devletin üretimi üstlenmesidir. Özel mallar ise özel teşebbüsler ve kamu teşebbüsleri tarafından üretilebilir, özel alıcılara satılabilir. Bu kuruluşlara örnek olarak kamusal enerji üretim merkezleri,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

taşımacılık kuruluşları, ulusallaştırılmış kömür endüstrileri gösterilebilir. Sosyal mallar; uzay gemi sanayii, ağır harp sanayii mamulleri gibi. Aynı mallar özel teşebbüslerce de üretilip devlete satılabilir. Veya, bu gibi mallar direkt olarak kamu yönetimi altında sivil memurlar tarafından veya belediye teşebbüsleri tarafından üretilebilir. Kamu tarafından sağlanan mallarla ifade edilen, bütçe tarafından finanse edilen fiyatsız sağlanan mallar ifade edilmektedir. Nasıl üretildikleri, yani kamu tarafından mı üretildiği veya özel teşebbüs tarafından mı üretilip devlete satıldığı önemli değildir. Ulusal hesaplarda kamu sektörüne bakıldığında, sosyal malların maliyetlerinin; kamu çalışanlarına yapılan ödemeler ve özel teşebbüsten alınan mamullere yapılan ödemeler olarak ayrıldığı görülür. Piyasa mekanizmasına dayalı ekonomiler de kamu tarafından üretilen özel mallar piyasalarda sınırlı role sahiptir. Ve demokratik süreç içinde politik seçim ve devlet müdahalesi olmaksızın kamusal malların üretilmesi sözkonusu olmaz[1].

21. Gelirin Yeniden Dağılımı

Piyasa mekanizmasının kaynakların etkin kullanımından sapma yaptığı noktalarda etkinlik sosyal malların üretilmesiyle sağlanmaktadır. Piyasa mekanizmalarında üretilen mal ve hizmetler gelir dağılımıyla ilişkilidir. Çünkü mal ve hizmetlerin ne kadar üretileceğini talep belirler. Talep ise ödeme gücüyle desteklenmedikçe yani parasal olarak ifade edilmeyen bir talebin üretimi etkilemesi sözkonusu olamaz. Kendi kendine işleyen bir piyasa mekanizmasında politika düzenlemelerinin yokluğu, gelir dağılımını öncelikle kişisel kazanç sağlama yeteneğini ve biriktirilmiş ve miras alınmış zenginliğin mülkiyetini de içeren faktör dağılımına dayandırılır. Faktör fiyatları yoluyla belirlenen faktör gelirleri dağılımında faktör gelirlerinin değeri marjinal üretimin değerine eşittir. Yani her faktöre marjinal verimliliği oranında fiyat ödenir. Gelir dağılımının dayandığı bu nokta piyasa ekonomisinde gelir dağılımında adaletin sağlanamadığının ifadesidir. Yani gelir dağılımı piyasa mekanizmasına dayandırıldığında ve faktör gelirleri yoluyla gelirin dağılımı sağlandığında, faktör gelirleri üretken faktörlere ödeneceğinden gelir dağılımı iktisadi bir kavram olarak adaleti

(1) Golladay Fredrick, L., Economics, The Benjamin/Cummings Publishing Company Inc., 1978, p.151.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

içermeyecektir. Piyasa ekonomisinde veya merkezi planlı bir ekonomide kaynakların etkin dağılımı sağlanmış olabilir. Ve piyasada belirlenen faktör fiyatları, ücret ve şahsi hizmetlerin diğer getirileri tam rekabetle belirlense bile memnuniyet sağlayıp kabul edilmeyebilir. Gelir dağılımında adalet siyasal değer yargısını içerir, devletin geliri yeniden dağıtıcı bir rol üstlenmesi gerekir. Piyasa mekanizmasının başarı sağlayamadığı bu noktada, vergi-transfer ödemeleri yoluyla devletin görev alması, gelir dağılımında adaletin sağlamasını temin etmesi gerekmektedir. Bunun sağlanması zordur. Bütçe tartışmaları içinde gelir dağılımı, çekişme konusudur. Vergi-transfer ödemelerinin belirlenmesi anahtar rol oynamaktadır.

Ekonomi bilimi belli dağıtım yollarının ve effektif talebe dayanan kaynak dağılımının belirlenmesini sağlar. Refahın artması, ekonomik koşullarda birinin durumunda bir kötüleşme olmaksızın birinin durumunun iyileşmesi anlamındadır. Devlet kaynak dağılımında görev üstlendiğinde vergi alıp kamusal mal ve hizmet üretir. Vergilendirmenin marjinal değerlendirmeye göre olmasına karşın kamusal mal ve hizmetler herkesin yararlanımına eşit olarak sunulduğundan kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması gelir dağılımında adalet amacına da hizmet eder.

. Gelir Dağılımı Politikasının Mali Araçları:

Vergi transfer ödemeleri mekanizması gelir dağılımı politikasının etkin aracıdır. Vergi tahsilinde; progressive vergi (artan oranlı) uygulaması yapılıp yüksek gelir guruplarının vergilendirilmesi düşük gelir guruplarının sübvanse edilmesi sözkonusudur. Bu yolla gelirin yeniden dağılımı da gerçekleştirilmiş olur. Progressive verginin uygulanarak sağlanan kamusal hizmetler arasında düsük gelir gurupları için kamu evleri tedariki yer alır. Bir diğer yeniden dağılım, yüksek gelir gurubu tüketicilerin satın aldığı tüketim mallarına yüksek vergi oranları uygulanmasıyla düşük gelir gurubu tüketicinin kullandığı tüketim mallarının sübvanse edilmesi yeralır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla alternatif politika araçları arasında yapılan tercihler refah kaybı ve etkinlik kaybı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ile sonuçlanabilir. Vergi-transfer mekanizmasıyla gelirin yeniden dağılımı, müdahalelere konu olmadığından avantaja sahiptir, fakat gelir ve boş zaman arasında sapmalara yol açabildiğinden etkinlik kaybı sözkonusudur. Optimal çözüm karma bir vergi-sübvansiyon politikasının uygulanması olabilir.

22. Ekonomik İstikrar ve Ekonomik Büyüme Gereği

Ulusal ekonomilerde ekonomik istikrarın sağlanması otomatik olarak başarılamaz, bir takım politikaların uygulanmasını gerektirir. Bu politikaların yokluğunda ekonomi dalgalanmalara konu olabilir, devamlı bir işsizlik ve enflasyondan müteessir olabilir. 1970'li yıllarda yaşanan deneylerden enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşanabildiği ve ekonomiyi daha da kötü hale getirebildiği görüldü.

Ekonomide, toplam talep düzeyine dayandırılan toplam istihdam ve fiyat düzeyiyle, cari fiyat seviyesiyle değerlendirilmiş çıktı kapasitesi arasında yakın ilişkiler mevcuttur. Talep seviyesi ekonomide ki binlerce tüketicinin harcama kararlarının fonksiyonudur. Bu kararlar tüketicilerin elde ettiği faktör getirilerine, geçmiş ve gelecekteki gelir seviyelerine bağlı olarak beklentilerine, zenginlik durumlarına ve kredibilitelerine bağlı olarak oluşur. Herhangi bir dönemde, harcama düzeyi emeğin ve diğer kaynakların tam istihdamını sağlamakta yetersiz olabilir. Çeşitli nedenlerle istihdamın kendi kendini otomatik olarak düzeltebileceği bir mekanizma olmayabilir. Veya genişletici politikalar toplam talebi gerekenden fazla arttırılabilir. Eğer ekonomi tam istihdamda veya tam istihdama yakınsa, yatırım harcamaları ve hanehalkı ödünçleri tasarruflardan büyük olduğunda ve/veya ihracatlar ithalattan büyük olduğunda, harcama akımının büyüklüğü enflasyona neden olabilir. Bu gibi durumlarda toplam talebi daraltmak için sınırlayıcı tedbirler gerekir. Diğer taraftan, yetersiz talebin mevcudiyeti daha da yetersizliğe neden olacak, fiyatlar seviyesinde herhangi bir artış daha da fiyat artışlarına ve enflasyonun yenilenmesine neden olacaktır. Bir enflasyon veya bir durgunluk beklentisi bireylerin davranışlarını da etkileyecektir. Bir durgunluk beklentisi olduğunda işadamları yatırım harcamalarını satışların düşeceği korkusuyla keserler. Ve yine durgunluk beklentisi hanehalkının işini

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaybedecekleri korkusuyla tasarruflarını arttırmasına neden olur. Durgunluk korkusuyla hızlandırılan davranışlar gerçekten durgunluğun oluşmasına neden olur. Korkunun uyardığı tasarruf artışları, harcama akımından daha büyük sızıntıların olmasına ve yatırımlarda olan azalma, sızıntıların harcama akımına dönememesine neden olur. Tasarruflar arttırıldığından yatırımlarda oluşan azalma ve yatırım azalmalarının harcama akımında daralmalara yolaçması istihdam düzeyinde, gelir düzeyinde ve çıktı düzeyinde düşüşlere ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesine yol açar. Bir enflasyon beklentisi enflasyona veya enflasyonun iyice kötüleşmesine yol açar. İyi ekonomik koşulların beklenmesi, refah içinde bir ekonominin sürdürülmesi için önemlidir. Durgunluktan çıkmak, ekonominin iyileşmesi, hanehalkı ve işsektörü harcama yapmakta gönülsüz olduklarında oldukça güçtür. Enflasyonun kontrolü, eğer iş sektörü ve hanehalkı gelecekte fiyatların yükselmeye devam edeceğine inanıyorlarsa, harcamalarını ertelemekle cezalandırılmış olacaklarına inandıklarından harcamaya devam ederler ve enflasyon daha kötüye doğru meyleder. Değişen beklentiler dinamik bir güçtür. Kaynakların büyümesini sağladığı kadar sistemin istikrarını veya daralmasını sağlayabilir.

230. İstikrar Politikasının Aletleri

Ekonominin üretim seviyesi, istihdam seviyesi ve gelir seviyesi, devletin vergi gelirlerinin ve harcamalarının büyüklüğü tarafından etkilenir. Devlet harcama ve gelir akımlarında yaratılan değişmeler yoluyla ekonomideki istikrarsızlıkların tedavisi için uğraşılır. Bu problemlerle ilgili politika aletleri hem parasal hem de mali tedbirlerdir. Ayrıca ekonominin otomatik düzenleyicilerin varlığıyla ekonomik istikrara ve tam istihdama ulaşması da sözkonusudur.

. Parasal Politikalar:

Piyasa mekanizmasında özel mallar arasında kaynak dağılımı fiyat mekanizması kanalıyla sağlanır. Para, kendini uygun bir para arzıyla düzenleyemez. Walter Bagehot bir yüzyıl evvel bu noktaya değinmiş ve paranın kendi kendini kontrol edemediğini belirtmiştir[1]. Bankacılık sistemi, kendi başına bırakıldığında ekonomik istikrara uyumlu para arzını

(1) Musgrave Richard, A., Peggy B.Musgrave, a.g.e., p.12.

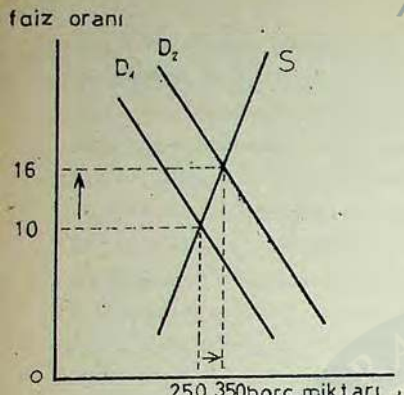
MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kesinlikle oluşturamaz. Ve ekonomideki dalgalanma eğilimi daha da belirginleşecektir. Bu nedenle para arzı, merkez bankası sistemiyle kontrol edilir. Ekonominin kısa dönemli istikrar gereksinimi ve uzun dönemli büyüme gereksinimine göre merkez bankası tarafından para arzı düzenlemeleri yapılmalıdır. Parasal politika araçları olarak; rezerv gereksinimi olarak ifade edilen mevduat munzam karşılıkları ve disponibl varlıklar olan kanuni karşılıklar, iskonto oranı olarak ifade edilen reeskont oranları ve açık piyasa işlemleri kullanılmaktadır. Genişleyen para arzı likiditeyi arttırmaya yönelik olacak ve faiz oranlarının düşmesine yolaçacak, talep düzeyini arttıracaktır. Faiz oranlarının artmasıysa yatırımların düşmesine neden olurken kısa süreli sermaye hareketlerini uyaracak, yatırımların azalması ekonominin büzülmesine yol açarken yüksek faiz oranlarının çektiği kısa dönemli sermaye ödemeler dengesini olumlu etkileyerek ekonomide daralan para arzı üzerinde genişletici bir etki yaratacaktır.

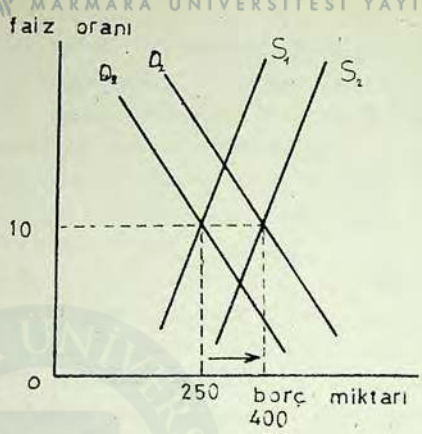
231. Bütçe Açıkları ve Para Politikası:

Para arzı ve bütçe açıklarını kapatmak için borçlanma arasındaki ilişkinin anlaşılması önemlidir. Devlet borçlarının faiz oranları ve iş sektörü ile hanehalkının borçlanabilme kabiliyeti üzerindeki etkisi, para arzındaki değişmelerden etkilenir. Hanehalkı ve işsektörünün borçlanma talebi eğrisinin yukarıdan aşağı doğru eğimi, borçlanma planı içinde faiz oranına duyarlılığını ifade eder. Faiz oranlarına duyarlı olmayan devlet sektörünün açıklarını finanse etmek için talebi hanehalkı ve işsektörünün talebine katıldığında, borçlanılabilir fonlara olan talebi ifade eden talep eğrisi sağa doğru kayar. Devlet borçlanmasının sonucu olarak faiz oranları yükselir, ödünç miktarında da yükselme olur. Devlet borçlanması sonucu faiz oranlarında meydana gelen yükselme, hanehalkı ve işsektörünü borçlanmadan caydıracaktır. Devlet borçlanmasındaki büyümeye özel borçlanmalardaki azalma eşlik edecektir. Bu problem "crowding out" olarak isimlendirilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 17a. Devlet Borçlanma Talebindeki Artış

Şekil 17b. Talepteki Artışı Karşılayacak Arz Artışı Sağlanması

Sistemdeki rezervler, devlet tarafından fon talebindeki artış oranında arttırılsaydı, devlet borçlanmasının yol açtığı faiz oranlarındaki yükselme önlenebilirdi. Devlet borçlanma planının yürütülebilmesi ve faiz oranları üzerindeki baskının azaltılması için para arzının genişletilmesi "monetizing the debt" olarak ifade edilmektedir. "Monetizing the debt" yoluyla faiz oranlarının devlet borçları öncesi seviyede tutulması "crowding out" etkisini dengeler.

Öyleyse, niçin devlet borçlarının faiz oranları üzerinde yarattığı baskının azaltılması amacıyla devletin fon gereksinimini karşılayacak miktarda, düzenli, para arzını arttırmaz? Merkez bankaları para arzının kontrolünü, devlet açıklarının karşılanması amacından daha çok makro-ekonominin lehinde yürütürler. Eğer para arzı devletin gereksinimi ön planda tutularak yapılsaydı, çok hızlı artacak, enflasyona neden olacak ve paranın alım gücünü zayıflatacaktı.

232. Para Politikasının Avantajları ve Dezavantajları:

Enflasyon ve işsizlik problemlerinin düzeltilmesinde araç olarak para politikasının kullanılmasının bir kaç avantajı ve dezavantajı vardır. Başlıca avantajı değişmelerin hızla yürütülebilmesidir. Farklı bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mali politika yürütülmesini sağlayan bir kararın alınması aylar süren bir görüşme-tartışma sonrası olabilir.

Para politikalarının kullanılmasının bir ikinci avantajı, uygulanan değişikliğin büyüklüğüne göre esnekliğidir. Reservlerin büyük veya küçük oranlarda arttırılabilmesi veya azaltılabilmesidir.

Para politikalarının kullanılmasının üçüncü avantajı, kolaylıkla, uygulanan politikalardan çıkarılabilmesidir.

Para politikalarının kullanılmasının başlıca dezavantajı borçlanma zinciridir. Ekonomik aktiviteyi uyarmak için rezervlerin, istenilen oranda arttırılması, kendi kendine para arzını genişletemez. Para arzının arttırılmasından öte, bireylerin borçlanmayı, bankaların da borç vermeyi arzu etmesi gereklidir. Merkez bankaları borç yapma zincirini zorlayamadıklarından dolaylı yollardan para arzı artışını kontrol ederler.

Bu borç yapma zinciri, derin ve ciddi bir durgunluk esnasında, işsizlikle mücadele eden para politikalarının etkinliğini azaltabilir. Eğer ekonomik koşullar şiddetliyse ve reservlerde genişleme yoksa faiz oranlarının düşürülmesi borç alanları borçlanmak için uyarabilir.

Para politikalarıyla ilgili ikinci problem enflasyon sırasında ortaya çıkar. Merkez bankaları sıkı para politikaları uyguladığında, faiz oranlarını yükselmeye zorlar ve borçlanılan paranın fiyatını yükseltir. Yüksek faiz oranlarıyla borçlanan iş sektörünün zararını kapatmak için borç yükünü fiyatlara aksettirmesi, para politikalarıyla mücadele edilen enflasyonu daha kötü hale getirir.

233. Mali Politikalar:

Mali politikaların talep düzeyini etkilemesi direkt müdahaledir. Mali politikalar, John Maynard Keynes'in; toplam harcamalar ve ekonomik aktivite düzeyi arasındaki ilişki üzerine odaklaşan teorisinden geliştirilmiştir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

. Mali Politikaların Mekanizması:

Daha önceki bölümlerde, harcama akımının ekonomik aktivite düzeyini belirlemekteki rolünü ve sızıntılarla enjeksiyonlar arasındaki ilişkiyi gördük ve toplam harcamalar, vergiler-devlet harcamalarının yönetilmesi ekonomik aktivite düzeyini daraltabilir veya genişletebilir.

Eğer ekonomi, mal ve hizmetlere olan yetersiz talep nedeniyle arzu edilmeyecek bir oranda işsizlikle deneylenmişse, politika yapıcıları bu koşulları, ekonomideki toplam harcama düzeyini arttırmak yoluyla değiştirebilirler. Harcamaların arttırılması;

a. devletin, mal ve hizmet alımlarını arttırması ve/veya, b. transfer ödemelerini arttırması, c. vergileri azaltması yoluyla sağlanabilir. Bu üç mali önlem değişik oranlarda birlikte veya tek tek uygulanabilir.

Bu mali politikaların her biri ekonomik aktivitenin canlanmasına neden olabilir. Harcama akımına doğrudan enjekte edilen devlet alımları için kullanılan paraların hepsi ve arttırılan transfer ödemeleri, azaltılan vergilerin sağladığı ilave gelirin bir kısmı tasarruf edilir, bir kısmı harcanacaktır.

Eğer ekonomide talep enflasyonu varsa, enflasyon oranını azaltmak için uygun mali politika reçetesi toplam harcamaların azaltılmasıdır. Politika yapıcıları aşırı harcamaları ekonomiden çekmek için; a. devletin mal ve hizmet alımlarını azaltırlar, b. transfer ödemelerini azaltırlar, c. vergileri arttırırlar.

Devlet harcamaları ve vergilerin azaltılması gelirin belirlemediği harcamaları oluştururlar ve çoğaltan etkisine sahiptirler.

234. İradi ve Otomatik Mali Politika:

İradi mali politika, vergi ve harcamalarda yapılan değişikliği ifade eder. Ekonomide bir işsizlik veya enflasyon problemi teşhis edildiğinde, bu problemlerle ilgili mali politika tesis edilir. Vergi indirimi uygulanır veya vergi oranları yükseltilir, gelir vergisi muafiyetleri değiştirilir, vergi indirimleri veya krediler sağlanır, uygulanan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

veya ertelenen transfer programları yoluyla veya direkt harcama programları uygulanması ya da uygulanmaması yoluyla iradi politikalar gerçekleştirilir. İradi mali politika uygulamaları savaş sonrası durgunluk korkusuyla şahsi gelir vergilerinde önemli azaltmalar yapılması, harcama gücünün arttırılması yönündedir.

Otomatik mali istikrar politikaları, diğer bir tür mali politikadır. Değişen ekonomik koşullara göre, vergi ve devlet harcamalarında değişikliklere neden olarak işsizlik ve talep enflasyonuyla mücadele eder. Bu vergi ve devlet harcamalarında oluşan değişiklikler, herhangi zorlayıcı davranış olmaksızın otomatik olarak, durgunluk dönemlerinde toplam harcamaları uyarırlar ve ekonomi genişlediğinde toplam harcamaları boğarlar. Şiddetli bir enflasyon ve durgunlukla karşılaşıldığında otomatik stabilizatörler (istikrar sağlayıcılar) problemi tek başına düzeltmek için yetersiz kalırlar. Özellikle işsizlik parası gibi bazı transfer ödemeleri ve kişisel gelir vergisi gibi önemli sayılan bir kaç tane otomatik mali istikrar sağlayıcı mevcuttur.

Otomatik stabilizatörlerin nasıl çalıştığını anlamak için ekonomide durgunluk yaşandığını varsayalım. İnsanları gelirleri azaldığında veya işlerini kaybettiklerinde, otomatik olarak iki tepki oluşur. Birincisi, gelir vergileri artan oranlı olarak uygulandığından, gelirin düşmesiyle birlikte fiilen vergilendirme oranı da düşer. İkincisi, işsiz bireylerin işsizlik tazminatı ödemelerine konu olmasıdır. Otomatik olarak azalan gelir vergileri ve artan transfer ödemeleri hanehalkına harcamak için para temin eder. Bu uygulanan stabilizatörler olmaksızın kişisel tüketim harcamaları önemli ölçüde azalacağından ekonominin daha da derin bir durgunluğa kayması sözkonusu olur.

İşsizliğin azaldığı gelirlerin arttığı ekonomik genişleme dönemlerinde, çalışmasına izin verilmiş olan otomatik stabilizatörler, ekonomideki harcama akımını sınırlayarak talep enflasyonuna olan eğilimi azaltır. Yüksek gelir dilimlerine doğru uygulanan artan oranlı gelir vergisinin, bireylerin çoğunun işsahibi olmasından dolayı azaltılan işsizlik ödemelerinin harcanabilir geliri sınırlaması talep enflasyonuna doğru olan eğilimi azaltır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Harcamaların bu şekilde otomatik olarak harcama akımından çekilmesi olmaksızın, özellikle tam istihdamda enflasyon daha da kötüleşecektir.

Otomatik stabilizatörlerin, devrevi (cyclical) genişleme ve daralmalara etkileri daha yumuşaktır. Herhangi bir zorlayıcı politika uygulanmaksızın, yardımı olmaksızın, durgunluk dönemlerinde ekonomide harcama akımını hızlandırırlar.

3. DEVLET BÜTÇESİ

Her hükümet bir bütçe önerisinde bulunur. Bütçe devletin gelir ve harcamalarını, türlerini ve miktarlarını gösterir. Senenin sonunda, gelirler toplanıp harcamalar yapıldıktan sonra, fiili bütçe belirlenmiş olur. Bununla beraber önerilen bütçe hükümetin niyetlerini ifade eder. Sene sonunda, fiili bütçe büyük önemdedir. Çünkü hükümetin icraatını, harcama akımından sızıntıları ve harcamalara enjeksiyonların hesabını gösterir, ve ekonomik aktivite düzeyinin geçen yıl boyunca nasıl etkilendiğini gösterir. Gerçekleşen bütçede, gelirler ve harcamalar denk, harcamalar gelirlerden az veya daha fazla olabilir. Diğer bir deyişle; denk bütçe mi, bütçe fazlası mı, yoksa bütçe açığı mı var göstermektedir.

30. Bütçe Türleri

Devlet gelir ve giderleri eşit olduğunda veya devlet gelirlerinden devlet giderleri çıkarıldığında fark sıfırsa denk bütçe söz konusudur. Bütçede fazla oluştuğunda devlet bütün gelirlerini harcamamış olur veya toplam gelirlerden harcamalar çıkarıldığında pozitif bir bakiye kalır. Bütçe açığı oluştuğunda, devlet harcamaları toplam gelirlerin üstündedir, ya da toplam gelirlerden harcamalar çıkarıldığında bütçe negatif bir bakiye verir. Bireylerin gelirlerinden fazla harcamaları gibi devlette bütçe açığı olduğunda borçlanmaktadır.

31. Bütçe ve Mali Politika

Devlet harcamaları ve vergiler demek olan bütçe, ve mali politika (iradi ve otomatik mali araçlar) birbiriyle etkileşim içindedir. Eğer harcama akımından ayrılan vergiler devlet harcamaları olarak dönen kısımdan büyükse, ekonomide daralmayla sonuçlanacaktır. Diğer taraftan eğer harcama akımına dönen devlet harcamaları, vergiler olarak ayrılan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sızıntılardan büyükse ekonomi büyüyecek veya eğer üretim tam istihdamda veya tam istihdama yakınsa, şişecek yani enflasyon oluşacaktır.

Gelirlerin harcamalardan büyük olması durumunda bütçe fazlası oluştuğundan, genellikle, bir artık bütçe ekonominin daralma nedenidir. Alınan bütün vergiler harcama akımına dönmediğinde, bütçe fazlası, toplam harcama düzeyi daralacaktır. Alternatif olarak, eğer devlet harcamaları vergilerden büyükse açık bütçe oluşur. Toplam harcama düzeyine harcama akımından vergi olarak alınandan daha fazlası enjekte edildiğinden, açık bütçe çıktıyı (üretimi), istihdamı ve gelir düzeyini genişletecek veya eğer ekonomi tam istihdamda veya tam istihdama yakınsa, talep enflasyonuna neden olacaktır. Denk bütçe, genel inanışa karşıt olarak, ekonomi üzerinde nötr etkiye sahip değildir. Vergi olarak alınan para miktarı harcama akımına döndüğünde, bu harcamalar birileri için gelir olacak ve bir kısmı tasarruf edilse bile büyük kısmı harcanacaktır. Denk bütçe, az miktarda olsa da genişletici etkiye sahiptir.

Bütçe, mali politikayla nasıl ilişkilidir? Eğer ekonomi arzu edilmeyen bir istihdam düzeyinde ise doğru iradi politika, harcamaları arttırmak veya vergileri azaltmaktır. Bu davranış bütçeyi açığa doğru itecek veya mevcut açığı büyütecektir. Bu genelleştirildiğinde; bütçe açığı, en azından fazlanın azaltılması, işsizlikle mücadele etmekte doğru bütçe reçetesidir. Otomatik mali politika da bütçeyi etkiler. Oluşturulmuş stabilizatörler, ekonominin durgunluk zamanlarında, vergi gelirlerini azaltarak ve transferleri arttırarak devlet bütçesini açık vermeye doğru iterler. Genişleme dönemlerindeyse, vergi gelirleri arttığından ve transferler düştüğünden, bütçe otomatik olarak fazla vermeye doğru itilir, talep enflasyonunun düzeltilmesi için uygun reçetedir.

Ekonominin tam istihdamda olduğu dönemlerde otomatik stabilizatörler vergi toplanması lehinde transferleri azaltıcı yönde çalışırlar, eğilim fazla verme yönündedir veya en azından bütçe açığını azaltıcı yönde oluşur. Bu gelişme, ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımı altında bu yönde gelişme gösterir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ekonomi, yüksek oranlı işsizlik ve enflasyonu bir arada yaşadığında stagflasyon oluşmuştur. Devlet bu noktada iki büyük problemle karşı karşıya kalır. İşsizliği düzeltmek için kullanılan mali politikalar enflasyonu daha kötü hale getirebilir veya enflasyonu engellemek için uygulanan tedbirler işsizliği daha kötü hale getirir. Yüksek oranlı bir enflasyon yüksek oranlı bir işsizlikle birlikte oluştuğunda hiç bir bütçe politikası tam uygun bir politika değildir. Diğer bir dikkat edilmesi gereken nokta, ekonomide problem oluştuğu, tanımlandığı ve uygun mali politikanın uygulandığı zamanlar arasındaki zaman gecikmeleridir. Örneğin işsizlik oluştuğunda, şiddeti belli oluncaya kadar bir kaç ay geçebilir.

32. Devlet Harcamaları ve Gelirleri:

Devlet harcamaları, bir kaç bölüm halinde toplanabilir. Birincisi, direkt mal ve hizmet alımlarıdır. Devletin mal ve hizmet alımları; toplumun bütün üyeleri için temin ettiği ve hiçbirinin kullanmak için ödemede bulunmadığı mal ve hizmetler, kamusal mal ve hizmetlerdir. İkinci bölüm devlet harcamaları, transfer ödemeleridir. Diğer bir bölüm devlet harcaması, borçlanılan fonlara yapılan faiz ödemeleridir.

Devlet gelirleri'ni çok kabaca, vergiler ve enflasyonun devlet geliri olarak kullanılması şeklinde ayırabiliriz. Vergileri de; artan oranlı vergiler, nispi veya düz oranlı vergiler ve regresif vergiler olarak ayırabiliriz. Vergi progressive yani artan oranlı olarak tatbik edildiğinde; gelir düzeyi yükseldikçe gelire tatbik edilen vergileme oranı da yükselir, gelir azaldığında azalır. Yani gelirin büyüklüğü ile vergi oranı arasında direkt bir ilişki mevcuttur. Nispi vergi veya düz oranlı vergi (proportional tax) de, gelir büyük veya küçük olduğunda vergilendirilmesi aynıdır. Örneğin ücret üzerinden alınan verginin %1 olduğunu varsayalım. 10.000.-₺ kazanan birey %1'den 100.-₺ öderken 100.000.-₺ kazanan bir diğer kişi %1'den 1000.-₺ ödemelidir. Her iki durumda da aynı oranda para vergi olarak alınır. Regresif vergi (regressive tax) ile gelirin vergilenme oranı gelir azaldıkça artar ve gelir düzeyi yükseldikçe vergilenme oranı azalır. Diğer bir deyişle regresif vergi düşük gelir gurubuna acımasız davranır. Satış vergileri regresif vergilerdir. Yiyecek üzerine konan %5'lik bir satış vergisi,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

düşük gelir gurubunda bir ailenin bütçesine büyük oranlı bir yük getirir. Aksine olarak yüksek gelir guruplarına getirdiği yük düşüktür.

Devlet geliri olarak enflasyonun kullanılması, bir hükümet politikası olarak ortaya çıkar. Eski devirlerde hükümdarların kıymetli madenden basılan paraları tağşiş etmek suretiyle gelir sağladıkları ve enflasyona neden oldukları bilinmektedir. Zamanımızda, artık hiç bir kıymetli madene bağlı olmaksızın ihraç edilen kağıt paranın ihraç miktarının arttırılması, mal ve hizmet üretimi aynı miktarda arttırılamadığından enflasyona neden olmaktadır. Hükümetler, gelirleri yani büyük oranda vergi gelirleri harcamalarını karşılayamadığında, piyasadaki tasarruflar da devletin gereksinimini karşılayamayacak düzeyde ise, devlet, hükümet tahvillerini merkez bankasına kırdırarak harcama gücü kazanır. Piyasadaki para arzı genişler. Reel üretim aynı oranda arttırılamadığından enflasyon oluşur ya da varolan enflasyon yükselir. Elindeki servet, para veya bu paraya bağlı alacak şeklinde olan kimseler enflasyon vergisi ödemiş olurlar. Enflasyondaki artış oranında, ellerinde para veya paraya bağlı alacak tutanlar enflasyon vergisi ödemiş olur. Devlet gelir olarak enflasyonu; vergi koyacak güce sahibolmadığında, vergi koyarak tepkileri çekmek istemediğinde ve ekonomide mevcut tasarruflar ihtiyacını karşılayacak kadar olmadığında borçlanamadığından kullanır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 5 - ULUSLARARASI EKONOMİ

1. ULUSLARARASI TİCARET

İsminden de anlaşılacağı gibi uluslararası ekonomi, uluslararasındaki ekonomik ilişkileri, özellikle mal ve hizmet hareketlerini ve finansal muameleleri kapsar. Uluslararası ekonomi başlığı altında toplanabilen bir çok konu, uluslararası ticaret ve finansal muameleler pek çok boyuta sahiptir. Örneğin; çelik, şarap, tahıl, otomobil gibi malların ithal ve ihracı, dış yardımlar, askeri aktiviteler ve denizaşırı yatırımlar bu alanla ilgilidir. Uluslararası ekonomik ilişkiler bir çok nedenle önemlidir. Bu ilişkiler sadece farklı ülkelerin iç ekonomilerini etkilemekle kalmaz ulusal politikalarını da, uluslararası ilişkilerini de sosyal yapılarını da etkiler.

Uluslararası ekonominin önemli bir bölümü uluslararası ticaret, farklı ülkeler arasında mal ve hizmet alım satımıdır.

10. Yabancı Ülkelerle Neden Ticaret Yapılır?

Uluslar bir diğer ulusla bir kaç nedenle ticaret yaparlar. Birincisi; tabiatın kaynaklarını dünya yüzeyine gelişi güzel dağıtması yüzünden bazı uluslar kendi gereksinimlerini aşan kaynak rezervlerine sahipken bazılarının bu kaynaklara hiç sahip olmamasıdır. Örneğin Britanya'nın geniş kömür rezervleri varken bakır rezervlerinin olmaması, Güney Afrika'nın altın madenleri varken petrole sahip olamaması gibi, Küveyt'in engin petrol rezervleri varken başka kaynaklarının çok az olması gibi. Kısa dönem açısından baktığımızda, ulusların yetersiz olduğu noktalarda, aralarında kaynak değişimini çözüm olarak görmeleri dış ticaretin nedenlerinden birisidir. İkincisi; iklimin pek çok doğal ürünün üretilmesinde büyük rol oynamasıdır. Bazı ağaçların sadece tropikal iklimde yetişmesi, kürklü hayvanlar dünyanın soğuk

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bölgelerinde yaşarken turunçgillerin akdeniz ikliminde yetişmesi veya tütünün Britanya'da yetişebilmesine rağmen uygun şekilde ıslah edilememesi gibi nedenler dış ticarete gereksinim hissettirir. Sadece A.B.D. ve S.S.C.B. gibi çok büyük ülkeler toprakları içinde değişik iklim bölgelerini barındırırlar. Sadece bazı ülkeler kendi kendilerine yetebilirler, diğerlerinin ticaret yapması gerekir. Üçüncüsü; bazen bir ulusun etkin üretimine rağmen geniş talebi nedeniyle iç üretime ithalat yoluyla katkıda bulunması gereğidir. Örneğin Britanya'nın etkin buğday üretimine karşılık ihtiyacını karşılayacak büyüklükte buğday üretememesi, Hindistan'ın pirinç üretiyor olmasına rağmen Burma'nın Hindistan'ın pirinç çanağı olarak bilinmesi gibi.

Ayrıca bir ulus bütün malları üretebilse bile hepsini üretmemek için nedenleri olabilir. Stratejik nedenlerle A.B.D., yıllarca kendi petrol rezervlerini idare ederek Venezuella ve Ortadoğu'nun ucuz petrolünü kullandı[1]. Benzer olarak Büyük Britanya tarihsel nedenlerle ekonomik refahı UK'a bağımlı olan Hong Kong ve kendine bağımlı diğer bölgelere yardım etmek için kendi pamuk endüstrisinin yavaşlamasına izin verdi.

Ulusların, özel faaliyetler üzerinde uzmanlaşmaları sonucu ekonomik avantajlar oluştuğunda dış ticarette oluşacaktır. Örneğin, hem Britanya hem de İsveç çelik yapabilir fakat daha çok İsveç çeliği daha yüksek kalite ve özelliğe sahip olduğundan Britanya endüstrisinde kullanılır. İsveç arabaları dünyaca meşhur olmasına rağmen, İsveç pek çok İngiliz arabası alır. Bunun açıklaması Uluslararası Ticaret Teorisi'nin temel özelliklerinden Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu'ndadır. Bu kanuna gelmeden önce iki temel ekonomik düşünce, karşılaştırmalı üstünlükler ve alternatif maliyet üzerinde durulmalıdır.

11. Karşılaştırmalı Üstünlükler:

Atom fizikçisi Prof.A. ve bahçıvan B'yi gözönüne alalım. Profesör yüksek eğitimli bir bilim adamıdır. Saatte normal olarak 80.000.- TL kazanır. Aynı zamanda iyi bir bahçıvandır. Ve bilimsel eğitildiğinden gerçekte bahçıvan B'den iki kere daha niteliklidir. Bahçıvan

---

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.261.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B, iyi bir bahçıvandır ve çalıştığında saatte 10.000₺ kazanır.

	Prof.A.	Bahçıvan B
Mesleki saat kazancı	80.000.-₺	10.000.-₺
Bahçıvan olarak kazancı	20.000.-₺	10.000.-₺

Sonuç olarak profesör A, bahçıvan B'yi aşan kazanç gücüne sahip olarak kesin avantaja sahiptir. Fakat mesleğinde karşılaştırmalı avantaja sahip mi? Açık olarak görülür ki 80.000.-₺'nın 10.000.-₺'ye oranı ve 20.000.-₺'nin 10.000.-₺'ye oranı, kendi özel mesleğinde 4:1 avantaja sahip olduğunu gösterir.

Profesörün çalışma saatinden bir saatini bahçenin yabani ot ve hayvanlarını temizlemek için ayırdığını farzedelim. Profesör A bahçıvan B'den iki kere iyi olduğundan profesörün bu bir saati bahçıvan B'nin iki saatine eşit olarak kabul edilecektir. Eğer profesör A kendi uzmanlık alanında çalışırsa saatte kazandığı 80.000.-₺ ile bahçıvan B'nin sekiz saatlik çalışmasının karşılığını ödeyebilir. Eğer profesör kendi mesleğine yönelirse bahçe dört kat daha düzenli bakılacaktır.

Genel olarak konuşulduğunda ekonomistler, insanların üretmekte daha az kabiliyete sahip oldukları mal ve hizmet üretimini diğerlerine bırakarak kendi mesleklerinde uzmanlaşmaları durumunda karşılaştırmalı avantaja veya daha az karşılaştırmalı avantajsızlığa sahip olduklarını söylerler. Bu karşılaştırmalı üstünlük prensibi ticaret ve mesleki uzmanlaşmanın temelidir ve uluslararası ticaret teorisinde büyük öneme sahiptir.

12. Alternatif Maliyetler:

Alternatif maliyetlere fırsat maliyetleri de denir. Bir ulus; toprak, emek ve sermaye gibi belli faktörlere sahiptir. Bu üretim faktörleri mal ve hizmetleri üretmek için mevcuttur. Örneğin; bir müteşebbis, 20 işçi, 10 milyon ₺ sermaye ve 500 dönüm toprak olduğunu ve bunların buğday üretimine tahsis edildiğini ve 1000 ton buğday üretildiğini farzedelim.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aynı üretim faktörleri farklı mal ve hizmetler üretimine tahsis edilemezler miydi? Sığır veya besi tavukları yetiştirilebilirdi yahut tencere yapılabilirdi veya yol inşa edilebilirdi. Üretim faktörlerinin diğe üretim şekillerine kaydırılması genellikle kolaydır fakat emeğin yeniden eğitilmesini, biraz değiştirilmesini gerektirir. Bu gibi küçük zorluklara ekonomik sürtünme denilir (1). Eğer bu ekonomik zorluklar büyükse değişiklik kolaylıkla gerçekleştirilemez, eğer küçük bir zorluk varsa değişiklik kolaylıkla vuku bulur.

Eğer örnekteki üretim faktörleri değişik üretim alanlarında çalıştırılsaydı 1000 ton buğday veya 100 ton aluminyum üretildiği söylenebilirdi. Buğdayın maliyeti burada üretebilecekken üretmediğimiz aluminyumdur. Faktörler her iki üretim alanında birden istihdam edilmeyeceğinden bir tercih yapmamız gerekir. Alternatif maliyetler şöyle gösterilebilir. 1000 ton buğday: 100 ton aluminyum 1000 : 100 veya 10 : 1 . Alternatif maliyet rasyosu bu nedenle 10:1'dir. 10 ton buğday veya bir ton aluminyuma sahip olabiliriz, fakat her ikisine birden sahip olamayız. 10 ton buğdayın maliyeti aluminyumun bir tonu iken, bir ton aluminyumun maliyeti 10 ton buğdaydır.

Eğer üretim faktörleri, büyük karşılaştırmalı üstünlüğe sahiboldukları alanlarda istihdam edilirlerse çıktı (ürün) maksimumda olabilecektir.

13. Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu:

Karşılaştırmalı maliyetler kanunu, ulusların; a. farklı alternatif maliyet rasyolarına sahip olduklarında ve b. uluslararası ticaret hadleri, iç alternatif maliyet rasyoları sınırları içinde oluştuğunda birbirleriyle ticareti kârlı bulabileceklerini ifade eder.

14. Uluslararası Ticarette Uzmanlaşmanın Bir Örneği:

Ülkelerden biri azgelişmiş A ülkesi, diğeri gelişmiş B ülkesi olsun. Her iki ülkede istihdam etmek için toprak, emek ve kapitale sahibolsun. Bu üretim faktörleri değişik faaliyetlerde istihdam edilebilirler

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.262.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fakat biz sadece küçük bir gurup faktörü kapsadığını, biraz toprak, emek ve kapital ile bir müteşebbis olduğunu varsayacağız. Bu gurup hem sığır üretiminde hem de aluminyum üretiminde istihdam edilebilir.

A ülkesinde bir birim aluminyumun maliyeti 2.5 birim sığır olsun. Bir birim aluminyumun üretilmesi için B ülkesinde vazgeçilmesi gereken sığır üretimi 1.2 birim sığırdır. Eğer bir ülke sığır üretiminde uzmanlaşacaksa, karşılaştırmalı üstünlüğe sahiboldığından bunun A ülkesi olması gerektiği görülür. Şimdi de eğer bir ülkenin aluminyum alanında uzmanlaşması önerilirse bu ülkenin, bu ürünün üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğundan B ülkesi olması gerekir. Görülüyor ki her bir birim sığır üretimi için B ülkesinin üreteceği 0.82 birim aluminyum üretiminden vazgeçer. Aluminyum üretiminde uzman olduğundan B ülkesi aluminyum üreten ülke olmalıdır.

Tablo 4 . Aluminyum üretiminde karşılaştırmalı üstünlük.

Ülke	Sığır	Aluminyum	Sığır	Aluminyum
Ürün (1000 ton olarak)	(1000 ton)	(1000 ton)	(1000 ton)	(1000ton)
Oluşturulan belirli gurup üretim faktörünün çıktısı	10	4	11	9
	1	0,4	1	0,82
bir üretimden diğerine faktör değişmelerinin etkileri	Vazgeçilen bir birim sığıra karşı; bu ülke 0,4 birim aluminyum üretmeye muktedir.		Vazgeçilen 1 birim sığıra karşı; bu ülke 0,82 birim aluminyum üretmeye muktedir.	
aluminyum üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülke	-		B ülkesi üstünlüğe sahip	

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ülke	A ülkesi		B ülkesi	
Ürün (birimler 1000 ton olarak)	Aluminyum (1000 ton)	Sığır (1000 ton)	Aluminyum (1000 ton)	Sığır (1000 ton)
Oluşturulan belirli gurup üretim faktörünün çıktısı çıktısı	4 :	10	9 :	11
Alternatif maliyet rasyosu	1 : 2,50		1 : 1,2	
Bir üretimden diğerine faktör değişmelerinin etkileri	Vazgeçilen bir birim aluminyuma karşılık ülke 2,5 birim sığır üretmeye muktedir.		Vazgeçilen bir birim aluminyuma karşılık bu ülke 1,2 birim sığır üretmeye muktedir.	
Sığır üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülke	A ülkesi üstünlüğe sahip		-	

Tablo 5 . Sığır üretiminde karşılaştırmalı üstünlük.

Bu iki ülkenin uzmanlaşması durumunda dünya refahının durumunun ne olacağını gözden geçirelim. Basitleştirmek amacıyla dünyanın yalnızca iki ülkeden ibaret olduğunu varsayalım. Tablo her iki ülke uzmanlaşmaya gitmeden önceki durumunu göstermektedir. Bu ülkeler sahipoldukları farklı faktör donanımlarıyla üretimde bulunmaktadırlar. Her ülke kendi kullanımı için üretmekte ve toplam dünya üretimi sığırda 230 birim, aluminyumda 160 birim olmaktadır. B ülkesinin hem sığır hem

Tablo 6 . Uzmanlaşmadan önce dünya çıktısı.

Ülke	Sığır	Aluminyum
B Ülkesi	120 birim	100 birim
A Ülkesi	110 birim	60 birim
Dünya çıktısı	230 birim	160 birim

aluminyum üretiminde kesin üstünlüğe sahibolduğunu görüyoruz. Kesin üstünlük, bir ülkenin belli faktör kaynakları girdisi ile benzeri gurup faktörlere sahip ülkelerden daha fazla üretimde bulunabilmesi durumu olarak tanımlanır. Daha önce gördüğümüz gibi B ülkesi her iki üründe kesin üstünlüğe sahiptir. Fakat karşılaştırmalı üstünlüğü aluminyum üretimindedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu ülkelerin en iyi yaptıkları şeyde uzmanlaşmaya kalkmaları durumunda bir gurup üretim faktörünün ardıl olarak bir üretimden çıkıp diğerine girmesi durumunda, A ülkesi sığır üretiminde uzmanlaştığında aluminyum çıktısı azalma eğilimine girerken, 60, 56, 52, 48, ..., v.s. gibi sığır üretimi yükselme gösterir; 110, 120, 130, ... v.s. gibi.

Aynı şekilde, B ülkesi faktörlerini aluminyum üretimine kaydırdığında sığır üretiminde azalma görülür. 120, 110, 100, 90 v.s. gibi, fakat aluminyum üretimi yükselir; 100, 108.2, 116.4, 124.6, ..., vs. gibi. Nihai sonuç olarak her iki ülkenin tamamen uzmanlaştığını farzedersek dünya ürün düzeyi sığırda 260 birime (A ülkesi) ve aluminyumda 198.4 birime (B ülkesi) ulaşacaktır.

Her iki ülkenin mukayeseli üstünlüğe sahibolduğu alanlarda uzmanlaşması sonucunda, dünya sığırda 30.000 ton ve aluminyumda 38.400 ton zenginleşecektir. Bu ilave refah A ve B ülkeleri arasında nasıl paylaşılacaktır?

Şimdi bir ülke dünya sığır üretiminin tamamını diğeri alüminyum üretiminin tamamını üretmektedir. Şimdi bu ülkeler uluslararası ticaretle uğraşmaktadırlar fakat ticaret hadleri ne olacaktır? Ticaret hadlerine ürünün uluslararası arz ve talebi ile ilgili olarak karar verilecektir. Eğer sığır talebi güçlü iken alüminyum talebi zayıf ise ticaret hadleri A ülkesi lehinedir. Eğer sığır talebi zayıfsa ve alüminyum için talep güçlü ise ticaret hadleri B ülkesi lehinedir.

Bir an için Karşılaştırmalı Maliyetler Kanunu'na dönersek bir ülke diğer ülke ile yapılan ticareti farklı alternatif maliyet rasyosuna sahibolduğunda kârlı bulacaktır. Biz A ve B ülkelerinin farklı alternatif maliyetlere sahibolduğunu gördük:

A ülkesi ; sığır 2,5 , alüminyum 1
B ülkesi ; sığır 1,2 , alüminyum 1

ve kanun; "b. uluslararası ticaret hadleri ülkelerin iç maliyet rasyoları sınırları içerisinde oluşursa birbirleriyle ticareti kârlı bulabilecekleri"'ni belirtir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ticaret hadlerinin A ülkesi lehine olduğunu farzedelim. Sığır için güçlü bir talep olsun. Ve A ülkesi çiftçileri pazarlıkta güçlü durumda olsunlar. Ticaret temsilcilerinin 1 birim B ülkesi alüminyumuna karşı 1.85 birim A ülkesi sığırı önerdiğini varsayalım. İki alternatif maliyet 2.5 ve 1.2 olduğundan A ülkesi temsilcileri bir birim alüminyuma karşı 1.5 birim sığır veya 1.4 hatta 1.3 birim sığır önerebilirler. B ülkesi ticaret hadleri kendi aleyhine olduğundan çok sıkı pazarlık etmemelidirler. Fakat öneri 1 birim alüminyum için bir birim sığırı bulduğunda ticaret vuku bulmayacaktır. Çünkü maliyetler B ülkesinin iç maliyetlerini aşmıştır. B ülkesi üretim faktörlerinden bir kısmını alüminyum üretimi dışına kaydırıp sığır üretimine hareket ettirecektir. Ve bir birim alüminyumdan vazgeçip 1.2 birim sığır üretebilecektir. Bu nedenle A ülkesinin en düşük teklif noktası 1.2 birim sığır olabilir. Dış ticaret sınırları ülkelerin iç alternatif maliyet rasyolarıyla ilişkili olarak oluşur.

Karşılaştırmalı Maliyet Kanunu olarak, uluslararası ticaret hadlerinin iç alternatif maliyet rasyosu ile oluşan sınırların dışına hareket etmesi durumunda dış ticarette kâr edilebilirliğin durduğu söylenebilir.

Ülke	Sığır	Alüminyum
B ülkesi	-	198.4
A ülkesi	260	-
Dünya çıktısı	260	198.4
Dünya ürün düzeyinde yükselme	30	38.4

Tablo 7. Uzmanlaşmadan sonra dünya ürün düzeyi.

Aksine olarak, eğer dış ticaret hadleri B ülkesi lehindeyse alüminyuma karşılık daha fazla sığır talebedebilecekti. Eğer B ülkesinin talebi 1.85 birim veya 2.0 birim sığır da olsa ticaret halâ devam ediyor olacaktı. Fakat hırsla 2.5 birim sığır veya daha fazla talebetmeyi denerse A ülkeli ticaret temsilcileri ticareti reddedeceklerdir. Faktörlerin alüminyum üretimine kaydırılması ve alüminyum üretilmesi daha ucuza gelecektir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

2. TİCARET HADLERİ

Karşılaştırmalı maliyetlerde, ticareti yapılan malların değişim oranının, ulusların iç maliyet rasyoları arasında yeralması gerekliliğini gördük. Diğer taraftan ulusların kendi kendilerine yeten üretime geçebilmek için, faktörlerin uzmanlaşılmış alanlar dışına kaydırılmasının maliyetine katlanmaları gerekliliğini gördük.

Bir malın uluslararası arz ve talebini etkileyen, değişim oranını tayin eden faktörler nelerdir? Uluslararasında piyasa güçlerinin işlemesi ve sonuçlanan değişim oranı uluslar arasındaki ticaret hadlerini temsil eder. Ticaret hadleri, herhangi bir anda bir ülke veya diğeri lehinde olabilir. Eğer bir ülke için çok aleyhte oluşursa, o ülke üretim faktörlerini yeni istihdam alanlarına hareket ettirir, uluslararası ticaret ortadan kalkar.

20. Uluslararası Ticarette Mal Talebini Etkileyen Faktörler:

Mal talebi uluslararası ticarette aşağıda açıklanan faktörlerden etkilenir;

a. <u>Savaş ve Savaş Söylentileri;</u> Herhangi bir politik karışıklık işareti, ulusları ve müteşebbisleri mal arzındaki kesiklikler ve hammadde yokluğunda ürüne olan talepte oluşabilecek artışlar konusunda endişeli yapar. Bu nedenle, hammadde stoklanması başlar ve bu ulusların başlıca ürünlerinde lehte olan dış ticaret hadlerini altüst eder, fiyatları yükseltir.

b. <u>Nüfus ve Gelir Değişmeleri;</u> Nüfustaki büyüme başlıca mallara olan talebi arttırır. Ve birincil ülkelerin kârını arttırır. Bu, eğer artan nüfusa yüksek gelir düzeyi refakat ediyorsa, özellikle doğrudur. Güney Amerika'da artan gelir ve nüfus Arjantin ve Uruguay 'ın dünya sığır pazarlarında ulaştığı miktarın 1945 'ten sonra düşmesine neden oldu.

c. <u>Depresyon ve Patlama;</u> Gelişmiş ulûslar, yönetilen refahtan dolayı üretici ulusların kârlılığını ve talebi güçlü tutma eğilimindedirler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Depresyonun hüküm sürdüğü ülkelerde dünya fiyatlarının düşmesinin nedenleri, özellikle mamul arzının inelastik olduğu ülkelerde ciddidir. Fiyatlar düştüğünde, örneğin kauçuk fidanlıkları fabrikalar kadar kolaylıkla üretimlerini kesemezler. Bu nedenle kauçuk fiyatları ikincil üretim mamullerinin fiyatlarından daha fazla dalgalanırlar.

d. Etkili Alıcıların Davranışları; Bazı malların kullanıcıları çok etkilidirler, dünya pazarlarında malların fiyatlarını etkileyebilirler Bunların çoğu A.B.D. hükümetinin stoklama acentalarıdır. Amerikan stokları çok geniştir, dünya fiyatlarındaki geçici fiyat yükselmelerini, fiyatlar düşükken biriktirdiği rezervleri salıvererek önleyebilirler. Spekülasyon benzeri böyle bir aktivite çok büyük ölçeklidir, dünya üretimindeki dalgalanmalar yatıştırıldığında ve fiyatlar muhafaza edildiğinde ve kâr marjı üretici ve tüketici için istikrarlı olacaktır.

21. Uluslararası Ticarette Mal Arzını Etkileyen Faktörler:

Mal arzı, uluslararası ticarette aşağıda açıklanan faktörlerden etkilenir.

a. Savaşlar, Sivil Karışıklıklar ve Grevler; Herhangi bir çeşit askeri veya sivil karışıklık mal arzını etkiler. Birinci olarak, gerçek üretim bölgeleri istila edilir. Nijerya sivil savaşı sırasında doğu bölgelerindeki Nijerya petrol sahalarının istilası gibi. İkincisi, gemiler askeri hizmete tahsis edilebilir, köprüler uçurulabilir, tren yolu ağı hasara uğrayabilir veya havayolları kapatılarak taşımacılıkta kesinti yaratılabilir. Karmaşık bir taşımacılık sistemine örnek bugünkü havacılık nakliye sistemidir. Her gece uçaklar Helsinki, Oslo, Stockholm, Berlin, Frankfurt ve diğer büyük kıtalararası havaalanlarından Londra havaalanına ulaşır. Yükleri Amerika, Şikago-Kaliforniya'ya gitmek üzere uçaklara aktarılır. Modern uçakların hızından dolayı ve dünyanın dönmesinden dolayı mallar bir gün içinde Helsinki'den 5.00 te yüklenir, ertesi sabah Los Angeles sokaklarında 9.00 da satılabilir. Böyle bir taşımacılık-ulaşım ağı herhangi bir sivil veya askeri karışıklık durumunda kolaylıkla kesintiye uğratılabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

b. Teknolojide Değişiklikler; Uluslararası ticarette mal arzı teknolojik değişikliklerden ve teknolojinin ülkeler arasında büyük oranda yayılmasından etkilenir. Sentetik kauçuk, tabii kauçuk üreticilerinin dış ticaret hadlerini negatif etkilemiştir ve suni lifin keşfi yünlü, pamuklu, ipekli üreticisi ülkeleri kesinlikle etkiledi.

c. Taşımacılık Gelişmeleri; Taşımacılıktaki değişmeler ticaret hadleri üzerinde üzücü etkilere sahiptir. Bir taşımacılık ekonomisti, taşımacılığın mekan faydası yarattığını söyler. Bölgeleri, öncelikle de gelişmemiş ülkeleri, çok iyi tesis edilmiş gelişmiş ülkeler üreticileriyle rakip hale getirir. Tren yolu Amerika ve Arjantin'in ekilebilir büyük alanlarını işadamlarına açtığında Avrupalı çiftçiler bundan çok etkilendiler. Yine, Yeni Zelanda ve Avustralya koyun ve kuzularını getiren soğutuculu gemiler İngiltere'nin iç ek üretimini düşürdü. Soğutuculu ve büyük oranda nakliye yapabilme, 1960'larda ve 1970'lerde bir çok ekonomideki bir çok endüstriyi altüst etti ve ticaret hadlerini değiştirdi.

22. Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Ölçülmesi:

Ticaret hadlerindeki olumlu değişmeler, bir ulusa üretimleriyle dünya mallarının büyük bir bölümünü alma olanağı sağladığından kârlıdır. Bu ilave refah, büyük oranda emeğin uluslararası uzmanlaşmasından kaynaklanmaktadır.

Bu değişmeler, ortalama ihracat fiyatlarıyla ortalama ithalat fiyatlarının karşılaştırılması yoluyla ölçülebilir. Bunun en kolay yolu endeks sayılarıyla yapılmasıdır.

$$\frac{\text{ortalama ihracat fiyatları indeksi}}{\text{ortalama ithalat fiyatları indeksi}} \cdot 100$$

ticaret hadleri indeksini verir[1]. Örneğin 1961 yılında hem ihracat hem ithalat fiyatları 100 olarak alındığında ticaret hadleri indeksi 100'dür. 1961 yılı baz yıldır. Bir yıl sonra 1962'de ihracat indeksi 101, ithalat indeksi 99'u gösteriyorsa dış ticaret hadleri indeksi 101/99 . 100 = 102 bulunacaktır, bu ülke lehine ticaret hadlerinin

(1) Harvey J., Modern Economics Student's Notebook, The Macmillan Press Ltd., first published 1974, p.59.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

geliştiğini gösterir. Ticaret hadlerinde oluşan önemli değişmeler gelişmiş ülkeler lehinde olmuştur. 1973'te aniden dünya fiyatlarındaki değişmeler ticaret hadlerini gelişmiş ülkeler aleyhine çevirmiştir.

3. DÜNYA TİCARETİNİN HACMİ

Eğer dünya ticareti herhangi bir yolla sınırlanmazsa, ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmaya gideceklerler ve uzmanlaşmanın sonucu olarak Dünya üretim hacmi genişleyecektir. Açık olarak görülür ki, karşılaştırmalı avantajlar ve serbest ticaret yoluyla nedret problemi en düşük düzeyine indirilebilir. Üretim ekonomik bölgelerde oluşacak, tüm dünya daha zenginleşecektir. Fakat olayların bu şekilde gelişimi bütün insanların aynı oranda zenginleşmelerini getirmez. Serbest ticaret, hiç kimsenin ve ülkenin sınırlama getirmeksizin mal alım ve satımını gerçekleştirildiğinde vardır. Alım ve satımlarda, ticarete engeller yoksa, ithalat vergileri yoluyla fiyatlar yükseltilmiyorsa veya alımların çeşitli yollarda önüne geçilmiyorsa veya alım satımlara miktar sınırlamaları uygulanmıyorsa, bu serbest ticaret akımı uzmanlaşmaya yol açar.

İnsanlar kendi menfaatlerini korumaya meyilli olduklarından, rekabette güçlü olduklarında ve dünya ticaretinden kâr ettiklerinde serbest ticareti tavsiye etmeye yöneliktirler. Rekabet güçleri zayıf, iç maliyetleri yüksek olduğunda korumacılığa yönelirler. Bunun anlamı yabancı ürünün ülkeye girişini önlemek iç üretimi korumak için tarife duvarları oluşturulmasıdır. Örneğin 18.yy.'da Lancashire ve Glasgow'un pamuklu sanayiindeki bebek endüstrileri nispi olarak yüksek maliyetli endüstrilerdi ve Hindistan'ın ucuz pamuklu mamullerinin ithalatına şiddetle itiraz ettiler. Durumları yüksek maliyetli, rekabet edemeyecek düzeyde olduğunda koruyuculuğa yöneliktiler. Teknolojik gelişme nedeniyle, 1811'lerle birlikte pamuklu üretiminde üretim artışı sağlandığında pamuklu üreticilerinin serbest ticaretten yana ağırlıklarını koydukları görüldü. Hindistan pazarlarına ucuz Lancashire pamuklu mamullerinin nüfuz etmesi Lancashire'e refah getirdi. Daha sonra Hindistan ve Hong Kong'da kurulan pamuklu fabrikaları bu ülkelerin Lancashire ile boy ölçüşmelerini sağladığında, Lancashire endüstrisi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tekrar korumacılık yanlısı olmuştur[1]. Benzer şekilde Amerika'da da ülke ekonomisinin dış ticaret hadlerinin durumuna göre serbest ticaret veya korumacılık politikaları izlenir. Örneğin daha önce serbest ticaret yanlısı olan A.B.D., 19.yy.'da büyük bir korumacılık takibetmiştir. Son dönemlerde de bir çok endüstrisini korur.

Karşılaştırmalı üstünlük prensibi gerçek dünyada çalışır mı? Karşılaştırmalı üstünlüklerin tam olarak uygulanabilmesi ve sağladığı refahtan yararlanılabilmesi için serbest ticaret çevresi gereklidir. Serbest ticaret, herhangi bir kimsenin herhangi bir ülkede herhangi bir sınırlamayla karşılaşmaksızın mal ve hizmetleri alıp satabilmesi durumunda mevcut olur. İthalat vergileri, fiyatları yükselterek alımların caydırılması için uygulanmadığında, alım-satım miktarlarına sınırlamalar getirilmediğinde serbest ticaret vardır ve tam uzmanlaşmaya izin verdiğinden serbest ticaret gerçekleşir.

Uygulamada serbest ticaret sınırlı anlamda vardır. Uluslararası ticaret yapan farklı uluslarca mal ve hizmet akımını engelleyen politikalar uygulanır. Bu politikalar, çeşitli karşılaştırmalı üstünlüklerle ülkenin istismar edilmesini azaltmak amacıyla uygulanabilir. Bir ülkenin bu gibi nedenlerle serbest ticarete sınırlamalar getirmesi korumacılık olarak adlandırılır. Korumacılık bakış açısından, sınırlanmamış ithalat ve/veya ihracat, ekonomik veya ekonomik olmayan sonuçlara yol açarak bütün olarak veya belli endüstrilerdeki işçiler gibi ekonominin belirli alt kesimlerine ve/veya ulusal güvenliğe zarar verebilir. Serbest ticaretin yaratabildiği bu ters etkilerden dolayı korumacılık tezi, uluslararası ticarete sınırlamalar uygulanmasını söyler.

Korumacılık politikaları farklı derecelerde uygulanabilir. Bir ulus ayrıntılı düzenlemelere sahip olabilir ve ticari ilişkiler kurulduğunda, diğer ulusla ihracat ve ithalat faaliyetlerinde bulunuyorken uygulanılan sınırlamalar kalkabilir. Ve pek tabii bir ulus korumacılık politikasını koşulların ekonomik ve ekonomik olmamasına göre değiştirebilir. Serbest ticaretin yararlarına karşı korumacılığın yararları literatürde yüzyıllarla tartışmalara kaynak teşkil etmiştir.

---

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.274.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

30. Uluslararası Ticarette Uygulanan Sınırlamalar:

Ticaretin sınırlanmasında, geleneksel olarak uygulanan üç temel politika kullanılmıştır; Tarifeler, kotalar, ambargo. Bunlara ilaveten son yıllarda bazı ülkeler, mal ithali oluşumunu bastıracak bir takım bürokratik adımlarla ticareti caydırıcı ince tedbirler geliştirmişlerdir.

Tarifeler; İthalata uygulanan vergilerdir. Kesin rakamlarla veya nispi rakamlarla uygulanır. Kesin rakamlarla uygulandığında "spesifik tarife"dir. Her bir birim eşya üzerinden veya her bir lira üzerinden alınır. "Advolarem Tarife"ler nispi olarak veya yüzde rakamlarla, ithal edilen malın değerinin yüzdesi şeklinde alınır. Advolarem Tarife de malın değerinin yüzdeyirmibeşi alınırken spesifik tarifede örneğin her bir birim başına 25 kuruş alınır.

Tarifeler gelir amacıyla veya koruyucu amaçlarla uygulanırlar. Eski dönemlerde ithalata vergi uygulamaları geliri arttırma amacıyla yapılırdı. Daha sonraları yeni endüstrileri korumak amacıyla geniş ölçüde koruyucu tarife politikaları uygulamalarına kayıldı.

Etkin olabilmesi için bir tarifenin bir amaca veya bir diğerine hizmet etmesi gerekir. Eğer tarife gelir elde etmek amacıyla uygulanıyorsa, geliri arttırabilmek için kafi derecede yüksek uygulanmalıdır. Eğer çok yüksek olursa ithalatı caydırdığından sonuçta tarifelerden oldukça küçük bir gelir elde edilir. Diğer taraftan amaç korumacılık ise tarife mümkün olduğunca yüksek tutulmalıdır. Optimal bir tarife uygulaması her iki amaca da hizmet edebilir.

Tarifeler ülke içindeki alıcı için ithal edilen malın fiyatını yükseltici etkiye sahib olduğundan içerideki alıcılar için malı daha az cazip hale getirir. Bu ithal edilen malın talebini sınırlar ve iç üreticinin malını daha kolaylıkla satmasını sağlar.

Kotalar; İthal edilen çeşitli malların miktarları üzerinde uygulanan sınırlamalardır. Örneğin bir ülkenin uyguladığı kota, bir yıl içinde 10 milyon ton buğday ithaline izin veriyorsa bir kere bu miktara

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ulaştı mı, o ülkeye daha başka tahıl akımının o yıl için olması sözkonusu değildir. Kotalarda tarifeler gibi yabancı malların iç üretimle rekabetini sınırlar.

Uygulamada ithalatı sınırlayıcı iki çeşit kotayla karşılaşılabilir. Kesin kotaar ve vergi oranlı kotalar. Kesin kotalar belli bir süre içinde ülkeye giren malların miktarları üzerine konan sınırlamalardır. Tarife oranlı kotalarda ülkeye ne kadar mal gireceğiyle ilgili sınırlama yoktur fakat ithalatın genişlemesine karşı finansal sınırlamalar vardır. Tarife kota, ithal edilen malın belli bir miktarının belli bir tarife oranında ülkeye girişine izin verir, optimum olarak ifade edilen miktarın üstünde tarife oranı yükselir(1).

Ambargo; Bir ambargo bir diğer ulustan alınan malların ticaretinin yapılmasının reddedilmesidir. Örneğin bir savaş sırasında uygulanan ambargo, ülkedeki üreticilerin diğer ülkedeki alıcılara silah satmasına izin vermez. Bu örnekte ekonomik olmayan nedenlerle ticaret sınırlanmıştır. Ambargo, ithalata da ihracata da uygulanabilir. Uygulandığında, ithalatta da ihracatta da ambargo aynı etkilere sahiptir.

Birleşik Devletler, Küba ile olan ticaretine Fidel Castro'nun güçlenmesi nedeniyle 1959 da ambargo uygulanmıştır. 1973'te Birleşik Devletler, petrol üreticisi Arap ülkelerinden petrol ihracatını, İsrail'i desteklediğinden kesti. Bu durumda ambargo Bileşik Devletler petrol ihracatı üzerine oluştu. 1975'te, muhtemel iç yetersizlik oluşacağı korkusu Bileşik Devletler'in Sovyetler Birliği'ne tahıl ihracına ambargo uygulamasına yol açtı ve tekrar 1980'de, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a saldırısından dolayı ambargo uygulandı(2).

İhracat Primleri; İhracat primi, belli malların ihracatını teşvik etmek için ve ihracatçıların, iç fiyatların altında fiyat uygulamalarıyla dünya pazarlarında mal satmaları durumunda aleyhlerinde gelişen durumu önlemek amacıyla oluşturulur. Sadece direkt nakit ödemeleri bazı malların ihracatı için ödenmez, fakat çiftlik ürünleri fazlalarının büyük ölçekli satışlarında da ihracat primi uygulamasına gidilir.

---

(1) Hailstones Thomas J., Frank V.Mastrianna, South-Western Publishing Co., Cincinnati-Ohio, Copyright 1988, p.425.

(2) Hailstones Thomas J., Frank V.Mastrianna, a.g.e., s.426.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Birleşik Devletlerde ürün fazlalarının devlet tarafından alımında devlet destekleme fiyatları iç piyasa fiyatlarının üstünde gerçekleşir. Bu ürünler daha sonra dünya pazarlarında Birleşik Devletler iç fiyatlarının altında satılır[1]. Bu yolla devlet veya Birleşik Devletler tüketicilerinin ihraç edilen mallara prim ödediği söylenebilir.

Döviz Kontrolu; Uluslararası ticaret akımı döviz kontrolu uygulamasıyla büyük oranda etkilenebilir. Kontrol, ulusun nadir olan dövizlerinin tayınlanması yoluyla yapılır. İthalata uygulanan özel düzenlemeler yoluyla döviz kurunun çoklu kullanımı mümkündür. Bu durumda farklı mallar için farklı döviz kurları uygulanır. Bu anlamda, bazı malların ithalatı caydırılırken, bazılarının ki teşvik edilir. Döviz kuru devlet tarafından keyfi olarak oluşturulduğundan, uygulandığında, tarife ve kotalar gibi serbest ticaret akımını engelleyici rol oynar.

31. Serbest Ticaret Yanlısı Tezler:

Devlet gelirlerinin bir çok kaynağı olduğundan ve uygulandığında ithalat vergilerinden nispi olarak küçük bir miktar gelir elde edildiğinden, tarifelerin gelirleri yükseltmekte temel olduğu tezini desteklemek zordur.

Bölgeler arasında veya uluslararasında yapılan ticaretten kazanç veya avantaj sağlandığı açıktır. Uluslararası serbest ticaretin ekonomik etkinliği arttırma yeteneği, mevcut mal ve hizmetleri arttırması ve fiyatlarını düşürmesi ve rekabete kaynak teşkil etmesi, uluslararası ticaretin sınırlanmaması lehinde ileri sürülen tezlerdir.

Ticaret, Uzmanlaşma ve Etkinlik; Serbest ticaret, mal ve hizmetlerin alınıp satıldığı piyasaların genişlemesine izin verir. Genişleyen piyasalardan satış olanakları kaynakların daha yakın amaçlarda uzmanlaşmasını mümkün hale getirir. Bu uzmanlaşma da kaynakların başka alanlarda kullanılmasından daha etkin kullanımına izin verir.

---

(1) Hailstones Thomas, J., Frank V.Mastrianna, a.g.e., p.426.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kaynakların daha etkin kullanımıyla daha fazla mal ve hizmet üretilerek nedret problemi azaltılır. Bu karşılaştırmalı avantajlar prensibinde görüldü.

Arttırılmış Mal ve Hizmetler ve Düşük Fiyatlar: Serbest ticaretin lehinde olan ikinci tez, ticaret sınırlamalarının yokluğunda, tüketicilerin daha düşük fiyatlar ödeyeceği ve seçmek için daha fazla mal ve hizmete sahibolacağıdır. Tarifeler fiyatları arttırıcı etkiye sahib olduğundan, onların yokluğu, düşük fiyattan mal ve hizmet aldığında tüketicileri kârlı duruma getirir. Kotaların kaldırılmasının, satılmak için mevcut mal ve hizmet miktarını arttırıcı etkiye sahib olduğu açıkça görülür.

Ticaret ve Rekabet; Serbest ticaretin lehinde olan bir diğer tez, piyasalarda rekabeti arttırarak tüketicinin kârıyla sonuçlanmasıdır. Satıcıların sayılarının artması, firmaların fiyatlar ve ürün azaltılması üzerinde monopolist uygulamalarını kaldırdığından fiyatlar maliyetlere doğru hareket eder yani firma karlılığını azaltır.

Belirtilen üç tezin her biri tüketici için serbest ticaretin çok kârlı olduğunu belirtti.

32. Korumacılık Yanlıcı Tezler

Uluslararası ticarette mal ve hizmet akımı üzerine sınırlamalar koyan ulusların nedenleri hem ekonomik hem de ekonomik olmayan nedenlerdir. Başlıca korumacılık tezleri; yeni kurulan iç endüstrilerin korunması, iç istihdam ve çıktı düzeyinin korunması, çeşitlendirme, ulusal güvenlik ile ilgilidir.

Yeni kurulan, çocuk endüstrilerin korunması; İsminden de anlaşılacağı gibi bir yeni kurulan endüstri gelişmesinin ilk safhalarında olan endüstridir. Elektronik ve yakıt gibi teknolojik alanlarda ortaya çıkan bilgisizlik veya kaynaklara erişilememesi veya üretimin yapılacağı yeni alanların açılması, yeni gelişen ekonomilerin yabancı satıcıların rekabet etme gücü yüksek ürünlerinin oluşturduğu güçlü rekabetçi baskıyla yüzyüze kalmalarına ve rekabet edememelerine ve hatta

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yokolmalarına neden olabilir. Bu koşullar oluştuğunda, hükümet dış ticaret sınırlayıcıları yoluyla yeni şekillenen iç endüstrilerin kendi kendilerini korunmuş bir çevrede büyütmelerini sağlamalıdır.

Örneğin elektrik üreten yeni bir barajın inşaası ve büyük gemilerle gemiciliğe başlanması, küçük bir ulusun iç çelik endüstrisinin geliştirilmeğe başlanmasıyla mümkün olur. Problem, Birleşik Devletler, Japonya, Almanya gibi çelik üreten ülkelerin olması ve ürünlerinin gelişen ekonominin iç piyasalarında rekabet edebilmesidir. Bu gibi durumlarda çocuk endüstrilerin korunması için korumacılık teklifi genç endüstrinin ürünü için bir iç piyasa oluşturmasına izin veren, yabancı çeliğe tarife veya kotaların uygulanmasını gerektirir.

İç İstihdamın ve Ürünün Korunması: Bu korumacılık tezine göre aynı iç tüketici nakti için hem yabancı hem de iç mallar rakiptir. Tüketici talebi hem dış üretici hem iç üreticilerin mallarını talebedebilecek kadar güçlü değildir. Diğer bir deyişle, yabancı malların mevcudiyeti daha az iç üretime ve içte daha çok işsizliğe neden olur. Korumacı görüşlere göre problemin kesin çözümü ticaret sınırlamalarıyla iç talebi iç üretime yöneltmek, yabancı malların iç piyasa ile rekabetini zorlaştırmak ve hatta imkansız kılmaktır. Bu gibi politikalarla iç piyasalarda ürün ve istihdam artışını sağlamaya yardımcı olunabilir.

Çeşitlendirme: Çeşitlendirme ile ilgili bu korumacılık tezinin değişik bir ifadesi bütün yumurtaların aynı sepete konulmamasıdır. Bu duruma göre, ekonomide bozulmalara yolaçabilecek yabancı üretimi mallara önemli ölçüde bağımlı olmanın taşıdığı risk fiyatlarındaki değişmelerden kaynaklanabilir. Bu problemin çarpıcı bir örneği, 1970'te OPEC petrolünün bulunabilirliği ve fiyatlarındaki değişmelerin neden olduğu iç enerji krizidir. Korumacılık tezi, bu gibi durumlarda en azından bu gibi etkilerin azaltılması için, ülkenin kritik bağımlılığı olduğu yabancı ürünleri içeride üretmesi gerekliliğidir. İç üretimin çeşitlendirilmesi yoluyla yabancı malların alternatifi mümkün kılınır. Böyle bir strateji dış kaynakların ekonomiyi bozmasını azaltabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ulusal Güvenlik; Tarife, kota ve ambargoların uygulanması için değişik bir neden ulusal güvenliğin sağlanmasıdır. Bu neden içeride, savunmayla ilişkili güçlü endüstrilerin geliştirilmesi gerekliliğidir. Ve ekonomik ve askeri saldırılardan kaynaklanan arz kesintilerinden dolayı duyulan gerekliliktir.

4. ULUSLARARASI ÖDEMELER DENGESİ

Dünya yüzünde yaşayan milyarlarca insan ve 150 den fazla ülke vardır. Üretim verimlilikleri, tabii kaynaklar, nüfus ve farklı ülkelerde üretilen ürünler arasındaki farklılıklar bu ülkeler arasında ticareti teşvike yardımcı olmuştur. İşadamları ticareti ulusal sınırların ötesinde büyütmek için araştırma yaparlar. Bütün bunlara ilaveten ülke içinde kendi kendine yetememenin de katkısı değişik uluslararasında uluslararası ticaretin doğal olarak ilerlemesine neden olmuştur. Bu bizi, uluslararasında ticareti yapılan mal ve hizmetler için ödemelerin yapılması gerekliliğine ve ödemeler dengesinin karmaşık yapısına götürmektedir.

40. Ticaret Dengesi

Ulus olarak dünya ticaretine katılındığında, bazı ülkelerin ithalatından daha fazla ihraç etmeleri, bazı ülkelerinse ithalatlarının ihracatlarından fazla olması sözkonusu olur. İhracat ve ithalat arasındaki fark bir ülkenin ödemeler dengesi için fazlalık olurken bir diğer ülkenin ödemeler dengesi için zarar niteliğini taşır. Örneğin A ülkesi 100 milyarlık bir malı B ülkesine ihraç eder ve C ve D ülkelerinden 100 milyarlık bir ithalatta bulunur. B ülkesi de aynı dönemlerde 100 milyarlık malı C ve D ülkelerine ihraç edebilir. Bu örnekte sadece dünya ihracatının ve ithalatının dengede olması sözkonusu değil aynı zamanda ülkelerinde ithalat ve ihracat dengesinin olması sözkonusudur, bütün ulusların dengesi eşit gelişmiştir.

Bu her zaman bu şekilde gelişmez. Bazı ulusların ihracatları ithalatlarını aştığından lehte bir ticaret dengeleri vardır, bazı uluslarınsa ithalatları ihracatlarını aşar, aleyhte bir ticaret dengesidir. 18. ve 19.yy.'da uygulama, ticaret dengesi fazla olan ülkenin arzu edilen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

pozisyonda olması, anlaşmazlığa düştüğü kendisine borçlu ulusu altın ve gümüşle ödemede bulunmağa zorlayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonraları arzulanan dış ticaret dengesine sahipolan ülkelerin, sonuçta, yabancıların lehte dış ticaret dengesine sahip ülkenin parasının eksikliğini çekmeye başladıklarından bu ülke mal ve hizmetlerini alamaz hale düştüklerinden dolayı lehte dış ticaret dengesine sahip ülkenin avantajsız durumda kaldığı görülür. Bugünkü genel kanı diğer ülkelere mal satan lehte dış ticaret dengesine sahip ülkelerinde kendi paralarının ülkeleri dışına çıkması için diğer ülkelerden mal ve hizmet almaları doğrultusundadır.

Tarih, ekonomik gelişme içinde olan ulusların ve ticaret dengeleri durumlarının karşılıklı ilişki içinde bulunduğunu açıklamaktadır. Ortaya çıkan veya gelişen uluslar genellikle, makina, teçhizat ve farklı tip malları ithal eden ağır ithalatçı uluslardır. Ekonomik büyümenin ilk safhalarında ihracatın birleşimi genellikle ulusal kaynaklardan hammadde ihracı şeklindedir. Bir gelişen ulus, yardım ve yatırım kapitali eksiğini, tarımsal mallarından ve tabii kaynaklarından yeterli miktarını da yabancıların kullanımına sunarak, ithalat yoluyla finanse etmelidir. Bir ülke geliştiğinde ve kendi sermaye mallarının ve tüketim mallarının çoğunu üretmeye muktedir olduğunda daha az ithalat gereksinimi olacaktır ve ticaret dengesi esit hale gelebilecektir. Sonuçta, tam gelişmiş bir endüstri toplumu çok miktarda sermaye ihracatçısı olma eğilimindedir. Bir ulus uzun zaman içinde borçlu ülke durumundan kreditör ülke durumuna geçebilir.

41. Ödemeler Dengesi:

Uluslar, uluslararası ticaretle uğraştıkları zaman mübadele edilen mal ve hizmetler için uluslardan biri diğerine ödemede bulunmak zorundadır. Karmaşık bir yapıya sahibolan uluslararası ticarette de diğer bütün ticaretler gibi problemler, ödeme problemleri sözkonusu olur. Herşeyden önce uluslararası ticarette kullanılan para biriminin kabul edilebilirliği sözkonusu olur. Altın yaygın kullanılabilirliğe sahip olmasına rağmen gerçekte tedavülden kaldırılmıştır. Ve para birimlerinin çoğu kendi ülkelerinde kabul görür.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

410. İthalat Ödemeleri:

Her ülkenin kendi parası vardır ve ihracatta bulunan ülke tüccarları ödemelerin kendi ülke paraları veya kendi ülke paralarına kolaylıkla çevrilebilecek paralarla ödemelerin yapılmasını isterler. Genel olarak altın kabul edilebilirdir fakat fiyatı günlük olarak dalgalanır. Amerikan doları, İsviçre frankı, Alman markı, İngiliz sterlingi, Japon yeni gibi belli başlı büyük paralar hemen daima kabul edilebilir paralardır, konvertibldirler yani kolaylıkla başka para birimlerine çevrilebilirler. Gereksinim duyulmuş bazı paralar fiilen elde edilme yolları döviz piyasalarıyla uğraşan bankalarca düzenlenir. Bankaların faaliyetleri kabaca yürütülen ihracat-ithalat arasındaki dengelemeye dayandırılır. Örneğin, eğer pound 1.20 dolar olarak değerlendirilirse 240.000 dolar toplam değerinde viski teslimi için Amerikalı alıcının alımı gerçekleştirmek için 200.000 pounda gereksinimi olacaktır. Ve farzedelim bir İngiliz imalatçının her biri 24.000 dolar olan 10 Amerikan makinasına ihtiyacı var ve alıyor. Alımın tamamlanması için 240.000 dolara gereksinimi var. Viski ve makina alımları, her biri diğerini olası yaptığından taraflar döviz piyasasında muameleyi düzenlemekten mutlu olacaklardır. İhracat ithalatı ödeyebilir ve ticaret dengeyle sonuçlanır.

Bazen mal ihracı ithalatı ödemek için yetersizdir ve ticaret dengesi ters sonuçlanır. Bu ters denge hizmetleri içeren görünmeyen kalemlerle düzeltilebilir. Başlıca görünmeyen kalemler; gemicilik, hava taşımacılığı, sigortacılık, bankacılık, turizm hizmetleri, vs.'dir.

Sonuç olarak, eğer bir dengesizlik mevcutsa ve görünmeyen kalemler bunu karşılamakta yetersiz kalıyorsa, bir ulus ithal ettiği mal ve hizmetler için ya reservlerinden ödemede bulunacak veya başka ülkelerden sağlayacağı borçlarla ödemesini gerçekleştirecektir.

İthal edilen mallar, görülebilir kalemler olarak, isminin de belirttiği gibi fiziki varlıklardır ve fiili olarak görülebilirler. Hammadde, yiyecek ve imal edilmiş her çeşit mal görülebilir ticaretin kalemleridir. Malların değerleri nakliye ücretini ve gemiye girene kadar olan masrafları da içerir. Fakat gemi sahibince yapılan sigorta veya navlun giderlerini, bunlar görünmeyen kalemler olduğundan, içermez.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

411. Sermaye Kalemleri:

Sermaye kalemleri hem içe hem dışa doğru olan uzun dönemli ödemelerdir. Dış ülkelere sermaye yatırıldığında ödemeler dengesi hesabını çıkış niteliğinde etkileyen akım, daha sonraki yıllarda dışa yatırılan sermayenin sağladığı faiz akımı ve kâr payı ödemeleri ülkeye sermaye girişi şeklinde ödemeler dengesini etkileyecektir.

Diğer ülkelerdeki yatırımlar, bu ülke hükümetlerine direkt ödünçler veya borsalardan kıymetli evrak alımı şeklinde yapılabilir. Japon çelik firmalarından hisse alan bir özel yatırımcı, Japonya'ya, Japon işadamlarına borç düzenlemesi yapmış kadar etkin yatırım yapmaktadır. Bu yatırımlar kısmen özel yatırımcılar kısmen hükümetler tarafından gerçekleştirilir.

Yapılan sermaye yatırımlarının gelişmiş ülkelere doğru olduğu gözlemlenmektedir. Özel yatırımcılar politik ve ekonomik istikrara sahibolan ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Büyük sermaye ihtiyacı içinde olan azgelişmiş ülkeler gereksinimlerini resmi devlet ajanslarından karşılamalıdırlar.

Eğer sermaye ulusal sınırları aşarsa, yabancı paraya çevrilmelidir. Sermaye ülkeyi terkettiğinde, döviz kuru zayıflamış olmalı, ülkeye girdiğinde, döviz kuru yükselmeye eğilimli olmalıdır.

Kısa dönemli sermaye akımları da uzun dönemli sermaye hareketleriyle aynı etkiye sahiptir. Kazanç sağlayabilmek için faiz oranlarıyla ilgi kurmaya eğilimli olduklarından bu gibi hareketler, ister merkez bankası tarafından direkt yayınlanan banka oranı veya minumum ödünç oranı veya piyasa aktiviteleriyle oluşmuş olsun hakim faiz oranından etkilenir. Kısa süreli sermaye hareketi diğer bir deyimle "hot-money" çoğunlukla faiz oranları nispi olarak düşük olan ülkelerin fazla sermayeleridir. Bu gibi paralar sıcak para olarak adlandırılır. Çünkü çok likittir ve girebildiği kadar kolay çıkabilir.

Devlet harcamaları da ulusal sınırları aşabilir, savunma amacı için veya ekonomik yardım amacı için veya öteki uluslara acil yardım için..

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bu hareketler, döviz kuru üzerinde çok kayda değer etkileri temsil eder. Örneğin günümüzde doların gücü onbeşyıl önceyle karşılaştırıldığında son yıllardaki Wietnam Savaşı gibi dışsal dahil olmalardan kaçınılması ve dış yardım programlarında azalma ve UNESCO gibi uluslararası örgütlere desteği azaltmak gibi iki A.B.D. devlet politikasının yansıması şeklindedir.

Spekülatif Baskılar; döviz kurunu etkileyebilen, paranın gelecekte depresiye edilebileceği beklentisiyle teşvik edilir. Sıcak para pek tabii spekülatif olabilir, fakat spekülatif baskı orta ve uzun vadeli sermaye hareketlerini de içerebilir. Ayrıca spekülatif baskı, paranın deprese olmasından önce ödeme telaşındaki vatandaşların hareketleriyle ve paranın deprese olmasına kadar ülke malları için ödemeleri geciktiren yabancıların hareketleriyle oluşan sıradan iş muamelelerinin ödeme periyotlarındaki değişmeleri de içerir.

Bütün bunların yanında, döviz kurunun belirlenmesinde çok etkili faktör, uzun dönemde, dünya pazarlarında endüstrinin ve tarımın verimliliği ve rekabet edebilme kabiliyeti, pek çok diğer faktör, herhangi bir gündeki döviz kuru oranına etki eder.

Arbitraj; Kısa süreli bir sermaye akımıdır. Dalgalanan döviz kuru uygulamalarında, döviz piyasalarının mükemmel olmaması sonucu yapılan, spekülatif nitelikli olmayan, kazanç sağlamaya yönelik bir kısa süreli sermaye akımıdır. David Ricardo zekasına dayanarak arbitraj muameleleriyle kısa zamanda büyük bir servet yapmıştır. Bu o dönem için günümüzden çok daha kolay bir muameledir. Telefon ve telex sistemi günümüzde hakim fiyat bilgisinin mükemmel olmamasını azalttığından, tabii olarak o zamanlar arbitraj yoluyla kazanç sağlamak çok daha kolaydı.

Farzedelim ki; £ 1 = $ 1.20 olarak Londra piyasasında ve 8 Fransız frankı olarak değerlensin. Yine farzedelim New York piyasasında 1.20 dolar 1 pounda ve 1 Fransız frankı 0.16 dolara eşit olsun.

Bir alıcı Londra'da 10.000 poundu 80.000 Fransız frankına çevirebilir ve New York piyasalarında 80.000 F.frankını 12.800 dolara satabilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve onları tekrar Londra piyasalarında pounda çevirebilir. Bu ona 10.667 pound getirebilir. Bu muamelelerden yararlı bir kâr elde eder.

Tabii olarak bu çeşit fırsat uzun zaman devam etmez. Londra piyasalarında F.Frankı alımı onun fiyatını yükseltecektir.

412. Parasal Hareketler:

Görülüyor ki ticaret dengesi, görülebilir kalemler ve görünmeyen kalemler beraber nadiren dengelenir, arasıra aleyhte arasıra da lehte sonuç verir. Sermaye kalemleri cari hesap dengesini daha iyi ve daha kötü yapabilir. Bugün para birimlerinin pek çoğu dalgalanmaktadır. Bunun anlamı, bir para yabancılar için cazip olan aşağı doğru bir fiyata doğru dalgalanıyorsa ödemeler dengesini düzeltici yapıya sahiptir, fakat para zarardadır. Fakat eğer bir para, ülke mallarına olan talebi durdurucu etkiye sahibolan yüksek bir fiyata doğru dalgalanıyorsa kârdadır. Parasal hareketler ülkelerin lehinde ve aleyhinde davranışlar gösterdiklerinden izlenmelidirler. Ve para birimlerinin yönetilmeleri için bazı önlemler uygulanabilir.

a. Ülke parasının değeri düştüğünde piyasalardan ulusal paranın alımı için reservlerdeki güçlü yabancı paralar kullanılır. Satın alınan bu ulusal para, ileride gelecekte, ulusal paranın fazla değerlendiği durumlarda döviz alımında kullanılarak piyasaya sürülür.

b. Avrupa Yatırım Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlar ve yabancı devletlerle para birimi düzenlemeleri yapılarak çok miktarda resmi finansmanların başarılması mümkündür. Bu tedbirler ithalatın ödenmesi için güçlü paralar veya yabancı tüketicilerin ihracatı alabilmesini sağlayan ulusal parayı tedarik eder.

c. Bazı borçların gelecek dönemlere taşınması, yabancı arzedenlerin ödünç para vermelerini sağlayabilir. Fakat ödünç ve borçların birikimi a ve b şıklarında ifade edilen bozuklukları düzeltici nitelikte değildir. Gelecek hesap dönemlerini daha da zorlaştırır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Resmi finansman tedbirleri sonucu ödemeler dengesi dengelenebilir fakat genellikle hata ve abartmaların toplamı olan denge kalemleri mevcuttur.

42. Ödemeler Dengesinde Bir Dengesizlik:

Bir dengesizliğin ifade ettiği, eşitliğin veya balansın başarılmasında başarısızlığa uğranmış olmasıdır. Geleneksel olarak bu bir problem olarak belirtilir. Dış harcamaların dış gelirleri aştığını ve ülkenin geçici bir ödemeler dengesi açığına sahibolduğunu farzedelim. Zorluklarla karşılaştığında kullanmak üzere hesabında para tutan adam gibi ülkede rezervlerini kullanabilir. Reservlerinde bir miktar düşme olabilir. Hatta planlanmışsa aleyhte ödemeler dengesi bile sorun değildir. Örneğin bir gelişmekte olan ülkenin on yıllık dönem için her yıl 2 milyar harcamayı planladığını, bununla hidroelektrik güç istasyonu ve bununla ilgili fabrika kompleksini içeren bir ana proje gerçekleştirmeyi planladığını düşünelim. Güç istasyonu inşa edildiğinde, bunun yarattığı zenginlik kısmen ülke vatandaşlarının refahının sağlanmasında, kısmen de sözkonusu projenin gerçekleştirilmesi sırasında oluşan aleyhte ödemeler dengesinin iyileştirilmesinde kullanılacaktır. Uzun dönemli ödemeler dengesizlikleri, gerçekte uzun dönemli bir planlamanın ürünüyse ve ileride düzeltileceklerse, bu planlanmışsa, önemli değildir.

Planlanmamış, hesapta olmayan uzun dönemli bir aleyhte ödemeler dengesi, ülkenin müsrifliğinden, imkanları dahilinde hareket etmemesinden kaynaklanmakta olabilir. Gerçek bir sorunu ifade eder. Er veya geç düzeltilmelidir. Effektif ihracat fiyatlarının düşürülmesinin yurtdışı tüketici için ihracat mallarını çok çekici yapması ve uygulanan ithalat fiyatlarının yükseltilmesiyle ithalatın yurtiçi tüketici için daha az cazip hale getirilmesi yoluyla aleyhte dış ticaret dengesinin düzeltilebilmesi uygulanabilecek tek yoldur.

420. İhracatın Arttırılması Yoluyla Ödemeler Dengesi Dengesizliğinin Düzeltilmesi:

Ödemeler dengesinde bir dengesizliğin düzeltilmesi için tek yolun ihracatın ucuzlatılması ve ithalatın pahalılandırılması olduğu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İhracat fiyatlarını oluşturan iki faktörün denetlenebilmesi nedeniyle ihracatın arttırılabilmesinin iki yolu mevcuttur.

a. İhracatın iç maliyetleri, ile ifade edilen her birim çıktının faktör maliyetleridir. İhracat fiyatlarını düşürmek için ya faktör maliyetleri azaltılmalı ya da verimlilik arttırılmalıdır. Yani faktör getirileri, ücret, rant, kâr, faiz alçak tutulmalı veya çıktı, yani aynı miktar üretim malıyla yaptığımız mamul mal miktarını arttırmalıyız.

b. Ulusal para biriminde dövize karşı değişmeler; ihracat fiyatlarını düşürmek için ulusal para ve dövizler arasındaki değişim oranını aşağı doğru, ödemeler dengesinin başarılabileceği düzeye kadar derece derece düşmeye bırakılmalı veya yeni duruma göre ulusal para devalüe edilmelidir. Birinci yöntem esnek kur sistemi olarak, ikincisi ise devalüasyon metodu olarak adlandırılır.

İçte, ihracat maliyetlerine yapılan bu hücum yani iç maliyetler üzerindeki düzenlemeler eğer yüksek bir verimlilik başarılamadığı takdirde, içte refahı azaltan, işsizlik, ücret düşmeleri, vergi ve kredi sınırlamaları demek olan bir çeşit ekonomik deflasyona yol açacaktır.

Döviz kurları üzerinde yapılan düzenlemelerle, ithalat fiyatları yurtiçi tüketicinin bütçesinin ulaşamayacağı kadar yükselir ve döviz kazancı elde etmek için düşük ihracat fiyatlarıyla diğer ülkelere daha fazla mal satılabilir.

Bu yollardan her biri yaşam standartlarında düşmenin ifadesidir. Fakat ödemeler dengesinde iyileşmelerin başarılabilmesi için gereklidir.

43. Döviz Kuru:

Farklı ülkeler arasında ticaret oluştuğunda; mal ve hizmet değişimleri olur veya uluslararası yatırımlar yapılabilir borçlu ve kreditör ülke arasında para ve varlık akımları oluşabilir. Uluslararası mal ve hizmet değişimlerinin çoğu bireyler ve firmalar tarafından

gerçekleştirildiğinden, yapılan mal ve hizmet alımı için ödemelerin neyle yapılacağı sorusu ortaya çıkacaktır.

Uluslararası satışlarda, uluslararası satıcının ödemeleri kendinin ülkesi parasıyla yapılmasını istemesi dışında aynen yurtiçi satışlar gibidir. Sonuçta, muamelenin yapılması için alıcının parasından satıcının parasına bir değişmenin yapılması gerekir. Döviz kurunda bir değişme, farklı ülkelerarası para ve mal-hizmet akımının tersi yönde olduğundan döviz kurunun nasıl belirlendiğinin anlaşılması önemlidir. Döviz kuru esnek olabilir, sabit olabilir veya uygulandığı sistemde kontrol ediliyor olabilir.

430. Esnek Döviz Kuru:

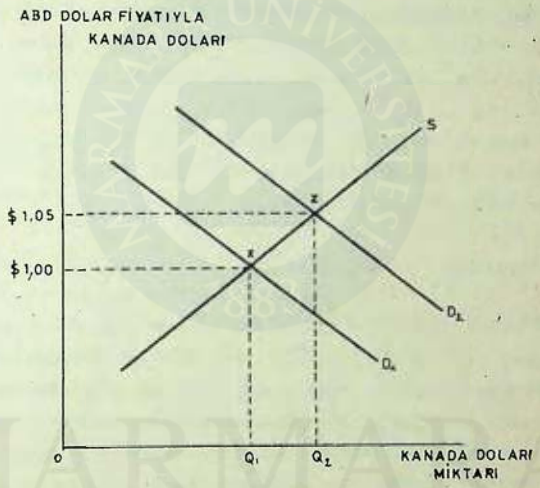
Yabancı paraların fiyatları, bağımsız arz ve talep gücüyle belirlenir. Bu durumda, döviz kuru, ihracat ve ithalattaki değişmelerin etkisiyle dalgalanır, bütün faktörlerdeki değişmelerin sonucu döviz arz ve talebi etkilenir. Uluslararası değişimde dalgalanan oran (floating rate) genellikle döviz kurunun sabit olmadığı anlamını ifade eder. 1931 den 1944'e kadar uygulanmıştır.

Şimdi, Kanada ve A.B.D. paraları arasındaki değişim oranının, bir Kanada dolarının bir A.B.D. dolarına eşit olduğu ve ticaret dengesinin mevcut olduğunu ve kontrolların yokluğunda döviz kurunun dalgalanarak belirlenmiş olduğunu varsayalım. Eğer Kanada dolarına A.B.D. talebini ifade eden eğri (D_1) yukarıdan aşağı sağa doğru eğimli, eğri üzerinde hareketle aşağı sağa doğru inildikçe Kanada dolarının Amerikan dolar fiyatlarıyla ucuzladığını gösterir. Kanada doları arzı (S) yukarı sağa doğru pozitif eğimli bir eğri, Kanada dolarının arz eğrisi yukarı doğru hareket ettikçe Amerikan doları fiyatlarıyla pahalılandığını ifade eder, ve Kanadalılar Amerikan mallarına olan harcamalarını arttırabilme imkanına sahibolabilirler. Arz ve talep arasındaki etkileşimle Amerikan doları ve Kanada doları fiyatları belirlenir.

Eğer Amerikalılar, Kanada mal ve hizmetlerine olan alımlarını arttırırlarsa ve Kanada'yı turist olarak ziyaret ederken Kanada dolarına

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olan talep artacaktır. Kanada dolarına nispi olarak nadir hale getirecektir. Amerikalı'lar tarafından Kanada dolarına olan talebin arttırılması, talep eğrisinin D_1'den D_2'ye doğru kaymasına ve 1 Kanada Doları = 1 A.B.D. doları kurunda Kanada dolarının eksikliğine neden olacaktır.

Şekil 18. Kanada Dolarına Talebin Artması.

431. Altın Standardı:

Bu yüzyılın ilk kısmında döviz kurunun tesisi için genel metod altın standardı olmuştur. Altın standardı altında, uluslar paralarını altına göre ifade ederler. Altının sınırlanmamış alımları satışları kadar uluslararası ödemeler dengesinin izin verdiği ölçüde altının ithali ve ihracı da serbèsttir. Altın standardındaki bir ülke parasını altına

dönüştürebilir durumdadır. Her bir ülkenin elinde tuttuğu altın miktarı, ülkenin para arzını ve iç ekonomik aktivite düzeyini etkiler. Altın standardı 1914'e kadar ve 1925'ten 1931'e kadar sürmüştür.

Belli bir zamanda A.B.D. doları, bir ons altının 1/20 si olarak ifade edildiğinde ve İngiliz poundu bir ons altının 1/4'ü olarak ifade edildiğinde, altın esasına göre; 1 pound doların 5 katı değerindedir ve dolarla pound arasındaki değişim oranı £ 1 = $ 5 olarak oluşur.

Bu değişim oranı sabittir. Belirlenen bu değerinden saptığında örneğin £1 = $6 olduğunda otomatik olarak şöyle düzelecektir. Çünkü Amerikalı ithalatçılar dolarla altın alımını, direkt olarak doları poundla değiştirmekten daha ucuz bulacaklar, diğer taraftan İngiliz ithalatçılar poundlarını altına çevirmeyi, poundun fiyatı 5 doların altına düştüğünde daha az maliyetli bulacaktır. Sonuçta, bir pound, dolar olarak fiyatını $5 olarak sürdürmeye devam eder. Çünkü Amerikalı'lar bir pound için $5 dan daha fazla ödemeyi reddederler.

432. Sabit Döviz Kuru:

Büyük Britanya ve Birleşik Devletlerin de içinde bulunduğu, dünyadaki büyük ulusların çoğu tarafından 1930'larda altın standardının bırakılmasıyla birlikte, ülkelerin çoğu hemen döviz kontrolu uyguladı veya konvertibiliteyi sınırladı. Bazı ulusların döviz kurlarını serbestçe dalgalanmaya bırakmasına rağmen II.Dünya Savaşı'yla birlikte çok zorlayıcı kontroller ortaya çıktı. Sonuç olarak 1945 ve 71 arasında ülkelerin çoğu döviz kurlarını serbestçe dalgalanmaya bırakmaktan ziyade sabit döviz kuru veya kontrol edilen döviz kuru uyguladı. Döviz kurunun kontrolüyle birlikte, serbestçe dalgalanan piyasalarda düzenlenen döviz kurunun getirdiği fiyatlar, gelir ve iç istihdam üzerindeki şiddetli etkilerden sakınmayı umdular.

Sabit veya kontrol edilen döviz kuru, paraları için kısmi döviz kuru uygulamasını sürdürmek için hükümetler arasında anlaşmaları içerir. Örneğin, 1962'de Kanada devleti, resmi döviz kurunun bir Kanada dolarını 92.5 Amerikan dolarına eşit olarak tesisini kabul etmiştir. Piyasa fiyatı yukarı aşağı hareket ettiğinden döviz kurunu sürdürmek

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

için Kanada hükümeti döviz alıp satmayı kabul etmiştir. Eğer Kanada dolarına güçlü bir talep varsa piyasa döviz kuru $1'a yükselmeli, Kanada hükümeti resmi fiyatları sürdürebilmek için yeterli miktarda US doları almalıdır. Bir ulus yönetilen bir nakit için genellikle kendi parası, altın ve yabancı paradan oluşmuş değişim istikrar fonunu (exchange stabilization), döviz alım satımında kullanmak üzere tesis eder.

Haziran 1970'de Kanada devleti, Kanada dolarını kendi düzeyini araştırmak üzere dalgalanmaya bıraktı. Senenin sonunda 98.3 Kanada senti 1 Amerikan dolarıyla değiştiriliyordu, 1986 sonbaharında 1.39 Kanada doları 1 Amerikan dolarıydı.

433. Bretton Woods Sistemine Giriş:

1934-44 deneyimi Bretton Woods Şistemine gidişi sağlamıştır. Savaşın ortalarında müttefikler barış için hazırlanmaya başladılar. Uluslararası anlayış ılımandı. Atlantik Anlaşması, müttefiklerin başta gelen amaçlarından insan hakları üzerine oluştu ve fakirlikten dolayı ekonomik hürriyet amacını içeriyordu. Bu idealin başarılması uluslararasındaki engellerin bazıları ve uluslararası ticaret birliklerine olan engeller ve uluslararası kur problemleri kaldırılmadıkça imkansızdır. Serbest Dünyanın parasal güçlerinin büyük konferansı Amerika'da, Washington yakınlarında Bretton Woods'ta yapıldı. 1944'te Bretton Woods Anlaşmasıyla ve 1947'de Gümrük Vergileri ve Ticaret üzerine Genel Anlaşma ile sonuçlandı.

1944 Bretton Woods Konferansında, bazı sistemlerin Altın standardı ve esnek kur sisteminden daha iyi ve daha gerekli olduğu kabul edildi. Dünya ticareti altın hacmiyle desteklenen çizginin dışına çıkmıştı ve altın revalüe edilirken, değeri arttırılırken bu bazı uluslar için insafsızca kârlı olur. Diğer taraftan, serbestçe dalgalanan döviz kuru, ticareti, ani ve önceden kestirilmeyen değişmelerin konusu yapar. Bunlar teşebbüsün kârlılığını yok eder, sonuç olarak tacir riski üstlenmez. Eğer ülke yapısal olarak daimi aleyhte ödemeler dengesine sahipse, tacirlerini haberdar ederek parasını devalüe etmelidir. Fakat sadece spekülatörlerin baskısı altındaysa, spekülatörlerin parmaklarını yakacak kadar fonlarını kullanabilirdi.

Örneğin, spekülatörler döviz piyasalarında sıradan işler nedeniyle sterling alımını taahhüt edebilirler. Sterling alımından vazgeçmeleri halinde kısa dönemli geçici avantaj sağladıklarını görürlerse, veya zaten sahibolduklarını satmamayı istemeleri durumunda spekülatif hareket etmiş olurlar. Spekülatif baskının yönetilmesinde bütün problem engin rezervlere sahip olunmasıdır. Eğer spekülatör ne kadar satarsa satsın siz ondan canınız sıkılmadan, dolar, altın veya başka ne para istiyorsa vererek almaya devam ederseniz, spekülatörün sinirleri bozulacaktır ve ihtiyaç hissettiği sterlingi geri almaya karar verecektir. Kısa süre önce sattığı sterlingi daha fazla ödeyerek aldığı zaman buna "parmakların yanması" denir. Spekülatöre sıcak para ticareti yapmamayı öğretir. Bir ulus istediği dipsiz rezervlere nasıl sahip olur? Bu soru IMF'in kurulmasıyla cevaplandı.

434. Yönetilen Esnek Kur Sistemi:

1944'den 1971'e kadar uygulanan bu kur sistemi, ödemeler dengesine çare bulmak amacıyla iki sistemin karışımı olarak kabul edilmiştir. Yönetilen esnekliğin anlamı döviz kurunun farklılaşmasına biraz izin verilmesidir. Avrupa para sistemi, bu sisteme oldukça benzerdir. Fonun amaçlarını yerine getirmek için, 30 orjinal üye parasının bir biriminin altın olarak veya A.B.D. doları olarak değerini saptadılar. Böylece IMF uluslararası döviz kurunu saptamış oldu. Büyük Britanya, örneğin, bir poundunun kurunu $ 2.40 olarak saptadı ve $ 2.44 ile $ 2.376 arasında dalgalanmasına izin verdi. Eğer kur bu limitleri aşarsa, Büyük Britanya'nın pound alım satımıyla kuru IMF'in limitleri içine getirebilmesi için istikrar fonu (stabilization fund)'nu kullanması söz konusuydu. Fon, sterling'e karşı spekülatif muameleleri kontrol etmek için altın ve döviz reservleri oluşturmuştur. Pound baskı altındayken dolar ve altını serbest bırakma yoluyla baskıyı yok edebilirdi ve yabancı yatırımcıların istemesi halinde daha sonra kullanabilmek amacıyla arzettikleri yabancı paraları alabilirdi.

435. Uluslararası Para Fonu:

Uluslararası para fonu, Bretton Woods'ta yapılan anlaşmalarla tesis edildi. Bütün üyeler bir birim ulusal paralarının değerini tespit

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ettiler. Bu kabul edilen döviz kuru, kabul edilen paritenin etrafında %1 oranında dalgalanmaya izin verecektir[1]. Devalüasyonun açıklandığı zamanlar gibi çok anormal durumlar hariç, yabancı bir işadamı yaptığı anlaşmada, döviz dalgalanmalarından kaynaklanan anlaşma fiyatının yüzdebirinden daha fazla kayba uğramasının beklenmedik olduğunu mevcut uygulamadan dolayı biliyordu. Dünya ticareti, bu sistemde mükemmelen, tatmin edici şekilde devam etti.

Beşyıl içinde cari muamelelerde bütün paraların serbestçe konvertibl olmaları getirilmişse de bu başarılamamıştır.

Bir ülke parasını %10'dan fazla devalüe edecekse önceden fondan izin alması gerekiyordu.

Fonun bütün üyeleri kotalara sahipti. Kotalarda altın ve para rezervleri oluşturulmuştur. Kotanın bir çeyreği altın olarak, diğer üç çeyrek ülkenin kendi parasıyla oluşturulmalıdır. 1976'dan itibaren altın kullanımının azaltılması kararına varılmıştır. Altının altıda biri ülkelerine dönmüş, altıda biri de piyasalarda büyük kârlarla satılarak, kâr gelişen ülkelerin ödemeler dengesi problemleri için kullanılmıştır. Altının geri kalanı, aşırı dolara sahip ülkelerin bunları diğer paralarla değiştirebilmesi için kullanılmıştır. Orijinal olarak fonun 39 üyesi vardı. 1980'lerin sonuyla birlikte bütün komünist olmayan dünyayı içine alan 140 üye olmuştur. Belirtilmesi gereken istisna İsviçre'dir[2].

1970'lere kadar sistem ekstrem olarak iyi çalışmıştır. Dünya ticareti enflasyonsuz %10 büyümüştür. Buna rağmen iki sorun oluşmuştur. Biri dünya likiditesinde düşmedir. Bir ulusun reservlerinin uluslararası ticaretin yüzde yirmisinin altına düşmesi spekülatif baskılardan kolayca etkileneceğini gösterir, zararlarını finansa etmek için ödünçlere gereksinim duyabilir. Ödünçler için 1961'de genel anlaşma düzen-

(1) Parite, hükümetin ulusal para ile değer standardı olan yabancı para arasında saptamış olduğu fiyattır. Serbest piyasalarda oluşan döviz kurlarının parite kur etrafında çok dar sınırlar içinde dalgalanmasına izin verilir.

(2) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.301.

lenmiştir. IMF içinde bankacılıkta lider uluslar gurubu ile diğerleri arasında kredi kolaylıkları sağlanmıştır. Özel çekme hakları (SDR_s) yeni bir çeşit reserv kaynağıdır.

Problemler 1973 petrol krizi tarafından daha kötü hale getirilmiştir. OPEC ülkeleri petrol fiyatlarını birden dört katına çıkarmış ve yükseltmeye de devam etmiştir. Ve OPEC dışındaki bütün ülkeler kütlevi zararlar içine girmiştir. Bu zararların finansmanı ticari bankalar ve IMF kredi kolaylıklarıyla sağlanmaya çalışılmıştır.

Bretton Woods sistemi, Bretton Woods tarafından izlenen ikinci problem nedeniyle yıkılmıştır. Bu, önemli dengesizlik probleminin çözümü ile ilgili mükemmel olmayan düzenlemelerdir. Borçlu ülke ödemeler dengesinde önemli dengesizliklerle karşılaştığında, parasını devalüe edebilmesi ödemeler dengesi problemini, eğer kreditör ülke parasını revalüe etmemişse, biraz rahatlatabilirdi, ve ekonomilerini genişletebilirdi[1].

436. Britanya Hariç EEC Ülkelerinin Esnek Kur Sistemine Dönmeleri:

Britanya hariç EEC ülkeleri Mart 1979'da yönetilen esnek kur sistemine döndüler. Avrupa Para Sistemi, üyelerinin paralarının para paritesi şebekesi aracılığıyla birbirlerine ve pek tabii yeni uluslararası para birimine (ECU) bağlandılar. Bu bir para birimi sepetidir. Bu para birimlerinden biri alçalıp yükselmeler gösterdiğinde önce ECU'nun çizgisi dışına taşar. Bu ilgili ülke merkez bankalarının ekonomilerini kontrol etmeleri için sinyal görevini görür. Avrupa para istikrarının sağlanması temel amaçtır, Avrupa Para Birliği'ne doğru atılmış bir adım niteliğindedir. Sırf parasal koordinasyonları değil mali politikaları ve ortak Avrupa para biriminin uygulanmasını da amaçlar[2].

---

(1) Revalüasyon, ulusal para biriminin değerinin yabancı para birimleri karşısında değerlendirilmesidir. Zıttı olarak devalüasyon, ulusal para biriminin değerinin yabancı para birimleri karşısında düşürülmesidir.

(2) Kane Daniel R., Principles of International Finance, Croom Helm Ltd-Australia, Printed and Bound in Great Britain by Mackays of Chatham Ltd, Kent, 1988, p.119.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

BÖLÜM 6 - EKONOMİK TEORİNİN GELİŞİMİ, ALTERNATİF MAKROEKONOMİK BAKIŞ AÇILARI VE POLİTİKALAR

İlk ekonomistler özellikle insanların yaşamlarında ilgilendikleri olayları gözlemişlerdir. Ekonominin nasıl çalıştığını bilmeyi, bu amaçla da dükkan çalışmaları, maden ocakları-dağıtım sistemlerinin çalışması gibi mikroekonomik yaklaşımla ekonomik sistem içindeki küçük ünitelerin çalışmalarını gözlemleyerek ekonomi hakkında genel görüşlere ulaşmayı arzu etmişlerdir. İlk ekonomik teoriler, ekonominin gelişmesi ile ilgili modeller değil, ekonominin nasıl çalıştığıyla ilgili açıklamalardır. Burada tabii bilimlerin gelişmesinin ilk safhalarıyla benzerlikler vardır.

Bu nedenle ekonomik teorinin nasıl geliştiğine ve günlük yaşamda bu kadar yaygın şekilde tartışıldığına, bu görüş açısından bakmakta yarar vardır. Sosyal bilimci olan ekonomistlerin tabii bilimlerdeki meslekdaşları gibi teorilerin doğruluğunu test edememeleri, talihsizlikleri olmuştur. Bir filozofun söylediği gibi, "pratik olmaksızın teori kör, teori olmaksızın pratik çorak"'tır. Acaba ekonomik teori yüzyıllar boyu nasıl gelişmiştir.

Modern dünyanın başlangıcı olarak, 17.y.y. İngiltere'de ulusal devletin tam olarak kurulduğu ve gelişen kolonileşme sürecinin başladığı, dünya kaynaklarının egemenliğinin ele geçirilmesi için savaşıldığı döneme bakılabilir. Tarihsel olarak başlıca ekonomik düşünce okulları İngiltere ve Birleşik Devletler de geliştirilmiştir. Bunlar başlıca merkantilizm, klasik ekonomi, Keynesyen ekonomi, monetarist ekonomi ve son senelerde de rasyonel beklentiler ile arz yanlı ekonomiler olarak görülmektedir. Yıllar boyu ekonomistler tarafından geliştirilen, makroekonomik muameleleri açıklamak ve ekonomiye istikrar kazandırmayı amaçlayan değişik politika reçeteleri savunulmuştur. Örneğin belirli bir kesim ekonomide temel görüş

olarak maliye politikasını alırken diğer bir kesim ekonomistin politika seçimi değişik bir görüş açısına temel teşkil eden parasal politikalardır.

Makroekonomik bakış açılarında ve politika reçetelerindeki farklılıkları başlıca makroekonomik yaklaşımları tanıyarak daha kolay anlayabiliriz.

1. MERKANTİLİZM VE FİZYOKRATLAR

Merkantilizm, millileşmenin ürünüdür ve ulusal gücü geliştirmeyi arzu etmiştir. Merkantilist düşünürler kendi uluslarını zenginleştirebilmek için ulusların nasıl zenginleşebildiğini bilmek amacıyla çalışmalarını yönlendirdiler. Zenginliğin nedeni olarak tacirler tarafından yürütülen ticareti gördüler bu nedenle bütün dünyada dayanak teşkil edecek ticari ilişkiler kurdular. İkiyüzyıl boyunca merkantilizmin çok etkili olduğu ticari savaşlar sık sık gerçekleşti ve denizgücü çok etkili hale geldi.

Merkantilistler değerli metallere önem vererek öncelikle onları ele geçirdiler, ekonomileri güçlendi, savaş güçlerine destek sağladılar. Temel olan nokta ödemeler dengesinin başarılmasıydı daha da öte ödemelerde bir dengesizlik (ihracatın ithalatı aşması) bakiye metal para veya kıymetli maden olarak alınabilirdi. Bunu başarmak için ihracat daha ucuz hale getirilmeli (emek maliyeti düşük tutulmalı) ve ithalat koruyucu kanunların uygulanması yoluyla sınırlandırılmalı. "Corn Kanunları" gibi yabancı mısır girişinin önlenmesi ve "Navigation Kanunu" gibi önlemlerle kolonilerden malların Britanya gemileriyle taşınmaları sağlandı.

Merkantilist sistemin zayıflığı zenginliğin kaynağı olarak ticarete inanması endüstriyel üretimi gözardı etmesidir. Endüstri devriminin gelişmesi koruyucu merkantil toplumun sınırlayıcı bağlamlarının çözülmesini, ekonomik büyüme safhasını çabuklaştırmıştır. Fransa'nın ekonomik düşünceye yüksek derecede katkısı aydın-irfan ruhu, yenilikçi önermelerin esasları ve sonuçlar arasındaki bağıntılar; Voltaire'in yazıları, Diderot, Condorcet ve çoğunlukla da Rousseau iledir. Fransız ekonomik düşüncesinde, tarım zenginliğin kaynağı kabul edilmektedir. Ticaret yardımcı pozisyona uyarlanmış, ortaya çıkan hakim düşünce tarımın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

üstünlüğü olmuştur. Toprak ve onun politik güce katkısı ve sosyal üstünlüğü gibi geleneksel değerlerin doğrulanması reformların taraflılığıyla birleştirilmiş, hayatta kalan geleneksel sistem esas düşünce olmuştur. Bu düşünce okulunun üyeleri kendilerini 'Les Economistes' fizyokrat olarak adlandırmışlardır(1). Fizyokratlar da üç önemli isim üzerinde durulmaktadır. Birincisi çok önemli ve enteresan, François Quesnay (1694-1774), zamanın çok meşhur bir hekimidir. Kanın dolaşımını, ateşi ve kangreni yazmıştır. Cerrahlık Akademisi'nin sekreteri olması, sosyal ve politik yaşamı açısından çok önemli olmuştur. 1755'te Louis XV tarafından kendi hekimi atanmıştır. Fizyokratlarda ikinci isim olarak Robert Jacques Turgot (1727-1781) üzerinde durulmuştur. Etkin bir ticaret adamının oğludur. Makul ve ilgili tacir gözüyle Fransa'yı incelemesi, onu Fransa'nın savunucusu durumuna getirmiştir. Kamunun ilgisini, Fransa'nın en fakir kısımlarından biri olan Limoges'ta idare memuru olarak çekmeyi başarmıştır. Tarımı teşvik eden, yöresel ticareti ilerleten, yol taşımacılığıyla ilgili ve vergi suistimalini sınırlayan bir dizi reformu düzenlemiştir. 1774'te XVI.Louis tarafından Paris'e getirtilerek denetleyici general ve finansman bakanı olarak çift görevle görevlendirilmiştir. Onun kraliyete ait ve diğer kamu harcamalarında uyguladığı katı ekonomi, vergi reformları, Fransa içindeki serbest tahıl ticareti, ağır çalışma gerektirmeyen, verimli çalışmayan kamu memuriyetlerini ve monopolleri kaldırması, protestanlara toleransı, tahıl spekülatörlerine karşı çalışmaları görülür. Ürün başarisizlığının kötü etkisine maruz kalmış, Mayıs 1776'da görevden alınarak yerine Jacques Necker getirilmiştir.

Üçüncü önemli fizyokrat Pierre Samuel du Pont de Nemours (1739-1817), tarım üzerine dergi çıkartmış, politik konular üzerine yazmış ve La Physiocratie başlığıyla Quesnay'in bazı çalışmalarını derlemiştir. Fransız devrimi sırasında du Pont bir süre saklanmış, 1800'de oğulları Éleuthère Irénée ve Viktor ile Birleşik Devletler'e göçetmiştir. 1802 de Éleuthère Irénée (Antoine Lavoisier tarafından eğitilmiş) barut fabrikasının tesisine, Delaware, Wilmington yakınlarında, Brandywine Creek'te başlamıştır. Bu başlangıç Amerikan endüstri birliklerinin

---

(1) Galbraith John Kenneth, A History of Economics-The Past as the present- published in Penguin Books 1989, p.49.

en büyüklerinden birini, sürekli bir endüstri hanedanını yaratmıştır. du Pont ailesi daha sonraki yüzyıl ve yarısında büyük hacımlı yatırımlarının hem kontrol hem de yönetiminde güçlü olmuştur.

Fizyokratların mirası olarak kalan "laissez faire, laissez passer" değişik anlamlar taşır. Daha sonraki dönemlerde ekonomistlerce rekabetçi piyasaların başarısıyla özdeşleştirilmiştir. "Laissez faire" zamanımızda da, en azından Washington'un 1980'lerinde dikkate değer bir konudur.

Merkantilizmle ters olan bir diğer doktrin "produit net"'dir. Basitçe ifade edilirse zenginliğin kaynağı tarımdır. Ne endüstri, ne ticaret ne de herhangi bir diğer meslek. Tacirler alır ve satarlar. Ne önce ne de sonra bir katkıda bulunurlar. Sadece imalatta, emek toprağın ürününe katılır. "Produit net" fizyokratların nosyonu olarak kabul edilmiştir. Devletin ve tüm halkın zenginliğinin kaynağı olarak tarım görülmüştür. Tarımın teşviki ve desteklenmesi, sonuçta sadece en iyi değil, aynı zamanda ulusal olarak en iyi olmanın tek yolu olarak görülmüştür.

2. KLASİK EKONOMİ VE MARJİNALİSTLER

1930'lara kadar süren hakim ekonomik düşünce okulu klâsik ekonomidir. Bu okul 1930'larda, Büyük Depresyon sırasında gelişen şiddetli işsizliğe başarılı reçeteler öneremediği ve nedenlerini açıklamakta yetersiz kaldığı için büyük çoğunlukla reddedilmiştir. Klâsik okulun temelini atan Adam Smith'dir. Kitabı "The Wealth of Nations"'dır. 18.yy.'ın sonlarına kadar giden, müdahale edilmediğinde tam istihdamı sağlayan piyasa ekonomisi, daima kendi kendini otomatik olarak düzelttiğinden problemleri düzeltmek için devlet müdahalesine gerek yoktur.

Klasikler, tam istihdamın otomatik olarak kendi kendini düzenleyeceği ile ilgili varsayımlar nedeniyle bu pozisyonlarına ulaşmışlardır. Birincisi, klasikler, makroekonomide her arzın kendi talebini yarattığı varsayımını ileri sürmüşlerdir[1]. Diğer bir deyişle, eğer bir üretim

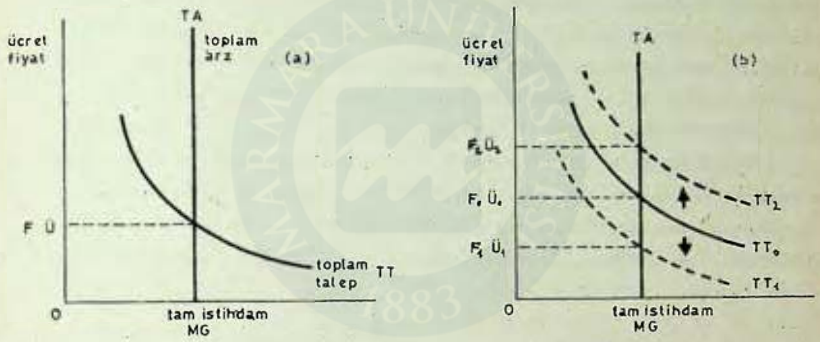
---

(1) Say Kanunu adını Fransız ekonomist Jean Bapriste Say (1767-1832)'den almıştır. Kavramın resmi ifadesi 'arz talebini yaratır' dır. James Mill (1773-1836)'e göre bu önemli durumun halkın anlayacağı şekle sokulması; "bireyler kendi ihtiyaçlarının üstünde ürettiğini mal ve hizmetlerle değiştirecekler ve insanlar istedikleri şeyleri elde etmek için üretirler böylece üretim ve tüketimleri eşit hale gelir. Buradan hareketle eğer kişilerin arzı-talebi eşit olursa tüm ekonomide de arz ile talep eşit olur" şeklindedir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yapılırsa, bu biri tarafından alınacaktır. Ekonomi tam istihdamda çalıştığında ve ürettiğinde, üretilen mal ve hizmetler tamamen satın alınacaktır.

Ekonominin ikinci varsayımı, belirli düzenleme sürecinde ekonominin tam istihdamda çalışmasının sağlanabilmesinde ücret ve fiyatlar birlikte yükselecek veya düşecektir. Bu varsayım şekilde gösterilmiştir.

Şekil 19 . MG Tam İstihdam ve Tam İstihdam Çıktı Düzeyi.

Tam olarak; yekûn ve toplam olarak arz eğrisi TA, dik, MG tam istihdam düzeyinde bir ekonominin, fiyat ve ücretlerin düşük veya yüksek olmasına bakmaksızın üretimini göstermektedir. Toplam talep eğrisi TT, ekonomide aile ve iş ünitelerinin harcama planlarını temsil eder. Şekilde negatif eğim, fiyat-ücret ve MG arasında bulunan bir ters ilişkiyi gösterir. Fiyatlar düştüğünde (klasik modelde bu, ücretlerin de düşmesi olacaktır) hanehalkı ve iş üniteleri daha büyük miktarda çıktı almayı isteyeceklerdir. Şekil 19a'da, toplam talep ve arz, tam istihdam çıktı düzeyinde, fiyat ve ücret düzeyi FÜ'dür. Eğer toplam talepte bir değişme olursa, Şekil 19 b'de toplam talep eğrisinde artma veya azalma, TT_o'dan, TT_1'e veya TT_o'dan TT_2'ye doğru, buna göre fiyat ve ücretlerde olan değişme ekonominin tam istihdamda işlemesini sağlayacaktır. Eğer toplam

talep azaldığında, toplam talep eğrisi TT_o, sola doğru kayar TT_1, orjinal fiyat düzeyi $F_o\ddot{U}_o$'da arzdan daha az talep olacaktır ve ekonomi geçici olarak işsizlikle deneylenecektir. Bununla beraber klâsik varsayıma göre fiyat ve ücretler hemen $F_1\ddot{U}_1$'e düşecek ve ekonomi tam istihdama dönecektir. Bu düşük fiyat ve ücret düzeyi daha düşük talep düzeyinde tam istihdama izin vermiş olacaktır.

Aynı şekilde, eğer toplam talep eğrisi azalırsa, toplam talep eğrisi Şekil 19 b'de TT_o dan TT_2'e, sağa doğru kayacaktır ve orjinal fiyat düzeyi $F_o\ddot{U}_o$'da arz edilebilenden daha fazla talep edilecektir ve fiyat ve ücretler, ekonomi tam istihdam düzeyinde çalışıyorken $F_2\ddot{U}_2$'ye yükselecektir. Klâsik modelde toplam talebin düzenlenmesi toplam çıktıda değil, fiyat ve ücretlerdeki değişmeler yoluyla yapılır. Say'a göre ekonomide yanlış hesaplama veya aşırı kaynak tahsisi gibi herhangi bir nedenle oluşacak, belirli sektör veya sanayilerdeki üretim fazlalığı, ekonominin diğer alanlarında yarattığı kıtlık nedeniyle fiyatlarda düşüş ve artışlara neden olacağından kaynakların kıtlık alanlarına, kâr elde etmek amacıyla kaydırılması piyasaları otomatik olarak düzenleyecektir. Tam istihdam düzeyinde üretim talepteki değişmelere bakarak gözlenecektir.

Klasik ekonomistler tasarrufun yatırımlara eşit olduğunu varsaymışlardır Harcama akımından tasarruflara dönüşen sızıntılar yatırım enjeksiyonlarına dönüşeceklerdir. Klasiklerin mantığına göre bu eşitlik, daha sonra geliştirilen faiz esnekliği tezi gereği, bu mekanizma kanalıyla tasarrufları yatırımlara eşitleyerek sağlanacaktır (Klasik modelde, vergi-devlet harcamaları sızıntıları ve enjekte etme ilişkileri, klasikler mali politikayı gözardı ettiğinden konu dışıdır).

Daha önce belirtildiği gibi klasik ekonomik teori 1930'larda, Büyük Depresyonu açıklayamadığında ve işsizlik problemini çözümleyecek politika reçeteleri öneremediğinden popülaritesini kaybetmiştir. Bununla beraber 1980'lerde, kısmen serbest piyasa felsefesinin popüler olmasından ve buna paralel olarak A.B.D.'de ekonomide devletin rolünün küçültülmesine yönelik hareketler, klasik teoriye olan ilginin yeniden dirilmesine yol açmıştır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Klasik ekonomi Adam Smith'in, Ulusların Servetlerinin Yapısı ve Nedenleri üzerine yaptığı çalışmalarla başlar. Bu dönemde İngiltere endüstri toplumu haline gelmiş zenginliğini ağır sanayi, kömür ocakları, demir sanayi, seramik endüstrisi üzerinden oluşturmuş, kanallar, liman-yol-köprü-su kemerleri yapımını arttırmış, sahil gemiciliğini geliştirmiştir. 1723'te doğan A.Smith Oxford'a devam etmiştir. Çevresindeki endüstriyel gelişme, endüstri devriminin safhaları ve avantajları üzerinde çalışmıştır. Bu çalışmalar modern iktisat biliminin kurulmasına temel oluşturmuştur. Smith'in çalışmaları toplumların daha ileri refah seviyelerine ulaşmaları, büyüme ve bunun sağlanmasında rol oynayan işbölümü-uzmanlaşma, piyasa ve sermaye birikimi konuları üzerinedir. A.Smith'i izleyen diğer klasik iktisatçılar sürekli işsizlik problemlerini, bolluğun ortasındaki yoksulluğu açıklamaya uğraşmışlardır. Thomas R.Malthus David Ricardo, Jeremy Bentham ve Jean Baptiste Say gibi klasik iktisada katkıda bulunan iktisatçılar ekonomiyi, Smith'in liberalizm anlayışı ve doğal serbestlik sistemini benimseyerek, dünya ekonomisinin, savaş, devrim, nüfus patlaması, politik ayaklanmalar, endüstriyel gelişmelerle dolu bu dönemini bir kaç temel ilkeye göre analiz etmeye çalışmışlar ve iktisadı ilk kez bir sosyal bilim haline getirmişlerdir.

18.yy.'ın sonu 19.yy'ın başının savaş yılları olarak kapsamlı ve geniş değişim dönemi olması, gıda taleplerini, sınai üretimi büyük ölçüde uyarmaktaydı. Hızla artan nüfusun büyük kentlere kayması şehirleşme problemleriyle birlikte artan yoksulluğu da getirmiştir. Thomas Robert Malthus (1766-1834) nüfus kuramıyla klasik iktisada katkıda bulunmuştur. Ayrıca Malthus, eğer refah artışı sağlanmak isteniyorsa üretimin artış hızının nüfus artış hızından daha yüksek olması gerekliliğini belirtmiştir.

Klasik iktisadın önemli isimlerinden bir diğeri olan David Ricardo (1772-1823), Politik Ekonomi ve Vergilemenin İlkeleri'ni yazmıştır. Büyüme konusu üzerinde çalışmıştır. Rant teorisi ve uluslararası iktisatta geçerliliğini yitirmeyen karşılaştırmalı üstünlüklerle ilgili katkılarıyla klasik iktisadın gelişmesine yardımcı olmuştur. Ricardo, uluslararası uzmanlaşma ve işbölümünün tüm ülkeler için yararlı olduğu, korumacılık tedbirlerinin dünya ticaretini ve ulusal gelişmeyi daraltıcı

etkilerinin "karşılaştırmalı üstünlükler" kuramıyla, değişik ülkeler mallarının üretim maliyetlerinin karşılaştırılması yoluyla açıklamıştır.

Klasik iktisatta önemli isimlerden biri olan Jean Baptiste Say (1767-1832)'in katkısı piyasalar yasasını geliştirmesiyle olmuştur. Üzerinde durulduğu gibi ekonomi tam istihdamda çalıştığı ve ürettiğinde, üretilen mal ve hizmetler tamamen satın alınacaktır. 1803'te yayınladığı "Politik Ekonomi Üzerine Bir İnceleme" adlı eserinde bu görüş ilk defa açıklanmıştır. Kağıt para, altın, enflasyon gibi konuların yoğun olarak tartışıldığı dönemde Thornton'un, para piyasasında arz edilen fonların fazlalaşmasının faiz oranlarının düşmesine yol açtığını, düşük faiz oranlarınınsa yatırımları teşvik ettiğini gözlemlemesi, klasik ekonomide Say Kanunu (Mahreçler Kanunu) ile açıklanamayan toplam talebin tüketim ve tasarruf arasındaki dağılımının anlaşılmasına bilimsel dayanak oluşturmuştur. Thornton'a göre faiz oranlarının esnekliği tasarrufların yatırımlara dönüşmesine ve toplam harcama akımının değişmeden kalmasına neden olmaktadır. Böylece klasik teori, eksikliğini "faiz esnekliği" kavramıyla gidermiştir.

Ekonomi kendi tabii eğilimiyle tam istihdam düzeyini, faiz oranları kanalıyla da yatırım-tasarruf eşitliğini sağlamaktadır. Ulusal gelirin harcanmayan kısmı, tasarruflar, borç verilebilir fonlar olarak bulunur. Eğer bu fonlara talep güçlü ve faiz oranı yüksekse, tasarruflar teşvik edilmiş olacak ve ödünç verilebilir fonlar talebi karşılamak için yükselecektir. Eğer fon talebi ve faiz oranı düşükse, tüketici tüketim harcamalarını arttıracak tasarruf etme isteği kırılacaktır.

Gerçi bu teori, ekonomideki fon akışlarındaki dalgalanmaları hesaba katmamış, ekonominin otomatik mekanizma ile çalıştığını güçlü bir açıklama olarak kabul etmiştir. Gerçekte stok ve tasarrufların bazı zamanlarda yatırımları aşması, ithalat ve ihracat arasındaki dengenin daima başarılamaması, toplanan vergilerin devlet harcamalarıyla nadiren aynı olması gerçek dünyaya karşı teoriyi zayıflatmaktadır. Say'ın teorisi, aşırı faktör arzını ve de özellikle emek arzını gerçekte hesaba katmaz. Bunun gerçekleştiği durumlarda yeterli para mevcut olacaktır. Fakat bu ifade gerçekte aşırı emek arzının bulunmaması demek değildir. Daha

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sonraki klasik iktisatçılar bu noktayı geliştirmişlerdir. Paranın miktar teorisi; klasik ekonomistlerin fiyatlar genel düzeyindeki değişmeleri nasıl gördüklerini ifade eder. Burada dikkat, para miktarı ve fiyat düzeyi arasındaki ilişki üzerinde odaklanmıştır. Keynes'ten önceki ekonomistler paranın miktarının fiyatlar genel düzeyine baskısı üzerinde durmuşlardır. MV = PT olarak ifade edilen eşitlikte, belli bir dönemde paranın miktarı, paranın eldeğiştirme hızı kadar çoğaltıldığında, mal fiyat düzeylerinin aynı dönemde ticaret hacmi kadar çoğaltılmasına eşittir.

Klasik ekonomi, ekonomik düşünce akımı içinde 1870'den sonra Britanya'da Avrupa'da ve Amerika'da geliştirildi. 1870'lerden 1920'lere kadar süren dönemde klasik değer teorisinde köklü değişiklikler oluşturulmuşsa da, klasik görüşler sürdürülmüştür. Neo-klasikler olarak adlandırılabilen bu dönem iktisatçıları değişik ülkelerde yaşamışlardır. Marjinalist değer teorisini geliştirmişlerdir. Bu dönem iktisatçıları içinde en önemli iktisatçılardan biri olarak Alfred Marshall'ı da görmekteyiz.

. Azalan Getiri Kanunu; Üretim faktörlerinden biri (değişken üretim faktörü) olan emeğin ardıl miktarlarda arttırılarak sabit üretim faktörü olarak aldığımız toprakla birlikte kullanılması durumunda, optimum faktör bileşim noktasından sonra, emek faktöründeki her artış daha az ürün alınması, yani emeğin verimliliğinin azaldığı görülür. Emeğin ortalama ürünü düşmektedir. Fakat marjinal ürün daha hızlı düşmektedir.

. Marjinal Verimlilik Teorisi; Üretime katılan her üretim faktörüne, marjinal ürünün satışından elde edilecek gelirden marjinal fiziki verimlilikleri oranında pay ödeneceğini öngörür. Dolayısıyla emek daha fazla istihdam edildiğinde daha az ödenecektir. Ve emeğin herhangi bir istihdam edilmemiş ünitesi daha az çalışmaya hazırsa daima iş sağlayabilir.

Tabiidir ki serbest teşebbüs ekonomilerinde bu açıklama yaygın işsizlik ve onunla birlikte fakirlik kanıtına rağmen çok çekici olmuştur. Sırasıyla patlamalar ve durgunluklar olarak yaşanan ticari devreler, özellikle 1792'den sonrasi daha iyi tespit edildiğinden, daha iyi bilinmektedir.

. **İktisadi Faaliyetlerdeki Dalgalanmalar;** 1792 ve 1913 arasında, her biri arasında yaklaşık sekiz yıl bulunan 15 çevrimsel (cycle) hareket vardır. Her bir faaliyet çevrimseli yukarı doğru zirve noktasına ulaşmadan evvel yaklaşık üçbuçuk yıl süren iş faaliyetlerinden hemen sonra hızla bir depresyona düşüşü içerir. Çok inatçı olmaktan ziyade sürekllik yapısına sahiptir, tekrar kendine gelmesi yaklaşık, ortalama 4.5 yıl alır.

İş faaliyetlerindeki dalgalanmaların hiç biri birbirinin aynı değildir ve onların dereceleri kendi ekonomik gelişme düzeyleriyle ve savaş gibi dış olaylarla ilişkilidir. Örneğin fiyatlarda ani yükselmelerin görüldüğü patlama yılları 1791-94 kanal inşa tutkusu ile ilgilidir ve 1825, 1836 ve 1845 patlama yılları trenyolu inşaatıyla ilgili spekülatif aktivite dalgalarıyla ilişkilidir. Bu patlamaları izleyen depresyonların derinliği, spekülasyonlar sırasında oluşturulan özel tasarruflardan kapital kaybınca derinleştirilmiştir. Aşırı tasarruflar pek tabiidir ki depresyonlarla ilişkilidir. Bu ticaret dalgalanmalarının bir kaç nedeni vardır.

a. **dayanıklı tüketim mallarının neden olduğu dalgalanmalar;** Bir makina alet endüstrisi oluştuğunda, iş aktivitelerinde dalgalanmaların olmasından kaçınılamadığı görülür. Farzedelim ki bir endüstri, 1000 adet talebi olan yeni bir makina yapmak için kurulsun. Bu makinaların ortalama ömrü 10 yıldır. İlk etapta endüstri, ilk 1000 makinayı yapmak için her tarafta mühendisler arayacaktır. Yüksek ücret teklifiyle benzer endüstrilerden gizlice emek avına çıkacaktır. Ve bu patlama koşullarının yaratılmasına yardımcı olacaktır. Bir defa ilk fabrikalar teçhiz edilince fiyat artışları yavaş yavaş gevşeyecek ve daha sonra endüstri yıllık makina ihtiyacı üretimini, örneğin 100 makina, yerleştirecektir. "Boom" döneminde endüstriye çekilen mühendisler şimdi işsiz olacaklardır.

Sadece bu değil, mühendisler tarafından oluşturulan çoğaltan etkisi de mevcuttur. Çünkü makina üreticilerinin ücretleri, manav, topraksahibi yayıncı, kitap satıcısı ve diğer bir çok ticaret erbabı için refah temin eder. Bu genişleme, çoğaltan etkisi, ekonomi içinde gelir sahiplerinin alışkanlıkları doğrultusunda dağılır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, depresyonun geldiği sürede de çoğaltan etkisinin olmasıdır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İstihdam edilmeyen teknik eleman daha az yiyecek, daha az elbise daha az alkol alacak ve daha az sıklıkta bahislere katılacaktır.

Örneği daha ileri safhalarında izlediğimizde, şimdi, bu endüstri her yıl düzenli koşullarda yılda 100 makinayı piyasaya sürecektir. Makinaların üretimine olan talepte %10'luk bir artış olduğunda bu, endüstri 1000 makinadan ibaret olduğundan 100 makinaya gereksinim demektir. Bu artmış talebi karşılamak için bir kere daha çılgın tırmanış başlar. Fakat bu talep karşılandığında bir zaman için tekrar yılda belli bir miktar makinaya gereksinim olacaktır.

Hızlandırıcı adı harcama gücü ekonomiye enjekte edildiğinde ekonomide bir aktivite dalgasına neden olan bu tür bir harekete verilmektedir.

b. **Değişen beklentilerin neden olduğu dalgalanmalar;** Başlıca endüstrilerin bazıları, özellikle iklim koşullarından dolayı dalgalanmaya hassastır. Bunlar, kasırganın şeker kamışı ürününün büyük kısmını tahribetmesi gibi, buğday tanelerinin hastalıktan harabolması, bazı bölgelerde donan nehirlerden dolayı arzın kesintiye uğraması gibi nedenlerdir. Bunların başlıca etkileri olan fiyatlardaki anî yükselmeler üreticileri, bu tip üretimlerde bozuk üretime ödemede bulunacağından diğer alanları düşünmeye teşvik eder. Yeni alanların üretime açılması, şiddetli rekabeti, normal ürün yıllarında dünya fiyatlarını oldukça düşük düzeye indirecektir. Bazen bu gibi koşullarda üreticiler topluluğunun fiyatı kontrol etmek için ürün satması sadece endüstrinin varlığını sürdürmesine yardımcı olur ve çoğunlukla gelir sağlamak için ürün arzını teşvik eder. Eninde sonunda fiyatların biri tarafından düşürülmesi plântasyon alanının terkedilmesine neden olur.

c. **Altın standardı mekanizmasının neden olduğu dalgalanmalar;** 1792 ve 1913 arasında benzer şekilde, altın standardı mekanizmasından ayrılamayan parasal hareketlerden kaynaklanan ticaret çevrimselinin düzenliliği görülür. 15 çevrimselden sadece üçü dokuz yıldan uzundur ve sadece biri yedi yıldan kısadır. Tersi olarak altın standardı 1914 'te bırakıldığında, 1918 den savaş sona erdikten sonra oluştu.

Ticaret çevrimsellerinin nedenleri çok çeşitli olabilir, 19.yy.'ın ilk yarısında herhangi bir çöküntü (slump) anında kendi kendini iyileştiren mekanizmanın doğasına "laisser faire"'in baskısının yardımı kaçınılmazdı ve otomatik iyileştirme mekanizmasının çalışmasını bozabilecek herhangi bir devlet müdahalesine karşı olunmuştur. Zaten biz John Stuart Mill'in, bolluk içinde yeralan fakirliğe refahın medeni ölçülerde ulaştırılmasında vergi sistemi yoluyla refahın yeniden dağıtılmasını anahtar çözüm olarak kabul ettiğini fakat yeniden dağılımı zorlayacak gücün olmadığını görüyoruz. Dr.Bernardo ve Elizabeth Fry gibi humanitaristyenlerin fakir gurupların ıztıraplarını dindirmeye çalışmışlar, bir kısım gruplarsa daha iyi hayat koşullarını aramak için göçetmişlerdir Fakat zanaatçı sınıf için yüzyıl yavaş bir gelişme göstermiştir.

Klasik ekonomik düşünce esas gelişimini Britanya, Avrupa ve Amerika'da 1870'lerden sonra yapmıştır. Alfred Marshall bu ekonomik düşünce içinde yeralan önemli ekonomistlerden biridir, marjinal analiz onun yaklaşımının değiştirilmiş bir şeklidir. Klâsik ekonomistler, Smith, Malthus, Ricardo, John Stuart Mill ekonomide iş gören güçlerin diyagramatik tanımlanmalarına, matematiksel ifadeler şeklinde gösterilmelerine dönüştürülmüşlerdir.

Alfred Marshall (1842-1924), babası tarafından klasik bir eğitime başlatılmış, daha sonra Cambridge'te matematik ve fizik çalışmıştır. Büyük çalışması "Principles of Economics" uzun süren hazırlıklar sonucu 1890' da ortaya çıkmıştır. Modern ekonominin bir çok ana kuralı Marshall'ın Principles'leri içinde bulunabilir[1].

3. KEYNESYEN EKONOMİ

İngiliz ekonomist John Maynard Keynes (1883-1946), Keynesyen ekonominin temellerini atmıştır. 1930'larda klasik ekonomi, 1914-18 savaş faaliyetleri sonucu yüksek aktivite düzeyini izleyen şiddetli depresyona otomatik düzenlenen mekanizması kanalıyla çözüm getirememiş, umulan refah dönemi asla gelmemiş, ve uzun dönemli, çalıştırılamayan bir düşük istihdam düzeyi ve işsizlik çalışan-çalışabilecek insanlar arasında kötümser duygulara, ıstıraplara yol açmıştır. Tarım sektörü kömür

(1) Whitehead Geoffrey, a.g.e., p.347.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ocakları, gemicilik, demir ve çelik endüstrileri, pamuklu ve yünlü imalat sektörü ve kimya endüstrisi gibi temel endüstrilerde sadece Avrupa'da değil, Kuzey Amerika'da da genel depresyonun kötü etkileri hakim olmuştur.

Yirminci yüzyılın en büyük ekonomisti olarak adlandırılan John Maynard Keynes, kapitalist sistemin zayıf noktalarını yeniden yapılandırarak yeni bir ekonomik model geliştirmiştir. Keynes'in "General Theory of Employment, Interest and Money" başlıklı büyük çalışması 1936'da yayınlanmıştır. General Theory'deki "etkin talep" temel kavramdır. Etkili talep düzeyi, ulusal gelirin harcanan ve tasarruf edilen kısımlarının büyüklüğü ile belirlendiğinden eğer ekonomide yüksek tüketim eğilimi varsa, emeğin istihdamı ve üretimin genişlemesi kârlı olacaktır. Buradan anlaşılacağı gibi istihdam düzeyi ekonomide toplam talep tarafından belirlenir. Ekonominin yavaşlama dönemlerinde harcamaların çok düşük düzeyde oluştuğu izlenir.

Kapitalizmin ilk dönemlerinde cari tüketimin ertelenen kısmı endüstrilere yatırım yapmak için tasarruf edilen gelirdir. Kapitalist sistem geliştiğinden, tasarruf fonksiyonu ve yatırım fonksiyonu ayrılmıştır. Bugünün müteşebbisi kendi başına tasarruf eden bir kimse değil aynı zamanda diğer insanların tasarruflarını da yatırımlara yönlendiren kimsedir. Bu anlamda, ertelenen cari tüketimler eğer müteşebbisler yatırım yapmakta isteksiz olurlarsa, ekonomideki aktivite düzeyini etkileyeceklerdir. Yatırımların kârlılığı ile ilgili olumsuz beklentiler iş aktivitelerinde daralmalara, depresyona veya çökmelere neden olacaktır.

Keynes'in geliştirdiği ekonomik düşünce ile kapitalist sistemin gizi çözümlendi. Keynes, ekonomik düşünceyi toplam harcamaların rolünü odak noktası yaparak yeniledi. Keynes'in en büyük katkısı, artan ve azalan harcamalar ile istihdam ve üretim düzeyinin arttırılabileceği ve azaltılabileceğinin anlaşılmasıdır. Keynes, klasiklerin piyasaların otomatik olarak kendilerini düzenleyeceği ve ekonominin tam istihdam olacağı düşüncesini reddetmiştir. Ekonomi tam istihdamın altındayken toplam harcamaların arttırılması yoluyla çıktı ve tam istihdam düzeyi iyileştirilebilir. Keynes, ekonomik aktivite düzeyinin, devlet harcamaları

ve vergileri kullanım yoluyla kontrol edilebileceği düşüncesinin öncüsü olmuştur. Onun reçetesine göre, resesyonu önlemek için doğru metod toplam harcamaların arttırılmasıdır, bu da devlet harcamalarını arttırmak ve/veya vergileri azaltmak yoluyla başarılabilir. Bu mali politikadır ve Keynes'in ekonomik düşüncesine göre; devlet vergi ve harcamalarının yönetilmesi yoluyla tüm istihdamın iyileştirilmesi ve talep enflasyonunun baskısının azaltılması mümkündür. Keynesyen eğilimine göre mali politikanın kullanımı ile ekonomi istikrar kazanabilir. Diğer bir deyişle, Keynesyenlerin yönelik olduğu anlayışa göre makroekonomiye aktif devlet müdahalesi gerekli ve uygundur.

Keynesyen ekonomi 1960'larda popularitesinin zirvesine ulaşmıştır. 1970'lerin başından itibaren saldırılara hedef olmuştur. Bazı düşüncelere göre 1970 stagflasyonu Keynesyen terimlerle açıklanamaz. 1980'lerin politik düşünce yapısı, ekonomiye devlet müdahalesinden uzak hareketleri kabullenmiş ve makroekonomik politika yaklaşımlarına ilgisini monetarism ve klasik ekonomi gibi akımlarla yenilemiş, 1980'lerin başında vergi azaltılması gibi non-Keynesyen bazı politikalar izlenmiştir.

30. Keynes ve Faiz Oranı:

Keynesyen ekonominin açıklanması gereken bir kaç özelliği vardır. İlk üzerinde durmamız gereken özelliklerden biri faiz oranıdır. Keynes'te klasik ekonomistler gibi, insanların günlük gereksinimlerini karşılamak için (işlem güdüsüyle para talebi) ve süpriz olaylara karşı ihtiyatlı olmak amacıyla (ihtiyat güdüsüyle para talebi) ellerinde para tuttuklarını kabul eder. Fakat, bu iki güdüyle para tuttuktan sonra insanların tatmin olarak geri kalan gelirlerini harcayacaklarını veya bazı müteşebbislere endüstriyi genişletmeleri için vereceklerini kabul etmez. Keynes insanların spekülatif motif olarak isimlendirilen güdüyle de ellerinde para tutacaklarını göstermiştir.

Şimdi faiz oranlarının düşük, örneğin Keynes'in zamanında %4 olduğunu farzedelim. Bir kişinin, bazı müteşebbisler veya Hazine tarafından ihraç edilen menkul kıymetlere yatırmak için sahibolduğu paradan %4 faizle yatırmak için £100 ayırdığını farzedelim. Ve şimdi de faiz oranlarının %8'e yükseldiğini farzedelim. Bizim menkul kıymet yatırımcımız,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bazı ihtiyaçları karşılamak için, değeri ₺50 düşmüş gibi olan, yani ₺50'un getirdiği geliri getiren yatırılmış parasını geri almayı deneyecektir. Hiç kimse, şimdi yeni menkul kıymetler %8 faiz getirdiğinden eski %4 faiz gelirli menkul kıymetlere ₺100 ödemeyecektir. Eski menkul kıymetlerle yenilerini eşitlemenin tek yolu eskilerini orjinal fiyatlarının yarısına düşürmektir. Bu nedenle, faiz oranları düşük olduğunda veya yükselmesi umulduğunda, paranın yatırılmayarak elde tutulması için mantıksal nedenler vardır. Çünkü bu koşullar altında yatırım yapan kişi sermaye kayıplarına maruz kalacaktır. Tabii olarak, faiz oranları düştüğünde tersi gerçekleşecektir. Eğer faiz oranları düşerse, eski yüksek faiz oranıyla edinilmiş menkul kıymetin değeri, örneğimizde %8 faizli 100'luk menkul kıymet iki katı değere 200'a ulaşacaktır. Buradan, yavaşlama dönemlerinde "likidite tuzağı" işlediğinden, ekonominin kendi kendini iyileştirici mekanizmaya sahibolmadığı görülür. Bankalardaki fonlar da dahil olmak üzere, bütün mevcut fonlar, ekonomide faiz oranlarının yükseltileceği, kapital kayıplarının olacağı korkusuyla yatırımlara yönlendirilmez.

Keynes'in, dikkatleri "istihdam düzeyi nasıl kontrol edilir" sorusuna çekmesiyle, ekonominin otomatik olarak kendi kendini tam istihdamda tutacağı inancı yıkılmıştır.

31. Ulusal Gelir Dengesi:

Keynes, insanların elde ettikleri gelirlerle harcamaları veya tüketimleri arasındaki yakın ilişkiyi göstermiştir. Sadece, çok fakir bir insan gelir olarak elde ettiği her kuruşu harcar. Daha zengin bir insan gelirinin bir bölümünü tasarruf eder, ve gelir yükseldikçe tasarruflarda yükselecektir. Tasarruf edilen oranın artması tüketilen oranın azalmasına neden olur. Bir ulus bütün olarak, herhangi bir dönemde elde ettiği gelirin tamamını harcadığında, tasarruf edilmediğinden onu izleyen dönemde genişleme olacaktır. Ulusal gelir düşük olduğunda, gelirin büyük kısmının harcanması eğilimi olacaktır, çünkü vatandaşlar temel şeyleri alacaklardır. Fakat ulusal gelir yükseldiğinde marjinal tasarruf eğilimi yükselecek ve elde edilen gelirin tamamı harcanmayacaktır. Bununla beraber tasarrufların bir bölümü yeni sermaye malları inşa edilmesi için müteşebbisler tarafından kullanılacak, bir bölümü ise yatırılmayacaktır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

32. Ekonomide Parasal Akım:

Eğer devlet ekonomiye, yapılması gerektiği zaman alım gücü enjekte ederse, daha önceki bölümlerde gördüğümüz, bu gelirin belirlemediği akımlar ekonomik aktivitenin genişlemesine yol açacaktır. Eğer halk bütün gelirlerini harcarsa, mal ve hizmetler için toplam parasal talep kazançlarla aynı olur. Keynes, müteşebbislerin malları için olan bu toplam talebi, toplam parasal talep olarak adlandırmıştır.

Ekonomik dengede olduğunda, gelecek dönemin aktivite ve gelir düzeyi önceki dönemle aynı olacaktır, ve elde edilen toplam gelir müteşebbise harcamalar şeklinde dönecektir. Bu noktada, ekonomi statiktir, ne genişler ne de daralır. Bununla beraber bazı kişiler gelirlerinin bir bölümünü finansal kuruluşlar aracılığıyla tasarruf edeceğinden ve müteşebbisler finansal kuruluşların topladığı ve yarattığı bu fonları borçlanarak kullanacağından bu gerçekçi bir varsayım değildir. Gelirin belirlemediği bu harcama akımları, ekonomiye yatırımlar olarak zerkedileceğinden statik ekonomi dinamik ekonomiye dönüşecektir.

33. Yönetilen Refah - Problemin Yapısı:

1930'larda kapitalist dünya, daha önce yaşamadığı şekilde sendeledi ve kötü bir çöküşe doğru yöneldi. Devamlı ve direşken bir işsizlik daha önceki dönemlerde oluşmadığı kadar devamlı ve yaygın olarak ticari faaliyetlerin özelliği niteliğine kavuştu. Bu 1930'lardaki ekonomik çöküşten, büyük oranda yeni silahların kullanılması yoluyla kurtulundu. II.Dünya Savaşı'ndan önce Keynes ve diğerleri depresyonun nasıl tedavi edilecğini gösterdi; çözüm ekonomiye alım gücünün enjekte edilmesiydi. Savaşların ekonomik çöküntüyü tedavi etmesinin nedeni; silahlara, gemilere, üniformaya olan taleplerin toplam parasal talebi yükseltmesi olmuştur. Çok yoğun işsizliği tedavi etmek için çok yoğun ilave bir parasal talebin, enjeksiyonlar yoluyla ekonomide yaratılması gerekir. İlave parasal enjeksiyonlar ekonomide çoğaltan etkisine sahiptir.

330. Çoğaltan:

Yönetilen bir refah, toplam parasal talebin arttırılması yoluyla ekonominin genişlemesi sağlanarak tam istihdama ulaşma, yeterli harcama

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gücünün ekonomiye enjekte edilmesini gerektirir. Yüksek gelir gurubunda yeralan kimseler yüksek tasarruf eğilimine sahipken düşük gelir gurubunda yeralan kimselerin yüksek tüketim eğilimine sahibolmaları nedeniyle, toplumun düşük gelir gurubunda yaratılan parasal gelirlerdeki artış, tüketim eğilimlerinin fazla olması nedeniyle yüksek çoğaltan etkisine sahip olacaktır. İşsizlik çok çabuk tedavi edilecek ve çöküşten kaçınılabilecektir.

Marjinal tasarruf meyli her ilave gelirin ne kadarının tasarruf edildiğini, tüketim meyli ise ne kadarının tüketildiğini gösterir. Çoğaltan etkisi;

$$\text{çoğaltan} = \frac{1}{\text{tasarruf meyli}}$$

formülü yoluyla hesaplanabilir. Eğer ekonominin tasarruf meyli, her artan gelirin yarısı kadar ise çoğaltanın değeri 2 olacaktır. Eğer ekonomi ilave gelirinin üçte birini tasarruf ediyorsa çoğaltanın değeri 3 ve eğer ekonomi her gelir artışının ondabirini tasarruf ediyorsa çoğaltanın değeri 10'a eşit olacaktır. Yani ekonomiye enjekte edilen harcama akımını çoğaltanın değeri kadar büyütecektir.

Hitlerin askeri makinaları üretmek için gerekli yoğun harcama gereksinimi işsizlik probleminin çözümlenmesini sağlamıştır. 1946'ya kadar Keynesyen ekonomi, refahın yönetimi için uygulanmamıştır. 1946'dan 1970'e kadar olan dönemde devletlerin çoğunun en büyük endişesi refahın yönetimi olmuştur. Pek çok insan için bu dönem altın çağ olarak görülür. Keynes, modern dünyanın etkili kuruluşları Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasını sağlayan Bretton Woods Anlaşması'nın (1944) tesisinde rol oynadı. 1946'da öldüğünde politikalarının etkin olduğu dönem başlamıştı.

4. MONETARİSM

Monetarist olarak isimlendirilen ekonomik düşünce okulu, paranın makroekonomik koşulları belirlemedeki önemi üzerinde durur ve para arzını değiştirerek ekonomiye istikrar kazandırmayı tercih eder. Monetarism, 1970'lerde ve 1980'lerin başında popüler ekonomik bakış açısı olmuş,

işsizliği ve enflasyonu önlemede Keynesyen politika reçetelerine meydan okumuştur. Monetarism, Milton Friedman'ın ekonomik düşünceleri doğrultusunda geliştirilmiştir.

Monetaristler, serbest piyasa düşüncesini tercih eğiliminde ve sınırlı devlet müdahalesi savunucularıdır. Bu anlamda, klasik okula eğilimlidirler. Tipik bir monetarist, tam istihdama ulaşmak için serbest piyasaları ve para arzında uygun kontrolü sürdürmeyi ideal strateji olarak önerir. Monetaristler arasında, problemleri karşılamak için para arzının arttırılarak değitirilmesi mi veya yıllık sabit oranda arttırılmalı mı tartışması vardır. Para arzının sabit oranda büyümesi kuralı işsizlik ve enflasyonu karşılamak için para arzını arttırıcı veya azaltıcı para politikası reçetelerine meydan okur. Para arzının, ekonomik koşullara göre enflasyonsuz belli bir istihdam ve üretim düzeyinin başarılması için her yıl sabit oranda arttırılması gerekir. Sabit oranlı büyüyen para arzı kuralı Milton Friedman tarafından savunulmuştur.

40. 1970'lerde Politik Gelişmeler:

1970'lerde lider ülkeler, Bretton Woods Sisteminin yıkılmasından kaynaklanan istikrarsız bir ortamda, hareket etmeye çalışıyorlardı. Yönetilen refah, dünyanın her tarafında beklentileri arttırmıştı. Aynı zamanda dünya nüfusunun artışı bir kabus gibiydi. 1970'lerin başlangıcıyla birlikte dolar da baskı altındaydı.

Problemin çözümü dalgalanan döviz kurunun uygulanmasıydı ve sistem paranın aşağı doğru, arz ve talebin dengede olduğu noktaya eriştiğinden, tekrar arzu edilebilir olduğu noktaya kadar dalgalanmasına izin veriyordu. Bunun iç yaşam standartlarını dolaylı etkilediğini biliyoruz. İthalat maliyetleri yükselmekte, kâr marjları düşmektedir. Bütün ülkelerde, belki de en fazla U.K.'da enflasyon ve işsizlik birlikte yükselmeye başlamıştı.

1973'ün sonunda ansızın OPEC ülkeleri, petrol üreten ve ihraç eden ülkeler, petrol fiyatlarını bir gecede dört katına yükseltti, ve yükseltmeye devam etti. Gerçekte, gelişmiş ülkelerde iyileştirilmiş yaşam standartları azgelişmiş dünyadan gelen ucuz petrole dayandırılmıştı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

OPEC ülkeleri bu trendi tersine çevirdi ve gelişmiş ülkelerin petroller için adaletli bir fiyat ödemeleri gerekti. Milyarlarca döviz petrol zengini ülkelerin kasalarına akıtıldı. Bu paraların çoğunun OPEC ülkelerinde gelişme projeleri sermayesi ödemesi olarak dönmesi ve gelişmiş ülkelere yatırım olarak gelmesi finansal çöküşü önledi. OPEC ülkelerinin kendinden gelen bir miktar hayırsever yardım, petrol üretemeyen azgelişmiş ülkelerin kötü yükünü hafifletti.

Gelişmiş ülkelerdeki, petrol fiyatlarının yükselmesinin neden olduğu geri çekilme dikkate değerdir. Bu ülkeler, ekonomilerinde büyüme olduğu takdirde tatmin olabilecekleri artan beklentilerin neden olduğu enflasyondan muzdaripti. Petrol fiyatlarındaki artışların sonucu büyümenin tam bocalamasıydı ve bu duruma; (stagnation of the economy and inflation) ekonominin durgunluğu ve enflasyonun karışımı demek olan stagflation denmektedir. Bu durumu kısa bir süre sonra izleyen slumpflation hızla yükselen işsizlik ve enflasyonun birleşmesidir.

a. Ulusa yaygın ciddi işsizlik, üç milyon işsiz ve eğer yabancı rekabetçileri tarafından silip temizlenmemişse şiddetle bunalım geçiren pek çok endüstri. Bu koşullarda ithalatın kontrolü imkansız olduğundan, bu hem EEC üyelerinden geldiğinden hem de GATT'a konu olduğundan, iç endüstrilerin etkin çalışan yabancı endüstrilerin rekabetinden korunmanın yolu yoktur. Etkinliklerin burada çok verimli alınması gerekmez. Yabancı rakiplerin düşük maliyet yapısına tekabül etmektedir. Yeni endüstrileşmiş ülkelerin pek çoğunda, endüstrileşmiş ülkelerdeki gibi ticaret birlikleri tarafından temsil edilmeyen, ücretleri tazminatları şeması, sağlık hizmetleri, işsizlik ödemeleri olmayan büyük hacimli ucuz emek mevcuttur. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinde, Filipinler ve yeni endüstrileşmiş diğer ülkelerde kirlilik kontrolleri maliyetlere aksetmemektedir.

b. Yaygın işsizlik şiddetli rekabet anlamında kullanılır, sonuçta ücretlerdeki düşme dünya piyasalarını rekabetçi duruma döndürür. Bu artık bugünün endüstrilerinde mümkün değildir.

c. Küçük sektörlü endüstrilerde oluşan büyüyen refah yükü, aşılamaz yükü temsil eder ki kamu hizmetlerinin sürdürülmesini zorlaştırır. Direkt terimlerle zenginlik yaratamayan olarak ifade edilir.

41. Enflasyon:

Enflasyon para arzı çok olduğunda, daha az mal ve hizmetler için parasal talebin fazla olması nedeniyle fiyatlardaki yükselmedir. Çok uzun süreler önce ekonomilerde enflasyonist baskılar yaşanmıştır. Örneğin İspanya yeni dünyayı keşfettiğinde, Meksika ve Peru'dan akan altın Avrupa'da bütün fiyatlarda artışa neden olmuştur. Ekonomi de reel üretim hacmi aynı kalırken paranın bol miktarda olması paranın değerinin düşmesine ve malların daha değerlenmesine yol açmıştır. Benzer bir enflasyon, Kaliforniya'da "altına hücum" günlerinde yaşanmıştır.

Yaşanan bu tür deneyimler, ekonomistlerin, üretilen mal miktarı ile dolaşımdaki para miktarı arasında bir ilişki araştırmasına yol açtı. Bu ilişki miktar kuramı veya değişim eşitliği olarak isimlendirilir. Çünkü bir serbest ekonomide mal ve hizmetlerin nasıl değiştirildiğini açıklar.

Daha sonra eşitlik Prof.Irving Fisher tarafından daha başka bir özelliği için geliştirildi. Herhangi bir anda para miktarında ani gerçekleşmeyen değişiklikler oluşabilmektedir. Bu para dolaşımının hızı, diğer bir deyişle elden ele geçme hızıdır. Alıcıların tüketim eğilimleriyle paranın eldeğiştirme hızı değişebilir. Fakat daha çok gelecekte olması beklenen olaylarla değişebilir. En çılgın enflasyonlar fakir toplumlardan çok zengin toplumlar arasında, paranın değeri düştüğünde mümkün olduğu kadar çok zenginliği kurtarabilmek için oluşur.

Irving Fisher değişim eşitliği;

$$MV = PT$$

olarak ifade edilir. Burada; M, dolaşımdaki para miktarı ve V bu paranın dolaşım hızı, P mal ve hizmetlerin fiyatı ve T ise ekonomide vuku bulan muamele sayısıdır. Eşitlik; dolaşımdaki para miktarının dolaşım hızıyla çoğaltılması, fiyatlarıyla ekonomide yapılmış mal ve hizmetlerin çarpımına eşittir. Farzedelim ki ilave mal ve hizmet üretimi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olmaksızın dolaşımdaki para miktarı arttırılsın. T değişmediğinden fiyatlar (P)'nin yükselmesi gerekir ve bu enflasyonun ifade edilmesidir. Enflasyonu kontrol etmek için para arzının kontrolu gereklidir. Üzerinde çok konuşulan bu eşitlik en azından ekonomide neler olduğunu göstermektedir. Aşağıda göreceğimiz örnekler Fisher denkleminin önemini ifade etmektedir.

a. Para arzını kim kontrol eder? Para arzı, parasal otoriteler, devlet tarafından kontrol edilir. Eğer dolaşımdaki para miktarı azaltılırsa fiyat yükselmeleri, diğer bir deyişle enflasyon durdurulur. Fakat devlet bu amaçla hareket ederken halk V'yi yeni paranın eldeğiştirme hızını değiştirirse devletin aldığı önlem etkisiz kalır. Bunun klasik örneği olarak 1964-69'da sterlingin yoğun devalüasyonu sonucu halkın sıkışmayı kabullenmemesi İngiltere hükümetini zorladı. Benzer olarak, depresyon dönemlerinde ekonomi daha fazla paranın dolaşıma çıkarılmasıyla canlandırılmaya çalışılır. Eğer hükümet tarafından ekonomiye enjekte edilen harcama gücü hemen tasarruf olarak çekilirse ekonomi gelişemez.

b. Diğer yandan eşitliğin bize gösterebildiği diğer şey; eğer fiyatlar yükselirse, bu daha fazla mal ve hizmet üretme yoluyla engellenebilir. Daha fazla mal, daha fazla muamele, fiyatların daha aşağıda oluşması sağlanabilir. Daha fazla mal ve hizmet üretmek için üretim sahalarının verimliliği arttırılmalıdır. Bu, özellikle şiddetlii çökme dönemleri oluştuğunda üzerinde önemle durulması gereken bir noktadır. Eğer, ekonomiye harcama gücü enjekte etme yoluyla ekonomiyi yoluna sokmak istiyorsak, bu sözkonusu koşullarda enflasyon yaratmayacaktır, çünkü istihdam edilmemiş üretim faktörlerinin üretime sokulmasıyla arttırılan üretimi karşılayacak daha büyük bir para arzının mevcut olması gerekir.

42. Enflasyonun Tedavisinde Monetarism ve Monetarist Politikalar:

Sonuçta, 1972'de Bretton Woods Sistemi bırakıldığında pek çok ekonominin dikkati çeken özelliği müzmin bir enflasyon olmuştur. Savaş sonrası yıllarda, ciddi tek rakamlı enflasyon, altmışların sonunda olmuştu ve yetmişlerde çift rakamlı enflasyon görülmeye başladı. Gelişmiş ekonomilerde gelir bir yıl içinde %10'dan fazla kemirildiğinde insanlar alarma

geçti. Herhangi bir önlem almadıkları takdirde reel gelirlerinin ciddi bir şekilde azalmakta olduğunu gördüler. İş topluluğu ve organize olmuş, emek, gelirlerini enflasyonu etkisiz bırakacak çizgide tutabildi. Fiyatları, kâr marjını yeterli tutabilecek kadar yukarı ittiler, diğerleri de ücretlerini enflasyonun önünde tutacak kadar yukarı ittiler. Temsil edilemeyen gurup, emekliler ve sıradan halk olmuş, yaşam zorluklarıyla yüzyüze bırakılmışlardır. Devlet sektörünün, örneğin İngiltere'de gelirler politikası yoluyla toplumdaki zayıf gurubu, gelir talebini güçlü şekilde sınırlı tutmaya ikna etti.

Monetaristler, alternatif gelir politikalarının para arzını kontrolüne inanırlar. Bu politikanın baş savunucusu Kaliforniya Hoover Institute'den Prof.Milton Friedman monetarist düşünceyi popülarize etmiştir. Enflasyonun nedeni, basitçe, geniş para arzıdır. Enflasyon bütün dünyada en büyük problem haline gelmiş ve bazı ülkeler, Arjantin gibi, yılda %130 enflasyona sahibolmuştur. Bir yaşam şekli haline gelmiş enflasyonun düşürülmesinde monetaristler çarenin, para arzının büyümesinin sınırlanması olarak görmüşlerdir.

Monetarismin arkasındaki temel düşünce, paranın diğer şeyleri alabilen bir birimi temsil etmesidir. Para talebi, alımgücünün talebedilmesini temsil eder. Elde tutulan para enflasyonist ortamlarda, genellikle kazancından daha fazla likit kaybına neden olmaktadır. Enflasyonu kontrol etmek için para arzını kontrol etmek gerekmektedir. Monetaristlerin en büyük problemi, ekonomide gecikmelerin varlığıdır. Bunun anlamı, monetarist tedbirlerin etkilerinin alınmasında zamana olan gereksinimdir. Devlet politikasında, burada para arzı üzerinde, belli bir etkinin başarılması için amaca göre farklı aletler kullanılır. Etkileri ölçmek için güvenilebilir belli değişkenler gösterge olarak gerekir. Amaçlanan hedeflerde, ne olduğunu gösteren, güvenilir göstergeler de olsa, aletler herhangi bir etki yaratmadan dikkate alınabilir zaman gecikmeleri olabilir. Göstergelerin başka bir şeye reaksiyon gösterip göstermediğinden emin olmak güçtür.

a) **Bilgi gecikmesi;** Politika yapıcısı bilgiler geldiğinde bu bilgilerin ışığı altında önleyici tedbirler almayı umarlar. Bilgi almaksızın doğru

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

doğru hareket etmeye güven duyamazlar. "Bekle ve gör"'e güçlü bir eğilim vardır.

b) Karar gecikmeleri; Politika, yürütücü bölümlerin sorumluluğuna, sağduyu ile dağıtılmışta olsa yürütülmeyebilir. Karar alma sorumluluğunun bir başkasına geçirilmesi yönünde güçlü bir eğilim mevcuttur.

c) Faiz oranı gecikmeleri; Monetaristler para arzının faizdeki değişmelere duyarlı olduğuna inanırlar, bu nedenle devlet (veya merkez bankası) para arzını etkilemekte etkili alet olan faiz oranlarıyla oynar.

Keynes, menkul kıymet faizleri yükseldiğinde yatırımcıların alımda bulunacağını çünkü faiz oranları düştüğünde fiyatlarının yükseleceğini göstermiştir. Menkul kıymet alırken yatırımcılar banka hesaplarından para çekeceklerinden para arzı azalacaktır.

43. Para Politikası Tedbirleri:

Mali politikanın başarısızlığı para politikalarının uygulanmasının nedenidir. Gerçekte, mali politikalar da paranın insanların ceplerinden kamu kasalarına çekilmeleri yoluyla yapılmıştır. Mali tedbirler para arzını etkilemekte faiz oranı kadar çok kullanılmışlardır.

Para arzının etkilenmesinin düşünülmesi durumunda, üretim düzeyini, istihdam düzeyini veya ekonomide fiyatlar düzeyini etkilemek için para politikalarına başvurulduğunda, düzeltilmesi gerekli bozukluğa göre sıkı para veya kolay para politikaları uygulanabilir. Eğer ekonomide yüksek oranlı işsizlik mevcutsa, bu ekonomik koşulu düzeltmek için doğru politika davranışı, kolay para politikasının uygulanması yani toplam harcama düzeyinin uyarılmasıdır. Bu amacı başarmak için faiz oranları düşürülmeli ve ödünçler teşvik edilmelidir. Para arzının genişletilmesi düşünüldüğünde ödünç alınacak fonlar kolaylıkla mevcut hale getirilmeli, para arzının arttırılması anlamına gelen kolay para politikası uygulanmalıdır. Eğer ekonomi talep enflasyonu sorunuyla karşılaşmışsa doğru politika reçetesi harcamaların azaltılması olacaktır. Bu durumda sistemdeki aşırı para arzının azaltılması yönünde davranılmalıdır. Faiz oranlarının yükseltilmesi yoluyla ödünç alınabilir fonların

azaltılması yoluna gidilebilir. Para arzının azaltılması üzerinde durulduğunda, izlenen politikaya sıkı para politikası adı verilir.

44. Para Politikası Araçları:

Para politikası araçları daha önceki bölümlerde üzerinde durulmuş olan karşılık oranları, reeskont oranları ve açık piyasa işlemleridir. Açık ekonomilerde, ekonominin içine ve dışına doğru olan döviz ödemeleri akımları ülke para arzında dalgalanmalara yol açar. Eğer devlet döviz piyasalarına müdahale etmek istemezse, ülke para arzının büyüme hızı enflasyon hızını etkiler. Para arzında bir artış ya faiz oranlarının düşmesine dolayısıyla da yatırım artışlarına yol açarak veya servet artışına neden olarak talebi uyarır. Talebin artması üretimin arttırılmasına ve işsizliğin azalmasına neden olur. Talebin uyardığı üretim, fiyat ve ücretlerde de artışa neden olarak enflasyonun tırmanışa geçmesine yol açar. Fiyat-ücret döngüsü başlar. Enflasyonun nedeni piyasanın her iki yanının etkileşim içine girmesidir. Para arzında meydana gelen artıştan kaynaklanır.

5. YENİ KLASİK OKUL

Makroekonomide, devlet müdahalesinin tavsiye edilmediği, serbest piyasaların kendi kendini istikrara kavuşturduğu temel klâsik varsayıma dönen bazı ekonomistlerin düşünceleri yeni klâsik okulu oluşturur. Keynesyen tip ekonomik politika ve tedbirlerin tam istihdamın sürdürülmesi, istikrarlı fiyatlar ve reel ekonomik büyümede sağlıklı bir oran gibi amaçların başarılmasında etkin olmadığı görüldü. Bazı düşüncelere göre, önceki ekonomi ilmi 1970'lerin değişen ekonomik çevresini çalıştıramadı. Uygun istikrar tedbirleri uygulamasında hata içinde olunduğu önerildi. Devletin makroekonomiyi daha az etkilemesi yolundaki tavsiyeler, son bir kaç yılda geliştirilen rasyonel beklentiler teorisine dayandırılmıştır. Önerilen yeni bir teori olarak ortaya çıkan rasyonel beklentiler, büyük bölümüyle işkonjonktürleri psikolojik teorisinin geliştirilmişidir.

50. Rasyonel Beklentiler:

Rasyonel beklentiler problemini basit bir örnekle ifade etmeye çalışalım. Düşük devama sahip bir sınıfın öğretmeninin periyodik olmayan

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

imtihanlar yoluyla sınıfı iyileştirmeye karar verdiğini düşünelim. Eğer imtihanlar her iki haftada bir belli bir günde olsa, rasyonel öğrenciler bu imtihan günlerinde sınıfta bulunacaklar ve öğretmenin politikası saptırılmış olacaktır. Bu politikayı çalıştırmanın tek yolu imtihanları tesadüfi günlerde yani belirli olmayan günlerde yapmaktır. Rasyonel beklentiler yaklaşımına göre, benzer problemler devlet müdahalesinin makroekonomik politikayı etkilediği zamanlarda da ortaya çıkar. Örneğin, iş sahipleri ve hanehalkı enflasyonist baskıyı engellemek için sınırlayıcı para politikalarının faiz oranlarını yükselteceğini beklerse, faiz oranlarını yenmek için artan harcamalarıyla ve hemen borçlanarak reaksiyon gösterir. Sonuçta, harcamalardaki bu kuvvet artışı politika müdahalesini bozar.

Bu psikolojik teori, insanların fikirlerinde bulunanlara göre hareket ettikleri varsayımına dayandırılmıştır. Eğer insanlar ekonomik koşulların iyiye gittiğini düşünüyorlarsa ona göre davranırlar. Ve böylece onların davranışları ekonomik aktivite düzeyini iyileştirme eğiliminde olacaktır. Eğer işadamları gelecekte satışların daha iyi gideceğini düşünürse, makina-teçhizat ve binaya yatırım yapacaktır. Ve hammadde stoklayarak, ilave işçi kiralayacaktır. Bu genişlemeyi finanse etmek için borçlanacaktır. Bu aktiviteler yatırımların artmasıyla sonuçlandığı kadar ilave emeğe ve hammaddeye ödemelerle sonuçlanacaktır. Arttırılan gelir ve yatırımlar çoğaltan ve hızlandıranı da devreye sokacaktır.

Bir tüketici çalıştığında, fazla mesai yaptığında durumun sürekli olmasını umar ve cömertçe harcamada bulunur hatta kredi kullanımıyla alım gücünü arttırır. Yatırımcı ve tüketici yönündeki bu davranışlar iş aktivitesi düzeyini arttırma eğiliminde olacaktır.

Diğer yanda, eğer satışlar durgun, envanterleri yüksek ve kârlar düşükse işadamları yakın geleceğe karamsar bakarlar. Genişleme programlarını geriye çekecekler envanterlerini azaltmaya çalışacaklar, fazla işçiyi işten çıkartacak, yatırımlar için bekle ve gör davranışı içine girecekterdir. Bu davranışlar ekonomik aktiviteyi yavaşlatacak ya da bastıracaktır. Bunun gibi, eğer bir işçi fazla mesailerini kaybetmeye başlar, iş yerinde işçi çıkarılmalarını gözlemeye başlarsa ve belki de haftalık

çalışma günleri azaltılırsa gelecek hakkındaki iyimserliği azalacaktır. Gerçekte kötümser olacaktır. Bu gibi durumlarda, harcamaları hakkında ihtiyatlı ve ilave kredi alımlarında hatta mevcut kredilerinin yenilenmesinde isteksiz olacaktır. Bütün bu davranışlar ekonominin canlılığını yitirmesi eğilimini doğuracaktır.

İş konfonktürleri psikolojik teorisine göre özetlediğimizde, iş dünyası yatırımcıları ve tüketiciler ekonomik koşulların iyiye gittiğini düşündüklerinde aktiviteleri de ekonomiyi desteklemeye yönelik olacaktır. Kötümser olduklarında, davranışları da görüşleri doğrultusunda ekonomiye negatif baskı yapma eğiliminde olacaktır.

Rasyonel beklentiler teorisi, psikolojik teoriyi kabul ederse de bir kaç adım daha ileri gider. Birincisi, işadamları ve bireylerin sadece geçmiş ve cari olaylarla bağlantılı olarak uyarılmadığını fakat aynı zamanda gelecekle ilgili beklentilerine göre reaksiyon gösterdiklerini savunur. İkinci olarak, teori, rasyonel beklentiler hipotezinin işaret ettiği gibi rasyonel yargıları doğrultusunda hareket ederken, yatırımcılar ve tüketiciler davranışları veya işleriyle devletin ekonomik istikrar tedbirlerinin etkilerini etkisiz hale getirebilirler. Beklenen bir gelir politikasının yürütülmesi, bir firmanın derhal fiyat arttırmayı araştırmasına yol açar. Gelir politikasının amaçlanan etkisi azalacaktır.

Bunun gibi, yukarı doğru baskıyla fiyatların itilmesi, genişleyen ekonomilerde, tüketicilerin kredi sınırlamalarının arttırılacağını veya ev ipotek faizlerinin arttırılacağını bekleyebilirler. Tüketici, tüketim malları için harcamalarında, özellikle büyük kalemlerde veya yüksek fiyatlara ve yüksek faizlere rağmen ev alımlarında, daha sonraki yüksek fiyat ve faizlerden sakınmak için acele eder. Bu, anti-enflasyonist tedbirlerin kararlaştırılmamış etkilerinin oluşumudur.

Diğer yanda, durgunluğun ilk safhaları sırasında, işadamları, geçmiş tecrübelerinin ve rasyonel beklentilerinin temelinde faiz oranlarında düşüklük ve düşük iskonto umarlar. Diğer beklentileri vergi kredilerinin uygulanması olabilir, ve genişleyici ekonomik tedbirler alınıncaya kadar bina yapımlarını ertelemeğe karar verebilirler. Bu tekrar,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

devletin anti-konjonktürel tedbirlerinin etkilerini azaltacaktır.

Diğer durumlarda, eğer yatırımcılar, işçiler ve tüketiciler enflasyonun azalmamış olarak devamını rasyonel olarak bekliyorlarsa, devletin enflasyonla mücadele davranışları yumuşatılabilir. 1970'lerin sonunda, örneğin, genel kamunun enflasyon beklentileri büyük oranda devlet ekonomistlerinin A.B.D.'de yerleşmiş enflasyon oranının %8-10 olduğu hakkındaki beyanlarına dayanıyordu. Ve enflasyonun önlenmesi bu nedenle bir kaç yıl sürdü. Enflasyonist beklentiler minumum ücretin tüketici fiyat indekslerine dayanarak düzenlenmesi, çok senelik ücret anlaşmaları gözlemlemeleriyle takviye edilir. Ve pek çok gelir şekli tüketici fiyat endeksine endekslenir. Ve pek tabii, enflasyonu engellemeye yönelik devlet programlarına itimat kaybı vuku bulur.

Bu atmosferde, tüketici, yüksek eşya fiyatları ve yüksek faiz ödemelerine rağmen daha yüksek bir enflasyonla karşılaşma korkusuyla almaya devam eder. İş adamları yüksek faiz oranlarına ve yükseltilen ücret oranlarına fazla bakmaksızın yatırım yapar. İşçiler enflasyonun alım güçleri üzerindeki etkisini dengelemek için yüksek ücret taleb eder ve borç verenler reel faiz oranı düşüşünden sakınmak için yüksek nominal faiz oranına gereksinim hissederler. Tekrar, bu kötüleşmiş enflasyona ve enflasyonla mücadele eden devlet tedbirlerinin dengelenmesine meyledecektir.

51. Arz Yanlı İktisat:

Alternatif makroekonomilerin taranması, 1970'lerin sonunda ortaya çıkan ve Başkan Ronald Reagan ve "Reaganomics"'in katkılarıyla popüler olan arz yanlı ekonomik düşünce üzerinde durulmaksızın tamamlanmış olmaz. Arz yanlı ekonominin arkasındaki temel düşünce; geleneksel talep orijinli politikalara alternatif olarak geliştirilen ve talepten ziyade piyasa ilişkilerinin arz yönünün uyarılmasıdır. Özellikle, bireylerin ve işadamlarının üretici gayretlerini arttırmak için dürtülerini uyandırarak ekonomik aktiviteyi uyaran devlet politikalarının uygulanmasını önerir.

Arz yönlü öneriler içinde iyi bilinenlerden biri, bireyler ve işadamları için düşük vergi uygulamasıdır. Üzerlerindeki düşük vergi yükü

işadamlarını plantasyon alanlarında ve diğer verimli kaynaklarda daha kârlı yatırımlara yöneltebilir ve bu yolla da ekonomide büyüme uyarılabilir. Üzerlerindeki düşük vergi yükünün, bireyleri, yatırım amaçlı olarak işadamlarına kaynak sağlayan finansal kuruluşlara kanalize edeceği, daha fazla tasarrufa yönelteceği ve kişileri daha fazla çalışma için uyaracağı hem de verimliliği arttıracağı söylenebilir. Arz yanlı iktisatın, verimliliği arttırmak için, devletin düzenleyici reformları olduğu söylenebilir. Arz yanlı öneriler politik olduğu kadar ekonomik boyutlara da sahiptir. Azaltılan vergi ve düzenleme gereksinimi, sadece daha büyük verimlilik potansiyeline yol açmayacak aynı zamanda özel ekonominin karar alımında devletin varlığını da azaltacaktır. Diğer bir deyişle, arz yanlı öneriler ekonomiyi bireysel ve serbest piyasa kararları almaya doğru yönlendirecek, 1980'lerin başındaki revaçta olan felsefelerdir. Arz yanlı iktisat ekonominin analizinde; mal ve hizmet politikaları etkileri, tasarruflar, yatırımlar, müteşebbis ve çalışma gayreti üzerinde odaklaşmıştır. Arz yanlı politikalar bir bütçe düzenlenmesi politikası, vergi, para ve tasarrufları ve yatırımları teşvik etmede düzenleyici tedbirler, yüksek istihdamın sağlanması gayretleri, istikrarlı fiyatlar ve zengin bir ekonomik büyüme oranı politikası ve bunların toplam arz üzerindeki etkileridir.

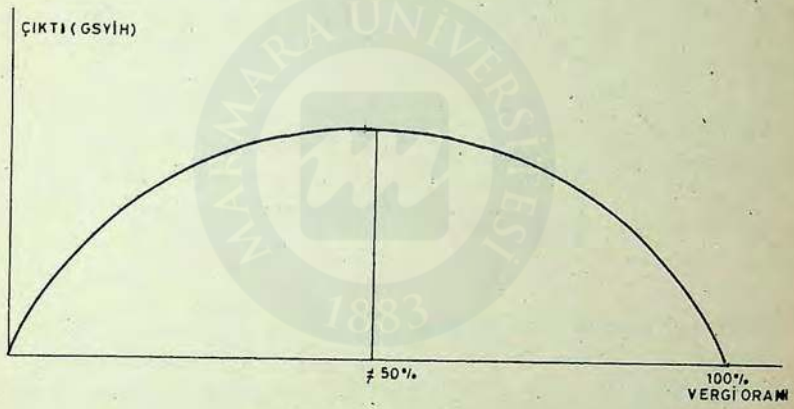
510. Vergi Oranı ve Üretim Düzeyi:

Arz yanlı iktisatçılar, ekonominin yüksek vergilerden kaynaklanan pek çok cari problemini ve sıkıcı-ağır problemlerini tenkit eder. Arz yanlı iktisatçıların ekonomiye bakış açısının bir yolu; vergi oranları bağımsız değişken, toplam çıktı düzeyinin bağımlı değişken gösterilmesiyle, sıfır vergi oranında ve %100 lük vergi oranlarında eğer üretim varsa çok düşük düzeyde olduğunun ifadesidir. Vergi oranlarının %100 olması durumunda bireyler çalışmayacak ve/veya işlerini yaptıklarında bütün gelirleri vergi olarak zorla ele geçirilecektir. Bu da üretimin ve devlet gelirlerinin olmaması demektir.

Diğer yandan, eğer vergi oranları sıfır ise, insanlar çalışıp işlerini yapacaklar fakat devlet gelir toplayamayacaktır. Gerçekte, arz yanlılara göre, devlet üretim için gerekli temel şeyleri tedarik etmemiş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olacağından, yol ve köprü, mülkiyetin korunması, bir yargı sistemi ve eğitim gibi şeyler, sıfır vergi oranı sıfır üretimle sonuçlanacaktır. Arz yanlılar vergi oranlarının eski yıllarda yükseltilmiş olduğunu dolayısıyla da toplam üretim ve istihdamın engellendiğini söylerler. Ve üretimle istihdamı arttırabilmek için vergi oranlarının azaltılması gerekliliğini ileri sürerler.

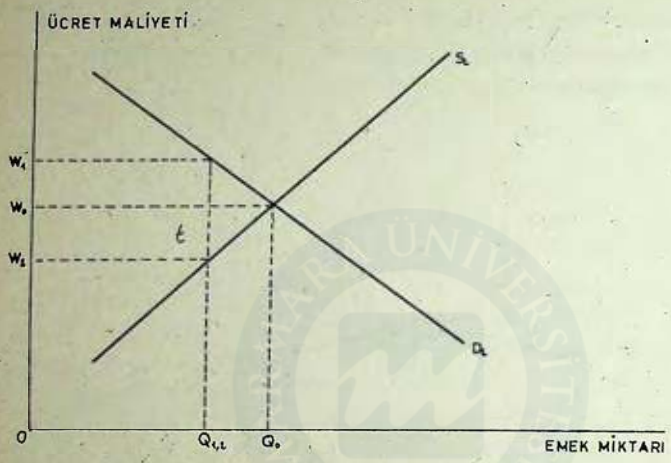

Şekil 20 . Vergi Oranı-Üretim Eğrisi.

. Emek -Vergi Belirlenmesi:

Vergiler, özellikle "payroll taxes" bordro vergileri faydalanılan emek arzını etkiler. Şekil 20'de işverenlerce talebedilen emek D_L ve emek arzı S_L'dir. Belli bir ücret oranında, W_o, emek talebi arz ve talebin eşit olduğu Q_o miktarında olacaktır. Bordro vergisinin ödenmediğini farzettiğimizde işçilerin aldığı ücret işçilerin kiralanma bedellerine eşit olacaktır. t kadar "payroll taxes" uygulandığında, istihdam edilen işçilerin maliyetleri gerçekte işçilere yapılan ücret ödemelerinden daha fazla olacaktır. Sonuç olarak talepedilen emek miktarı daha az olacaktır. Aynı zamanda işçilerin aldığı ödeme, bordro vergisi ödemeleri gerekliliğinden dolayı az olacaktır ve emek

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Şekil 21 . Emek-Vergi Belirlenmesi.

arzının azalacağı söylenebilir. Şekil 21'de gösterildiği gibi "payroll tax" t_2'ye yükseltildiğinde işçi ücretleri maliyeti W_o'dan W_1'e yükselecektir ve işçilerin vergiden sonra aldıkları ücret W_o'dan W_2'ye doğru düşmüş olacaktır. Sonuç olarak, talebedilen emek ve arz edilen emek miktarı birlikte Q_o'dan Q_2'ye doğru azalmış olacaktır. Kısaca, "payroll tax" istihdam edilen işçi maliyetleri ve işçilerin aldıkları ücretler arasında emek-vergi belirleyicisi olarak hareket eder. Pek çok arz yanlı iktisatçı desteklemesine göre, talebedilen emek miktarında ve arzedilen emek miktarında bir artış sağlayabilmek, istihdamı arttırabilmek veya işsizliği azaltabilmek için vergi oranlarının azaltılması gerekir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

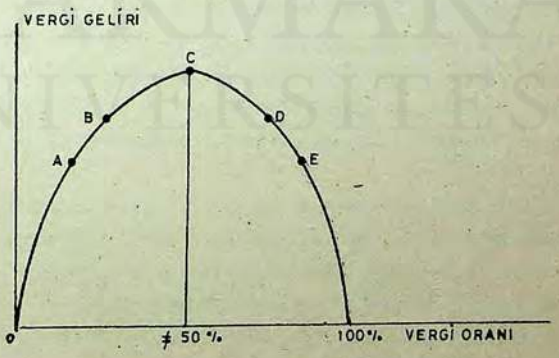
. Yatırım Vergi Belirlemesi:

Arz yanlı iktisatçılara göre, piyasada borç alınabilir fonların arz ve talebedilen miktarları arasında benzer bir yatırım-vergi belirlenmesi mevcuttur. Borç verenin sözkonusu gelir üzerinden ödemesi gerekli vergi ve borçlananın ödünç alınan fonların verimli kullanımdan elde edilen yatırım gelirinden ödemesi gereken vergiden dolayı borçlanılabilir fonların arz ve talep miktarında azalma olacaktır. Arz yanlılar yatırımları uyararak yatırımlardan sonra hem ödünç verenlerden hem de alanlardan daha fazla gelir elde edileceğinden daha düşük vergi oranlarının uygulanmasını önerirler.

Arz yanlı iktisatçılara göre vergi oranlarında bir azalma, vergi sonrası tasarruflar üzerinden alınacak geliri arttırdığından tasarrufları teşvik edecektir. Tasarruflar yatırımlar için kullanıldığından üretim ve gelir arttırılabilecektir.

511. Laffer Eğrisi:

Laffer eğrisi, vergi gelirleri ve vergi oranları arasındaki ilişkiyi gösterir. Yatay eksende vergi oranları ve dik eksende vergi gelirlerinin gösterildiği grafikte iki noktada vergi gelirleri sıfırdır.

Şekil 22 . Laffer Eğrisi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

%100'lük vergi oranı ve sıfır vergi oranı uygulandığında vergi oranlarının %100 olması durumunda vergi tabanı çok çabuk kemirileceğinden ve kaybolacağından vergi gelirlerinin düşeceği açıktır. Diğer yandan, eğer vergi oranları sıfır olursa, çok geniş bir ekonomik aktivite ve geniş bir vergi tabanı olabilir, fakat vergi geliri olmayacaktır.

Bunun yanında, Laffer Eğrisi, gelirlerin maksimize edilebileceği bazı vergi oranlarını gösterir. Şekil 'deki eğride bu C noktasıdır. Fakat %50'lik bir vergi oranı bu noktaya ulaşmada gerekli değildir. Vergi oranı, optimum vergi oranını aştığında vergi gelirleri düşer. Eğer vergi oranı C'den D'ye veya D'den E'ye doğru hareket ederse vergi gelirlerinin azalacağı kolaylıkla görülebilir. Laffer ve diğer arz yanlı iktisatçılar vergi oranlarının vergi gelirleri azaltılmadan azaltılabileceğini ifade ederler.

Problem, vergi gelirlerini maksimize edecek optimum vergi oranının bilinmemesidir. Vergi oranlarında E'den D'ye bir azalma veya C'ye, vergi gelirlerini arttıracaktır. Fakat vergi oranlarında D'den B'ye bir azalma gelirleri arttırmayacaktır. Gerçekte, her biri ayrı vergi oranı elastikiyetinde farklı vergi oranları ve vergi tabanları mevcuttur.

512. Devlet Harcamaları ve Düzenlemeler:

Arz yanlı iktisatçıların bir diğer önemli inancı, devlet harcamalarının özel sektör harcamalarından daha az verimli olduğudur. Ve vergi azaltılmalarına imkan sağlamak için devlet harcamalarının azaltılmasını önerirler. Sonuçta, özel sektör gelirinde sağlanacak artış arttırılan gelir tasarrufları teşvik edeceğinden daha verimli harcanacak, yatırımları uyaracak ve çalışma gayretlerini motive edecektir.

Arz yönlü iktisatçılar pek çok klâsik ekonomist gibi, aşırı devlet düzenlemelerinin üretimi ve toplam çıktıyı bastırabileceğini hatırlatırlar. Üretici ve işverenler üzerinde gereğinden fazla miktarda sosyal ve ekonomik devlet düzenlemelerinin uygulandığı inancı vardır ve arz yanlı iktisatçılar düzenleme yapılmamasını ve verimliliğin, toplam çıktının, istihdam ve gelirin arttırılabilmesi için gereksiz düzenlemelerin kaldırılmasını önerirler.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

513. İstikrarlı Para Arzı Gereksinimi:

Arz yanlı iktisatçıların son bir önerisi; yüksek istihdamın, istikrarlı fiyatların ve istikrarlı-devamlı yüksek bir büyüme oranının sağlanması için istikrarlı bir para arzının gerekliliğidir. Paranın değerinde ve para arzının büyümesinde görülen dalgalanmaların önlenememesi nedeniyle istikrarlı bir para arzına duyulan kuvvetli gereklilik, geçmiş enflasyon deneyimlerinin ışığında pek çok arz yanlı iktisatçının altın standardı sistemine dönülmesini tavsiye etmesine neden olmuştur(1).

(1) Hailstones Thomas J., Frank V.Mastrianna, a.g.e., p.411.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

YARARLANILAN KAYNAKLAR

. Dornbusch Rudigerand Stanley Fischer, Macroeconomics, Mc Graw-Hill Publishing Company, Fifth edition, Copyright, 1990.

. Galbraith John Kenneth, A History of Economics - The Past as The Present, Penguin Books, Copyright, 1987.

. Golladay Friedrick, L., Economics-Problems, Principles, Priorities, The Benjamin/Cummings Publishing Company, Inc., Copyright, 1978.

. Grant Charles, An Economics Primer, Basil Blackwell Ltd., First Published, 1985.

. Hailstones Thomas, J., Frank V.Mastrianna, South-Western Publishing Co., Copyright, 1988.

. Harvey, J., Modern Economics-Student's Notebook, The Mac-Millan Press Ltd., 1974.

. Kane Daniel R., Principles of International Finance, Croom Helm, 1988.

. Lipsey, Richard, G., An Introduction to Positive Economics, Weidenfeld and Nicolson, Sixth Edition, 1983.

. Musgrave Richard, A., Peggy B.Musgrave, Public Finance in Theory and Practice, Fifth Edition, Mc Graw-Hill Book Company, Copyright, 1989.

. Stewarth Michael, Keynes and After, Penguin Books, Copyright, 1972.

. Stonier Alfred, W., Douglas, C. Hague, A Textbook of Economic Theory, Longmans, 1961.

. Tekeli, İlhan - Selim İlkin, Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama, T.C.Merkez Bankası, 50.Yıl Kuruluş Armağanı, T.C. Merkez Bankası, Ankara, 1981, Önsöz.

. Welch Patrick, J., Gerry F.Welch, Economics Theory and Practice, The Dryden Press, Copyright, 1989.

. Whitehead Geoffrey, Economics, Made Simple Books, Heinemann Professional Publishing, Reprinted, 1988.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

ISBN No. : 975-400-062-X